

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY NÁSLEDKŮ TRESTNÉ ČINNOSTI U ODSOUZENÝCH MUŽŮ VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Vedoucí práce: doc. PhDr. David Urban, PhD.

Autor práce: Bc. Marie Ouředníková, DiS.

Studijní obor: Etika v sociální práci

Forma studia: kombinovaná

Ročník: 3

2019

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce – v nezkrácené podobě, elektronickou cestou – ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz, provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

29. 3. 2019

.....

„Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Davidu Urbanovi, PhD. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.“

Obsah

Úvod.....	5
1. Charakteristika výkonu trestu odnětí svobody.....	7
1.1 Funkce a účel výkonu trestu odnětí svobody	11
1.2 Průběh výkonu trestu odnětí svobody	16
1.3 Penitenciární psychologie	26
2. Adaptace odsouzených na výkon trestu odnětí svobody.....	32
2.1 Adaptace na výkon trestu odnětí svobody z pohledu délky trestu	36
2.2 Adaptace na výkon trestu odnětí svobody z pohledu četnosti trestů	39
2.3 Adaptace na výkon trestu odnětí svobody z pohledu osobnosti odsouzeného.....	40
3 Psychologické aspekty ve výkonu trestu odnětí svobody	48
3.1 Tzv. „druhý život vězňů“	49
3.2 Agrese	56
3.2.1 Šikana.....	61
3.2.2 Sebevražedné jednání.....	63
3.2.3 Sebepoškozování.....	67
3.3 Zneužívání a užívání omamných a psychotropních látek	69
3.4 Omezení sociálního kontaktu	72
Závěr	76
Seznam literatury	79
Seznam zkratk	83
Přílohy.....	84
Abstrakt.....	99
Abstract.....	100

Úvod

Pracuji u Vězeňské služby České republiky od roku 2011, a proto jsem si téma diplomové práce zvolila právě z tohoto prostředí. Při práci s odsouzenými jsem s nimi řešila různé problémy spojené s výkonem trestu, se vztahy mezi odsouzenými v rámci oddílu, s životem odsouzených ve věznici, ale i problémy s přípravou na propuštění nebo s řešením přerušného kontaktu s rodinou apod.

Všichni odsouzení jsou ve vězení vystaveni ve větší či menší míře psychické zátěži. Na problémy z toho vzniklé je zaměřena tato diplomová práce s názvem *Psychologické aspekty následků trestné činnosti u odsouzených mužů ve výkonu trestu odnětí svobody*. O tom, jak odsouzení zvládnou psychické problémy, rozhodují nejrůznější faktory. Tyto problémy mohou souviset nejen s přijetím viny a trestu za spáchaný trestný čin, ale i s přechodem z občanského života do života ve věznici, s přizpůsobením se životu ve věznici, se zvládnutím omezení svobody a kontaktu s nejbližšími apod. Záleží nejen na odsouzeném, ale i na prostředí, ve kterém se nachází, jak se s touto náročnou životní situací vyrovná.

Diplomová práce má pouze teoretickou část, která je rozdělena do tří kapitol. Tyto jsou doplněny informacemi získanými z rozhovorů s odsouzenými. První kapitola je zaměřena na charakteristiku výkonu trestu odnětí svobody; popisuje výkon trestu odnětí svobody včetně změn v životě odsouzených. Dále je zaměřena na funkci a účel výkonu trestu odnětí svobody. Poslední část této kapitoly je věnována penitenciární psychologii, která se zabývá psychologickou problematikou ve spojení s výkonem trestu odnětí svobody a kde teorii s praxí propojuje vězeňský psycholog. Tento odborný zaměstnanec je součástí multidisciplinárního týmu a je důležitou osobou nejen pro odsouzené, se kterými probírá jejich případné psychické problémy, ale i pro ostatní členy týmu, neboť psychologickou diagnostikou dokáže zhodnotit osobnost pachatele a možnou míru ohrožení bezpečnosti ostatních členů týmu.

Druhá kapitola je zaměřena na adaptaci odsouzených na výkon trestu odnětí svobody z pohledu délky trestu odnětí svobody, četnosti trestů odnětí svobody i z hlediska osobností odsouzených. Míra úspěšnosti adaptace odsouzených ovlivní další průběh výkonu trestu odnětí svobody spolu s případným řešením psychických problémů

vzniklých uvězněním a ovlivní také přípravu odsouzených na jejich propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a budoucí začlenění do společnosti.

Třetí kapitola je zaměřena na psychologické aspekty výkonu trestu odnětí svobody, které mohou život odsouzených ovlivnit nejen ve věznici, ale i po propuštění z vězení. O tom, jakým způsobem tyto psychologické aspekty ovlivní jejich životy, rozhoduje nejen adaptace na výkon trestu odnětí svobody a specifika jednotlivých osobností odsouzených, ale i prostředí, ve kterém jsou odsouzení ubytováni. Ve vězeňském prostředí jsou na každém oddíle stanovena „pravidla“, která si určují odsouzení v rámci oddílu sami. Tato pravidla jsou úzce spjata s „druhým životem vězňů“, který může negativně ovlivnit psychiku některých odsouzených. Dalšími psychologickými aspekty, se kterými se odsouzení v průběhu uvěznění setkají a které mohou negativně ovlivnit jejich život, jsou různé formy agrese namířené proti druhému (šikana), nebo namířené proti vlastní osobě (sebevražda a sebevražedné jednání, sebepoškozování). Se zvládáním výkonu trestu odnětí svobody souvisí i možné užívání a zneužívání omamných a psychotropních látek, viz podkapitola 3.3, kterému se nedá ze strany Vězeňské služby České republiky zcela zabránit. Poslední podkapitola je zaměřena na důsledky omezení sociálního kontaktu. Problematika omezení sociálního kontaktu s rodinou patří do psychosociální roviny. V porovnání s psychologickými aspekty, které negativně ovlivňují zejména odsouzené, omezení sociálního kontaktu ovlivňuje negativně nejen život odsouzených, ale i jejich rodinných příslušníků a blízkých osob.

Cílem diplomové práce je popis důsledků uvěznění z psychologického hlediska a porovnání s výpověďmi z rozhovorů s odsouzenými. Z důvodu možné realizace rozhovorů s odsouzenými ve věznici bylo potřebné nejprve písemně požádat o povolení realizace rozhovorů ředitele Vázební věznice Praha-Pankrác. Po schválení žádosti byly realizovány rozhovory s odsouzenými v místě a čase, jež byly k tomu určeny. Vzhledem ke specifickým podmínkám ve věznici probíhaly rozhovory s odsouzenými bez možnosti zajištění zvukové nahrávky. Po ukončení jednotlivých rozhovorů byly proto tyto údaje co nejpřesněji zaznamenány za pomoci písemných poznámek vytvořených v průběhu rozhovorů. Přepsané rozhovory jsou umístěny [viz Příloha I].

1. Charakteristika výkonu trestu odnětí svobody

V České republice (dále jen ČR) se v roce 1990 stává **výkon trestu odnětí svobody** (dále jen „VTOS“) nejzávažnějším trestem poté, co byl Novelou zákona č.175/1990 Sb. Trestního zákona¹ **zrušen trest smrti**², jehož zrušení bylo potvrzeno i Listinou základních práv a svobod v čl. 6, odst. 3, kde je stanoveno: „*Trest smrti se nepřipouští*“³. VTOS zajišťuje Vězeňská služba České republiky (dále jen „VS ČR“), jejímž dalším posláním je zajišťovat výkon vazby, výkon zabezpečovací detence, bezpečnost a pořádek v soudních budovách. Dále VS ČR spravuje a střeží věznice a detenční ústavy a střeží, předvádí a eskortuje obviněné a odsouzené (dále jen „vězněné osoby“). VS ČR se podílí na zpracování výzkumů v oboru penologie a jejich výsledky uplatňuje v praxi např. při práci s odsouzenými.⁴

VS ČR disponuje 35 věznicemi, z toho 25 věznic je určených pro VTOS, 10 věznic slouží nejen pro výkon trestu, ale i pro výkon vazby. U dvou věznic jsou dále zřízeny ústavy pro výkon zabezpečovací detence. V měsíčním statistickém hlášení za měsíc prosinec 2018 uvádí VS ČR, že k datu 31. 12. 2018 je v českých věznicích umístěno celkem 21577 vězněných osob, z toho 1816 obviněných, 19761 odsouzených a 84 chovanců. Věznice jsou naplněny na 102,46 %.⁵

Všechny věznice spravuje Generální ředitelství VS ČR, které je podřízené Ministerstvu spravedlnosti České republiky. 19. ledna 2017 byl přijat zákon č. 58/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník a zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. S účinností od 1. října 2017 dochází v systému VS ČR ke změně typů věznic. Původní typy věznic (věznice s dohledem, věznice s dozorem, věznice s ostrahou a věznice se zvýšenou ostrahou) se mění na dva typy věznic – věznice s ostrahou a věznice se zvýšenou ostrahou.⁶

¹ pozn. Zákon č. 175/1990 Sb., zákon, kterým se mění a doplňuje trestní zákon, byl zrušen k 31. 12. 2009 a nahrazen Zákonem 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění

² srov. JÚZL, M. *Penitenciaristika a penologie II, Dějiny penitenciaristiky jako vědy žalární*, s. 21

³ Listina základních práv a svobod č. 2/1993 Sb., ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., v platném znění

⁴ srov. Základní informace [online]

⁵ srov. Měsíční statistické hlášení za prosinec 2018 [online]

⁶ srov. Zákon č. 58/2017 Sb. zákon, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony, čl. I, čl. III

Věznice s ostrahou mají dále vnitřní členění (diferenciaci) nahrazující původní typy věznic, a to podle stupně zabezpečení. Proto jsou věznice s ostrahou rozčleněny na věznice s nízkým stupněm zabezpečení, věznice se středním stupněm zabezpečení a věznice s vysokým stupněm zabezpečení.⁷

Odsouzení neztrácejí jen svobodu volného pohybu, ale jsou omezeni i na některých svých právech a zároveň mají stanoveny povinnosti, na jejichž plnění dohlížejí zaměstnanci a příslušníci VS ČR. Odsouzení jsou povinni podřídit se vězeňskému systému, který je v mnoha oblastech jiný v porovnání s životem na svobodě. Práva a povinnosti odsouzených ve VTOS vycházejí ze zákonných norem: z Vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb. a ze Zákona č. 169/1999 Sb., které jsou v každé věznici specifikovány ve Vnitřním řádu věznice. Život odsouzených je stanoven časovým rozvrhem dne, se kterým jsou seznámeni při nástupu do VTOS. Níže jsou uvedeny základní oblasti změn v životě odsouzených v porovnání s životem na svobodě⁸:

- Ubytování – odsouzení jsou odbornou komisí zařazeni k výkonu trestu na dané oddíly, kde mají přidělenou postel a uzamykatelnou skříňku k uložení osobních věcí. Odsouzení jsou ubytováni v ložnicích o větším počtu odsouzených, nemají zde dostatečné soukromí.
- Stravování – Odsouzení dostávají pravidelně stravu, sestavenou zaměstnanci referátu stravování a léčebné výživy. Nemohou si vybrat dle své chuti, ale v případě, že mají na účtu dostatek peněz a nebrání tomu kapacita vývařovny, mohou si zaplatit stravu z jídelny pro zaměstnance.
- Lékařská péče je odsouzeným zajištěna v rámci zdravotního střediska v dané věznici, popř. jsou na základě doporučení ošetřujícího lékaře eskortováni do některého ze zdravotnických zařízení. Sami si nemůžou zvolit svého lékaře.
- Odsouzení mají zajištěnou osmihodinovou dobu ke spánku, dobu potřebnou k osobní hygieně a úklidu, minimálně 1 hodinu vycházky v určených prostorách věznice a přiměřené osobní volno.

⁷ srov. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/ 1999 Sb., hlava třetí, § 15 - § 36, srov. Zákon č. 169/1999 Sb., hlava druhá, díl 1-3

⁸ srov. Základní informace [online]

- V sociální oblasti pomáhají odsouzeným sociální pracovníci, a to nejen formou sociálně právního poradenství, pomoci, ale i podpory při řešení sociálních problémů spojených s uvězněním.
- Kontakt s rodinou je omezen na korespondenční formu (přijímání a odesílání dopisů a balíků), která podléhá kontrole, prováděné pověřenými zaměstnanci VS ČR. Počet přijatých balíků a jejich obsah je stanoven a omezen zákonem. Telefonický kontakt udržují odsouzení formou telefonování na předem schválená čísla v limitu max. 20 minut denně, v časovém rozmezí určeném ve vnitřním řádu věznice. Návštěvní kontakt mohou využívat 1x měsíčně v délce 3 hodiny v prostorách věznice určených k tomuto účelu. Maximální počet osob, které mohou jednotlivého odsouzeného navštívit, je 4 včetně dětí.
- Další omezení se týká uspokojování kulturních potřeb, které jsou stanoveny vnitřním řádem věznice. Používat další věci mohou pouze po jejich schválení ředitelem věznice. Rovněž nákup potravin je omezen na právo nákupu v předem určených dnech, některé potraviny jsou zakázány ve věznici nakupovat (alkohol a toaletní potřeby obsahující alkohol, mák, potravinářské výrobky, které potřebují další tepelnou úpravu apod.) a odsouzení mají i stanovený finanční limit na jednotlivé nákupy.
- Ve věznici je zaveden bezhotovostní styk, každý z odsouzených má svoje finanční konto, se kterým nemůže libovolně disponovat. Veškeré přijaté peníze jsou rozúčtovány dle platných předpisů a odsouzení jsou seznámeni pravidelnými výpisy o stavu svého konta.
- Svá práva mohou odsouzení uplatňovat podáváním stížností a žádostí příslušným orgánům.
- Pracovní zařazení – odsouzení jsou povinni pracovat v rámci prací pro věznici a pro Českou republiku. V případě práce pro soukromé subjekty s tímto musí odsouzený předem souhlasit. Odsouzení si nemohou svobodně zvolit, kde chtějí pracovat. Za svou práci dostávají pracovní odměnu, která je zasílána na osobní konto odsouzeného.⁹

⁹ srov. Vyhláška č. 345/1999, hlava třetí, § 15 - § 36, srov. zákon č. 169/1999 Sb., hlava druhá, díl 1-3

- Z důvodu zajištění pořádku a bezpečnosti ve věznici jsou odsouzení povinni podrobit se osobní prohlídce a prohlídce osobních věcí, podrobit se lékařským prohlídkám, strpět úkony spojené s jejich identifikací a spolupracovat při sestavování komplexní zprávy. Dále jsou povinni oznámit změnu zdravotní pojišťovny nebo změnu rodinných poměrů v průběhu VTOS.¹⁰

¹⁰ srov. Vyhláška č. 345/1999, hlava třetí, § 15 - § 36, srov. zákon č. 169/1999 Sb., hlava druhá, díl 1-3

1.1 Funkce a účel výkonu trestu odnětí svobody

Výkonem trestu odnětí svobody se snaží platná legislativa regulovat kriminální jednání pachatelů trestných činů uvedených v druhé části zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, a to tím, že jsou pachatelé obviněni a následně pravomocně odsouzeni k výkonu trestu odnětí svobody nepodmíněně. V průběhu VTOS, tzn. od nástupu do VTOS až po propuštění, se životy odsouzených řídí podle právního řádu ČR.

Základními zákonnými normami, kterými se řídí VTOS ve VS ČR, jsou:

- Zákon č. 555/1992 Sb., zákon České národní rady o Vězeňské a justiční strážní České republiky,
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů,
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů,
- Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/ 1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody¹¹,
- Vnitřní řády věznic a vazebních věznic¹²,
- Listina základních práv a svobod¹³,
- Evropská vězeňská pravidla, doporučení Rec (2006)2.¹⁴

Funkce VTOS rozlišuje moderní penologie na regulativní funkci a vyrovnávací funkci. Jak je výše uvedeno, VTOS pomáhá k regulaci trestné činnosti. Regulativní funkce je možné naplnit třemi způsoby: izolací (tím, že je odsouzený uvězněn, je mu znemožněno páchat další trestnou činnost), odstrašením (trest má odstrašit pachatele od trestné činnosti; toto je účinné pouze v případech, kdy se někteří jedinci od takové činnosti odvrátí z důvodu pocitu studu, z obavy ze ztráty zaměstnání, bydlení, práce apod. Méně účinné je odstrašení u osob se specifickými poruchami osobnosti,¹⁵

¹¹ srov. Vězeňská služba České republiky, *Výkon vězeňství* [online]

¹² Vnitřní řády vazebních věznic a věznic vycházejí z platné legislativy a jsou sestaveny pro konkrétní věznic s ohledem na její vnější a vnitřní podmínky

¹³ srov. Listina základních práv a svobod č. 2/1993 Sb., ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., v platném znění

¹⁴ srov. Evropská vězeňská pravidla, 2006. Příloha časopisu *České vězeňství* č. 1/2006

¹⁵ srov. HÁLA, J. *Penologie – rozšířený sylabus přednášek* [online], s. 3

např. u psychopatů) a zacházením (formou sestavených programů zacházení, jejichž cílem je motivovat odsouzené ke změně, a tím jim pomoci zvýšit šanci na reintegraci).¹⁶

Vyrovňovací funkce VTOS má pomoci odsouzeným při vyrovnání se s realitou trestného činu, který spáchali a za který jsou ve VTOS. Tato funkce má dva aspekty: Vyrovnání se oběti s trestným činem (újmu způsobenou pachatelem ve formě odsouzení k VTOS, k peněžitému trestu, trestu obecně prospěšných prací apod.; lze eliminovat, případně odstranit, nebo alespoň kompenzovat negativní emoce obětí nebo i pozůstalých způsobené pachatelem trestných činů) a vyrovnání se pachatele s trestným činem, kdy má pachatel příležitost učinit tři kroky¹⁷:

„první krok: probudit SVĚDOMÍ, tj. uvědomit si hanebnost, nehumánnost a protiprávnost spáchaného trestného činu,

druhý krok: přijmout VINU, tj. odpovědnost za zločin a z něj vyplývající praktické důsledky a povinnosti,

třetí krok: realizovat POKÁNÍ, tj. činy, nikoli hezké řeči, plané sliby, vzletné fantazie, a to ve dvou rovinách:

- *narovnání zločinem narušených vztahů s obětí, případně pozůstalými (omluva + dlouhodobé zasílání přiměřených finančních částek),*
- *reintegrace (znovuzačlenění) do svobodné společnosti.“¹⁸*

Tyto tři kroky lze nazvat jako „Algoritmus výkonu trestu“, jehož naplnění je nutnou podmínkou k dosažení cíle penologického snažení (smíření pachatele s obětí a další život potrestaného člověka v souladu se zákony).¹⁹

„SVĚDOMÍ → VINA → POKÁNÍ = NAROVNÁNÍ + REINTEGRACE“.²⁰

K narovnání mezi pachatelem a obětí dochází za přítomnosti mediátora (odborníka na řešení konfliktů) z Probační a mediační služby České republiky. Mediace je jedním z nástrojů řešení trestného činu včetně jeho následků mezi pachatelem a poškozeným. Toto narovnání může probíhat nejen u odsouzených ve VTOS, ale také u neodsouzených pachatelů. Při osobním setkání pachatele s obětí, popř. pozůstalými²¹

¹⁶ srov. HÁLA, J. *Penologie – rozšířený syllabus přednášek* [online], s. 3

¹⁷ srov. tamtéž, s. 3

¹⁸ tamtéž, s. 3

¹⁹ tamtéž, s. 3

²⁰ tamtéž, s. 3

²¹ srov. HÁLA, J. *Penologie – rozšířený syllabus přednášek* [online], s. 3-4 srov. Probační a mediační služba České republiky [online].

dochází k uvolnění emočního napětí. Pachatel se může vcítit do situace oběti a oběť má možnost seznámit pachatele s dopady jeho jednání na svůj život. Mediace je důležitou součástí Algoritmu výkonu trestu a je vhodná jen pro některé odsouzené (nelze ji využít u odsouzených se specifickou poruchou osobnosti u některých trestných činů).²²

Přijmout vinu a trest za spáchané protiprávní jednání dokázal z těchto čtyř odsouzených pouze odsouzený KAREL: „*Jediné, co je jisté, je to, že jsem vzal život druhému člověku. To mám pořád před očima a těžko se s tím žije, i když on byl pěkný grázl, byl problémový a násilí u něho bylo na denním pořádku. Mlátil svou družku, ty přechází s ním už nežily. Měl 2 děti, každé s jinou.*“ KAREL ve svém rozhovoru řešil odškodnění pozůstalým a při rozhovoru měl potřebu trestný čin rozebírat a na svou obhajobu stále porovnával život svůj a život poškozeného: „*(...) taky jsem poslal peníze pozůstalým po tom, co jsem ho zabil. On to byl hajzl, o děti se nestaral, ale já takovej nejsem a myslím si, že tak jsem jim ty peníze měl dát. A taky jsem jim poslal omluvný dopisy. Já vím, že mu tím život nevrátím, ale chtěl jsem to tak udělat. Nejsem jako on.*“

Odsouzený JIRKA své trestné činnosti nelituje, ani nemá zájem o nápravu následků po své trestné činnosti: „*Čeho bych měl jako litovat? Všechny tresty jsem si odseděl, tak co by po mě ještě chtěli. Tento poslední trest mi sebrali majetek, přišel sem o dům. Já už nikomu nic nedlužím. To spíš tenhle stát dluží mojí rodině za to, že jsem zavřený a oni kvůli tomu doma strádají.*“ Z jeho vyjádření je zřejmé, že za následky jeho trestné činnosti obviňuje stát, který jej potrestal. Neřeší následky vůči poškozeným, ale jen vůči svojí rodině. Projevuje se u něj sebelítost.

Odsouzený TOMÁŠ na otázku, zda si uvědomuje, že mohl svou trestnou činností někomu ublížit, nepřiznal svou vinu a nepochopil, že jeho jednání bylo protiprávní a ani jaké mohl způsobit škody: „*A komu bych ublížil? Vždyť umím řídit, a to, že jsem si dal jointa, neznamená, že jsem někoho ohrozil. Já se chtěl jen svézt a jaká krádež? Jen jsem se svez a to auto mu pak stejně policajti dali, když mě sebrali.*“

Rovněž ani odsouzený MICHAL nedokázal přiznat svou vinu za spáchaný trestný čin ani za předchozí trestné činy: „*Ale já nikomu neublížil, krad jsem v obchodákách,*

²² srov. HÁLA, J. *Penologie – rozšířený sylabus přednášek* [online], s. 3-4 srov. Probační a mediační služba České republiky [online].

takže si to odepsali do škod. A že jsem prodával drogy, kdyby nechtěli, tak si je přece nekoupí (...) Nic se nestalo, tak proč bych to měl řešit. Já věděl, co dělám a jel jsem opatrně.“ Odsouzený si uvědomil na základě zkušeností z věznice, že se jednoho dne může stát, že mu zemřou rodiče, když bude ve vězení, a nebude se moci s nimi rozloučit: „Já mám z příbuzných jenom rodiče a tady v trestu mi došlo, že se jednou může stát, že budu sedět a oni zemřou, teď jsme to tu měli u dvou kluků. A oni z toho byli špatný, že se už s rodiči nemohli rozloučit, a tady je z věznice nepustili ani na pohřeb. Proto si chci najít práci a začít znovu a líp, abych už nebyl rodičům na obtíž. Nevím, jestli to zvládnou, ale chtěl bych venku zůstat aspoň co nejdýl.“

Účel VTOS se řídí ustanovením § 1 odst. 2 Zákona o výkonu trestu odnětí svobody: *„Účelem výkonu trestu odnětí svobody je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti.“*²³ VTOS usiluje o snižování nebezpečné recidivy kriminálního chování, které je celospolečenským problémem. VS ČR je důležitým institutem, který v období, kdy odsouzení vykonávají trest odnětí svobody, působí na odsouzené tak, aby došlo ke změně jejich chování a postojů a dokázali se po propuštění z VTOS začlenit do společnosti.

Pojetí účelu výkonu trestu z trestního zákona je maximalistické, nedá se v praxi vždy uskutečnit. Nicméně VTOS má maximálně ochránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzeným v dalším páchání trestné činnosti a vychovat je k tomu, aby po propuštění vedli řádný život. V minimalistickém pojetí účelu výkonu trestu odnětí svobody jde o to, aby nedošlo u odsouzeného ke zhoršení situace v porovnání se životem před výkonem tohoto trestu. To ovšem také znamená, aby propuštěný nebyl postižen nejen tělesně, ale i sociálně, ekonomicky nebo psychicky. Což je však téměř nereálné.²⁴

²³ Zákon č. 169/1999 Sb., § 1 odst. 2

²⁴ srov. MARÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 114-115

Při pobytu ve vězení odsouzení ztrácí mnohé ze svých rolí, jejich vztahy s rodinou a blízkými jsou narušeny, mnohdy dochází i k rozpadu těchto vazeb se sociálním zázemím. Odsouzení ztrácí i některé dovednosti, návyky důležité pro život na svobodě a získávají pobyt ve věznici nové, většinou nežádoucí návyky a zkušenosti, které mohou ovlivnit jejich život po propuštění z výkonu trestu. Pobyt ve VTOS je může změnit takovým způsobem, že po propuštění na svobodu nebudou schopni žít bez podpory (např. pomoc ze strany státních organizací, nestátních neziskových organizací apod.) Ovšem na druhé straně jsou odsouzení, ve většině případů recidivisté, kteří žádoucí dovednosti a návyky nikdy neměli a po ukončení VTOS se chovají nevhodným způsobem nejen s ohledem k jejich rodině, ale i ke společnosti. Cílem trestu odnětí svobody je nejen ochrana společnosti před pachateli trestných činů, ale i změna jejich chování. U většiny lidí postačí pouhá hrozba sankcí, popř. pocity viny a hanby.²⁵

„Uvěznění člověka (ať vzetí do vazby, nebo nástup do výkonu trestu odnětí svobody) je nutné chápat nejen v souvislostech trestního řízení a vymezení pojmu trest ať z hlediska právního, pedagogického či psychologického, ale především z hlediska dopadů na psychiku člověka a jeho život v nejširších souvislostech.“²⁶ Více o dopadech VTOS na odsouzené je popsáno v následujících kapitolách se zaměřením na adaptaci odsouzených na pobyt ve vězení a dále na psychologické aspekty.

²⁵ srov. VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 746-748

²⁶ SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie II. díl, Teorie a praxe zacházení z vězněnými*, s. 21

1.2 Průběh výkonu trestu odnětí svobody

Odsouzení jsou po nástupu do VTOS ubytováni v přijímacím oddílu, kde se podrobí vstupní lékařské prohlídce včetně nezbytných diagnostických a laboratorních vyšetření. V průběhu adaptace odsouzených v přijímacím oddílu věznice s ostrahou je u nich provedeno vstupní vyhodnocení vnitřních a vnějších rizik, podle nichž jsou odsouzení zařazeni do jednotlivých stupňů zabezpečení (nízký stupeň zabezpečení, střední stupeň zabezpečení a vysoký stupeň zabezpečení) v souladu s ustanovením § 6a vyhlášky č. 345/199 Sb.²⁷

O umístění jednotlivých odsouzených do určitého stupně zabezpečení rozhoduje ředitel věznice, ve které jsou odsouzení umístěni, na základě podaných návrhů na zařazení odsouzených do stupně zabezpečení. Tyto návrhy předkládá řediteli věznice ke schválení odborná komise složená z vedoucího oddělení výkonu trestu, nebo vedoucího oddělení výkonu vazby a trestu, anebo ředitelem věznice pověřeného zaměstnance tohoto oddělení, psychologa, speciálního pedagoga, sociálního pracovníka a vychovatele. Popřípadě může být komise složena i z dalších zaměstnanců VS ČR určených ředitelem věznice. Odborná komise při hodnocení odsouzených vychází z míry vnějších rizik (míra nebezpečnosti odsouzených pro společnost, přihlíží se na trestnou činnost, za kterou je dotyčný ve výkonu trestu odnětí svobody, dále se přihlíží k délce trestu a formě míry zavinění a k počtu předchozích VTOS) a dále je zvažována také míra vnitřních rizik (míra rizika ohrožení bezpečnosti v průběhu VTOS s ohledem na individuální charakteristiku odsouzeného. Zde se přihlíží k povaze trestného činu, k nevykonaným ochranným opatřením, k průběhu předchozích VTOS a k hrozbě útěku). Konečná vyhodnocení včetně doporučení na umístění do některého z oddělení věznice s ostrahou předá odborná komise řediteli věznice.²⁸ Poté jsou odsouzení na základě rozhodnutí Generálního ředitelství VS ČR umístěni do konkrétní věznice, kde jsou ubytováni na nástupním oddílu.²⁹

²⁷ srov. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., § 6, § 6a

²⁸ srov. Zákon č. 169/1999 Sb., §§ 12a, 12b, srov. Základní informace

²⁹ srov. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., v platném znění, § 6, § 6a

Po dobu pobytu na nástupním oddílu jsou odsouzení prokazatelně seznámeni se zákonnými normami, zejména Zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, s vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, a také jsou seznámeni s Vnitřním řádem věznice. Odsouzení vyplní dotazník týkající se informací o rodinném zázemí, vzdělání, pracovních zkušenostech a dovednostech, osobních zálibách, předchozích trestech odnětí svobody, zdravotním stavu včetně psychických problémů, náboženském přesvědčení atd. Odsouzení mají na nástupním oddílu přiděleného vychovatele, sociálního pracovníka, speciálního pedagoga a psychologa, na které se po dobu pobytu na tomto oddíle můžou obracet se svými dotazy a problémy spojenými s uvězněním.

Z důvodu vyhodnocení rizik, která u odsouzených vedou k opakovanému páčání trestné činnosti, byla dne 1. 11. 2012 zavedena do penitenciární praxe Komplexní zpráva zahrnující analýzu rizik a potřeb odsouzených (dále jen "SARPO").³⁰ SARPO je zpracováno během pobytu odsouzených na nástupním oddílu a dle získaných výstupů ze SARPO jsou odsouzení umístěni na oddíly, ve kterých budou vykonávat trest odnětí svobody.

SARPO je penitenciární nástroj určený k hodnocení kriminogenních faktorů u odsouzených ve VTOS. Struktura SARPO zahrnuje:

- **Statické faktory;** jsou neměnné a konstantní, mohou se měnit pouze jedním směrem, např. s ohledem na věk, a obsahují údaje vztahující se k trestné činnosti. Výpočet těchto faktorů je založen na údajích o charakteristikách trestné činnosti a uložených sankcích. Ve vztahu k recidivě se posuzují statické a dynamické faktory společně a tato kombinace umožňuje volbu správné strategie v oblasti zacházení s odsouzenými. Statické faktory tvoří údaje z trestní minulosti, ze způsobené újmy a z aktuální trestné činnosti. V oblasti trestní minulosti se vychází z dat, která pochází z oficiálních záznamů o spáchané trestné činnosti a uložených sankcích. Podstatné jsou údaje o věku odsouzeného v případě prvního odsouzení, celkový počet záznamů v rejstříku trestů a podíl nepodmíněných trestů odnětí svobody³¹

³⁰ srov. DRAHÝ, F., HŮRKA, J., PETRAS, M. *SARPO. Charakteristiky odsouzených v českých věznicích*, s. 3 a 7

³¹ srov. tamtéž, s. 12, s. 17-19

ze všech odsouzení. Je zaznamenána způsobená újma – závažné kriminální chování v minulosti i současnosti. Jedná se o specifickou trestnou činnost násilné povahy, nebo se sexuálním či drogovým kontextem. V aktuální trestné činnosti se vychází z údajů z aktuálního uložení trestů se zaměřením na to, zda tato činnost spadá do specifické trestné činnosti.³²

- **Riziko újmy;** tento faktor vyjadřuje možnou pravděpodobnost vzniku újmy v budoucnosti a specifikuje potencionální oběť. Je analyzován aktuální trestný čin. V případě, že má odsouzený více trestných činů, volí se ten, který je nejzávažnější z hlediska újmy, nebo opakujícího se chování. Riziko újmy je stanoveno na základě analýzy trestného činu a zhodnocení pravděpodobnosti rizika újmy.³³ *„Analýza trestného činu je pojata víceméně behaviorálně a tedy staticky. Popisuje okolnosti, za kterých byl trestný čin spáchán, charakteristiky oběti a spouštěcí mechanismy spáchání trestného činu. Analýze trestného činu se věnujeme především ze dvou důvodů. To, jak pachatel spáchal trestný čin, v sobě nese významné informace o jeho nebezpečnosti. Zároveň můžeme také na jejím základě usuzovat na některé jeho osobnostní charakteristiky.“*³⁴
- **Dynamické faktory;** jsou charakterizovány situacemi a vlastnostmi, které se mohou měnit, a dá se s nimi pracovat v rámci realizace individuálních programů zacházení. Zabývají se základními oblastmi života odsouzených a zaměřují se na 7 oblastí: Rodinu a sociální kontakty, Bydlení, Vzdělání a výchova, Zaměstnání, Finance, Závislost, Osobnost a chování.
- **Protektivní faktory;** tyto faktory mírní nebo tlumí efekty rizika. Dokáží zvyšovat odolnost odsouzených před rizikem páchaní další trestné činnosti tak, že působí v protikladu a znamenají přítomnost něčeho pozitivního. Protektivní faktory jsou v neustálé interakci s rizikovými faktory a navzájem se ovlivňují.
- **Sebehodnocení odsouzených;** je zajištěno prostřednictvím vyplněného Dotazníku sebehodnocení. Tento dotazník je jediná část v SARPO, která je v papírové podobě a vyplňují ji odsouzení sami dle instrukcí pověřeného zaměstnance věznice.³⁵

³² srov. DRAHÝ, F., HŮRKA, J., PETRAS, M. SARPO. *Charakteristiky odsouzených v českých věznicích*, s. 12, s. 17-19

³³ srov. tamtéž, s. 12, s. 19-20

³⁴ tamtéž, s. 20

³⁵ srov. tamtéž, s. 20-22

Odsouzení se zde vyjadřují k jednotlivým oblastem svého života a k tomu, zda jejich životní okolnosti souvisely s jejich trestnou činností. K tomu je důležitá schopnost jejich sebereflexe a vzhledu do jejich životních problémů. Tyto schopnosti velkému počtu odsouzených chybí, a tak se stávají výsledky z dotazníku zdrojem informací o jejich úrovni.³⁶

- **Adaptace v nástupním oddílu;** zde jsou zaznamenány projevy chování a jednání formou pozorování odsouzených. Hodnocení adaptace se provádí v průběhu pobytu odsouzených v nástupním oddílu, zaměřuje se nejen na negativní projevy chování odsouzených vůči zaměstnancům a vůči ostatním spoluodsouzeným, ale i na plnění povinností a respektování norem oddělení výkonu trestu. Tyto informace mohou být velmi přínosné pro další zaměstnance v budoucnu, pokud s odsouzenými přijdou do kontaktu.³⁷

SARPO vychází z pozorování a rozhovorů odborných zaměstnanců (vychovatel, sociální pracovník, speciální pedagog a psycholog) s odsouzenými. Zaměřuje se na osobnosti jednotlivých odsouzených, ubytovaných na nástupním oddílu, i na spisovou dokumentaci odsouzených, zahrnující poznatky o nich, jejich názory i celkovou diagnostiku. Při zpracovávání SARPO se zohledňují všechny zvláštnosti osobností odsouzených (věk, nemoci a závislosti, kriminální minulost a příčiny páchaní trestné činnosti, sociální zázemí, vzdělání, pracovní návyky, zájmy a schopnosti, projevy chování atd.). Každý z odborných zaměstnanců se zaměřuje na určitou složku osobnosti odsouzeného:³⁸

- Vychovatel na nástupním oddíle je s odsouzenými v denním kontaktu, a tak má možnost je lépe poznat v porovnání s dalšími odbornými zaměstnanci. Předkládá odsouzenému dotazník (viz výše) a zajímá se podrobněji o zodpovězené otázky z dotazníku.
- Speciální pedagog se zabývá osobnostmi odsouzených z pedagogického hlediska, analyzuje jejich kriminální minulost, motivace k trestné činnosti. Posuzuje sociální vazby z hlediska vztahů odsouzených s kriminálně narušenými jedinci, se sklony k extremismu a k násilnému jednání. Zajímá se rovněž o dosavadní průběh života

³⁶ srov. DRAHÝ, F., HŮRKA, J., PETRAS, M. *SARPO. Charakteristiky odsouzených v českých věznicích*, s. 20- 22

³⁷ srov. tamtéž, s. 23

³⁸ srov. JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*, s. 117

odsouzených, o jejich vztah k práci, zájmům, morálním hodnotám atd. V průběhu penitenciární péče je speciální pedagog po vychovateli dalším důležitým odborným zaměstnancem v oblasti působení na odsouzené.

- Sociální pracovník se zajímá o sociální situaci odsouzených, o jejich rodinné zázemí, vyživovací povinnost, dluhy, způsobilost k právním úkonům, platnost dokladů totožnosti atd.
- Psycholog zpracovává psychologickou diagnostiku se zaměřením nejen na výsledky anamnézy a jejich souvislostí s trestnou činností, ale také na osobnosti odsouzených z hlediska intelektu, hodnotové orientace, motivace či emoční stability. Pozornost věnuje rozpoznání postojů odsouzených k jejich trestné činnosti, zda dokážou přijmout vinu i trest za své protiprávní jednání.³⁹ Psycholog se zaměřuje i na adaptaci odsouzených na VTOS a řeší s nimi případné psychické problémy spojené s uvězněním a přijetím viny za své jednání, popř. spolupracuje s dalšími odborníky (lékař, psychiatr, terapeut, duchovní atd.) na snížení či odstranění nežádoucích adaptačních projevů.

SARPO je rozděleno do tří verzí: SARPO minimální (krátké hodnocení určené odsouzeným s délkou věznění do půl roku, neobsahuje Riziko újmy zabývající se specifickou trestnou činností, Dotazník sebehodnocení. V Dynamických faktorech nejsou vyhodnocena rizika ani protektivní faktory). SARPO základní (hodnocení pro odsouzené, jejichž délka věznění je více než půl roku a neobsahuje Riziko újmy – část zabývající se specifickou trestnou činností) a SARPO rozšířené (určené pro odsouzené se specifickou trestnou činností s prvky násilí, se sexuálním nebo drogovým kontextem, dále pro doživotně odsouzené a pro mladistvé odsouzené).⁴⁰

Po pobytu na nástupním oddíle jsou odsouzení umístěni na jednotlivé oddíly, kde zpravidla vykonávají nejdelsí část svého trestu odnětí svobody. Při rozhodnutí, na jaký oddíl budou umístěni, vycházejí odborní zaměstnanci z výstupů ze SARPO.

³⁹ srov. JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*, s. 117

⁴⁰ srov. DRAHÝ, F., HŮRKA, J., PETRAS, M. *SARPO. Charakteristiky odsouzených v českých věznicích*, s. 23

Na základě zpracovaného SARPO je odsouzeným na oddíle stanoven individuální program zacházení (dále jen „PZ“) s cíli, kterých je po dobu výkonu trestu odnětí svobody u odsouzených vhodné docílit. *„Cíle programů zacházení s pachateli, které se soustředí na osobnost odsouzených jedinců, jsou nejlépe dosažitelné v případě zaměření se na specifické problémy spojené s jejich chováním. Může se jednat o problémy, které vyvrcholily v době spáchání trestného činu, nebo o problémy, které jsou důsledkem zkušeností získaných během pobytu ve vězení. Programy zacházení s pachateli tak mají dvojí funkci: nabízejí odsouzeným možnost ověřit si, zda oni sami jsou schopni podstoupit konfrontaci se svými předchozími i současnými problémy, a dávají větší prostor vězeňskému personálu pro porozumění vzorových prvků chování odsouzených.“*⁴¹ Jak je již výše uvedeno, zacházení je vedle izolace a zastrašení jedním ze způsobů naplňování regulativní funkce VTOS.

Při sestavení individuálních PZ se u odsouzených sledují možnosti minimalizace rizik, která měla nebo mohou mít souvislost s trestnou činností. PZ s odsouzenými jsou rozčleněny do několika oblastí:

- Pracovní aktivity – zaměstnávání odsouzených, práce potřebná k zajištění každodenního provozu věznice (§ 32 odst. 2 vyhlášky) a pracovní terapie, vedená zaměstnanci VS ČR.
- Vzdělávací aktivity – vzdělávání organizované či realizované středním odborným učilištěm při VS ČR, vzdělávání vedené nebo kontrolované zaměstnanci oddělení výkonu trestu, nebo vzdělávání formou korespondenčních kurzů a v síti základních, středních, vyšších odborných nebo vysokých škol České republiky.
- Speciálně výchovné aktivity – sociální, speciální pedagogické, psychologické a terapeutické. Tyto aktivity jsou vedené zaměstnanci s potřebným odborným vzděláním, se zaměřením na oblast příčin a důsledků páchaní trestné činnosti, rizika a kriminogenní potřeby, osobnost odsouzeného, nebo na změnu postojů, myšlení a chování odsouzeného.⁴²

⁴¹ JÚZL, M. *Penitenciaristika a penologie*, s. 117-118

⁴² srov. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., §§ 36 a 36a

- Zájmové aktivity – formy individuální a skupinové zájmové činnosti, které jsou organizovány a vedeny zaměstnanci s potřebným odborným vzděláním. Tito zaměstnanci u odsouzených rozvíjejí v souladu s účelem výkonu trestu schopnosti, vědomosti a sociální dovednosti.
- Oblast utváření vnějších vztahů je zaměřena na maximální možnou podporu odsouzených při udržování sociálních vztahů s osobami z občanského života, zejména rodinnými příslušníky a blízkými osobami.⁴³

Zacházení s odsouzenými je založeno na jejich specifických potřebách s přihlédnutím k jejich věku, délce trestu, původu, závislosti, k pravidelnosti kontaktů s rodinou či známými, k jejich osobnosti atd. PZ vycházejí z celkového chování jednotlivých odsouzených a mohou se stát psychologickou i sociologickou motivací, která může ovlivnit jejich přizpůsobení se v rámci věznice. Stanovení PZ jednotlivým odsouzeným závisí i na podmínkách a možnostech věznice. Vnější podmínky jsou spojené s lokalizováním věznice, zda je součástí městské výstavby, nebo je umístěna mimo město, zda se jedná o starou věznici, nebo novější, jaké má stavebně technické vybavení, rozlohu atd. Mezi vnitřní podmínky věznice lze zařadit typ věznice, personální zabezpečení, specializovaná oddělení, estetizace atd.⁴⁴

Všechny stanovené PZ nemusí obsahovat výše uvedené oblasti, protože PZ jsou odsouzeným stanoveny individuálně a s ohledem na míru odborné intervence. Z těchto důvodů lze PZ rozdělit takto: **programy minimálního zacházení** (zde je kladen důraz na pracovní a zájmové aktivity) jsou charakterizovány menší mírou odborné intervence, **programy standardního zacházení** určené pro odsouzené se středními až vysokými riziky (zde je kladen důraz na pracovní a vzdělávací aktivity) jsou charakterizovány střední mírou odborné intervence a činnostmi obecně cílenými, **programy speciálního zacházení** (zde je kladen důraz na speciálně výchovné a vzdělávací aktivity) jsou charakterizovány větší mírou odborné intervence a činnostmi speciálně výchovnými a **programy výstupního zacházení** (zde je kladen důraz na délku trestu odnětí svobody, který odsouzení vykonávají, a na potřebu pomoci při vytváření příznivých podmínek v souvislosti s přípravou na život po propuštění).⁴⁵

⁴³ srov. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., §§ 36 a 36a

⁴⁴ srov. JÚZL, M. *Penitenciaristika a penologie*, s. 119

⁴⁵ srov. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., § 36a

V rámci programů výstupního zacházení začínají odsouzení dle potřeby spolupracovat se sociálními kurátory, s probační a mediační službou a nestátními neziskovými organizacemi, které se podílejí na postpenitenciární péči o odsouzené po propuštění z VTOS.

PZ jsou odsouzeným sestaveny speciálním pedagogem. Vyhodnocení PZ provádí vychovatel ve věznici s ostrahou 1x za 3 měsíce, ve výstupních oddílech a ložnicích 1x za 2 měsíce. V souladu s mírou a úspěšností plnění PZ je možné při vyhodnocení PZ jej odsouzeným aktualizovat. Vyhodnocení PZ je podkladem pro rozhodování o odsouzených v průběhu výkonu trestu i pro komplexní hodnocení naplňování účelu výkonu trestu. Hodnocení PZ se využívá např. při jednání soudu o možném podmíněném propuštění nebo při přeřazení odsouzených do jiného stupně zabezpečení. PZ se nezpracovávají u odsouzených, jejichž VTOS je kratší než 3 měsíce. Kromě aktivit stanovených v PZ mohou odsouzení uspokojovat své potřeby – v době stanovené Vnitřním řádem – půjčováním knih v knihovně věznice, odběrem tisku, knih a časopisů, sledováním rozhlasových a televizních pořadů nebo účasti na dalších aktivitách vzdělávání a zájmové činnosti zprostředkovaných věznicí.⁴⁶

PZ je důležitým nástrojem penitenciární péče při práci s odsouzenými v rámci naplnění Algoritmu výkonu trestu. Sestavení a zavedení PZ do praxe je začátkem práce s odsouzenými. O tom, jak budou PZ naplňovány a jakým směrem se bude ubírat život odsouzených, rozhodují odsouzení a jejich motivace k dosažení cíle.

Motivačními faktory jsou ve věznici pro odsouzené, v rámci plnění PZ, stanoveny formy kázeňských odměn a kázeňských trestů. Na základě plnění programu zacházení a získáním kázeňských odměn mohou odsouzení získat pozitivní hodnocení, které je jednou z podmínek možného propuštění z VTOS v případě podání žádosti o podmíněné propuštění z VTOS. Dalšími motivačními faktory mohou udělené kázeňské odměny (povolení opustit věznici až na 24 hodin v souvislosti s návštěvou nebo s programem zacházení a dále možnost přerušování výkonu trestu až na 20 dní v roce se započtením doby do VTOS).⁴⁷

⁴⁶ srov. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb § 38 a § 40, srov. Vnitřní řád pro odsouzené Vazební věznice Praha Pankrác, čl. 26

⁴⁷ srov. Zákon č. 169/1999 Sb., hlava třetí – Zacházení s odsouzenými, §§ 40-57

Při neplnění PZ (za uložený kázeňský trest) nejenže odsouzení nemají šanci uspět s žádostí o podmíněné propuštění z VTOS, ale nemohou využít ani jiných výhod stanovených ve vyhlášce 345/1999 Sb. a v zákoně č. 169/1999 Sb.⁴⁸

Odsouzení, kteří neměli ukončen VTOS formou podmíněného propuštění nebo z důvodů uvedených v § 73, písm. zákona č. 169/1999 Sb. v písm. b až d a kteří musí vykonat celý trest odnětí svobody, mají před koncem VTOS stanoven program výstupního zacházení, který plní na standardním oddíle, nebo jsou v souladu se zákonem 169/1999 Sb. § 74 odst. 1 ubytováni na výstupních oddílech. Tam se cca 6 měsíců před očekávaným ukončením VTOS zpravidla zařazují odsouzení, kteří mají uložen VTOS v délce více než 3 roky, a odsouzení, kteří potřebují pomoci při vytváření příznivých podmínek pro soběstačný život po propuštění.

Zacházení s odsouzenými vychází z komplexní zprávy SARPO, která byla v roce 2012 zavedena do praxe. PZ mají na odsouzené působit tak, aby byl dosažen cíl výkonu trestu, a tím je „napravený“ odsouzený, který si uvědomil, kam až se pácháním trestného činu dostal, jaké problémy spojené s jeho protiprávním jednáním jej postihly a jenž se dokázal zpět začlenit do společnosti, kde již nebude porušovat zákony. V rámci stanoveného PZ má odsouzený možnost vyrovnat se s trestným činem a zjednat nápravu svého jednání, a tím splnit funkci vyrovnávací.

Z rozhovoru s odsouzenými je zřejmé, že takto nastavený systém pro ně nemá dostatečnou motivaci ke změně. Recidivista JIRKA mluví o tom, že tento poslední trest je pro něj „za trest“, žádné výrazné změny po dobu pobytu ve VTOS nedosáhl. Jeho jedinou motivací je, aby se dostal z vězení na základě podmíněného propuštění, které mu ovšem bylo soudem zamítnuto. Odsouzený JIRKA je zklamaný a dodává: „*Nerozumím tomu, když jsem byl předtím již 2x podmíněně propuštěný a podmínky jsem dodržel.*“ Odsouzený se na základě předchozích dvou podmíněných propuštění dostatečně nepoučil, možná spoléhal na to, že když byl dvakrát podmíněně propuštěn, že bude podmíněně propuštěn i potřetí. Domnívá se, že když splnil podmínky pro možné podmíněné propuštění, že měl být propuštěn. K VTOS se staví takto: „*Člověk si musí srovnat v hlavě, co vlastně chce, a já se chci dostat domů a za tím si jdu.*“ Jeho motivací je možné podmíněné propuštění. Svým přístupem zčásti

⁴⁸ srov. Zákon č. 169/1999 Sb., hlava třetí – Zacházení s odsouzenými, §§ 40-57

naplnil podmínky pro možné podmíněné propuštění, ale již se nepodílel na vyrovnávací funkci VTOS. Jeho jediným cílem je plnit PZ, aby se dostal co nejdříve domů.

Odsouzený MICHAL se do věznice dostal za páchání trestné činnosti v souvislosti s užíváním OPL. Ve VTOS neabsolvoval žádnou léčbu, dle jeho sdělení měl zájem jít na specializovaný oddíl pro odsouzené závislé na OPL, ale nebyl vybrán. Po dobu VTOS byl opakovaně pozitivní na OPL, proto nebyl zařazen na pracoviště a z aktivit PZ uznal aktivitu s psychologem jako jedinou, která mu pomohla. Z VTOS bude propuštěn v březnu 2019 jako zkušený recidivista. Cca 3 měsíce před propuštěním začal v rámci přípravy na propuštění řešit problematiku spojenou s možným začleněním do společnosti: *„Spolupracuju s Rubikonem i s kurátorem. S Rubikonem řeším práci po propuštění i dluhy, protože je mi jasný, že mi exekutoři skočí na plat. Já musím dělat, protože jinak se budu zas nudit a budu brát drogy. No a taky mám zákaz pobytu v Praze, tak to bude třeba lepší, když se nedostanu mezi ty lidi, co znám a s kterými jsem fetoval.“* Odsouzený se domnívá, že jej pracovní zařazení a změna prostředí „ochrání“ před užíváním drog.

Odsouzený TOMÁŠ je ve vězení za podmíněně uložený trest – dostal šanci, kterou promarnil, a trest mu byl proměněn na nepodmíněný. Ve vězení se potýká s psychickými problémy i s obavami spojenými s blížícím se koncem VTOS. Nedokáže aktivně trávit volný čas a jediný zaměstnanec, se kterým je v pravidelném kontaktu, je psycholog, se kterým řeší své psychické problémy. Do žádné jiné aktivity se nezapojuje, řeší problémy, které má sám se sebou.

Odsouzený KAREL byl po více než roce pobytu ve vězení pracovní zařazen. Navázal tak na svůj život před VTOS, kdy do posledního dne před uvězněním pracoval. Jeho hlavní náplní je pracovní zařazení, ale dokáže i aktivně trávit volný čas.

1.3 Penitenciární psychologie

Penitenciární psychologie se zabývá psychologií vězeňství, psychologií vězeňského personálu a psychologií odsouzených. Jedná se o poměrně novou psychologickou disciplínu obsahující psychologickou diagnostiku (poznávání osobnosti psychologickými metodami), psychoterapii, psychologické korektivní metody, patopsychologii a psychopatologii vězeňského života, psychologii vězeňské subkultury, klasifikaci pachatelů trestných činů a v zárodečném stádiu i sociální psychologii vězňů. Penitenciární psychologie bývá zařazována do skupiny psychologických disciplín (forenzní psychologie), které se zabývají chováním a prožíváním lidí v situacích, které jsou regulovány právem. Součástí forenzní psychologie jsou i kriminalistická psychologie, soudní psychologie, postpenitenciární a kriminologická psychologie.⁴⁹

Penitenciární psychologie se dále zabývá psychologickou problematikou spojenou s vězněním člověka, jeho prožíváním, adaptací, penitenciární diagnostikou (zařazováním odsouzených do skupin), vhodností pracovního zařazení odsouzeného, posouzením možného podmíněného propuštění odsouzených, interakcí odsouzených a personálu, ale i psychologickými aspekty zacházení s odsouzeným včetně aplikace psychologických metod. Dále zkoumá psychologické problémy procesu penitenciárního zacházení s odsouzenými. Nedílnou součástí penitenciární psychologie je i harm reduction (minimalizace negativního dopadu věznění na psychiku odsouzeného).⁵⁰ Zaměřuje se na změny chování u odsouzených v rámci penitenciárního zacházení. Tomuto předchází poznání osobností jednotlivých odsouzených a jejich poruch při penitenciární diagnostice. Tato diagnostika se zpracovává nejen při nástupu odsouzených do VTOS, ale i v průběhu věznění a jde o rozlišení zacházení s odsouzenými podle typu jejich poruch ve spojení s jejich osobností. Na základě diagnostiky může psycholog začít s aplikací psychologických metod při procesu zacházení s odsouzenými, v rámci stanoveného PZ, se zaměřením na změnu jejich deviantního chování v různých terapeutických programech, které slouží sebepoznání odsouzených nebo poznání druhých apod.⁵¹

⁴⁹ srov. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 64-65

⁵⁰ srov. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*, s. 9, srov. ČERNÍKOVÁ, V. SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, 9-10

⁵¹ srov. MATOUŠKOVÁ, I. *Aplikovaná forenzní psychologie*, s. 150

Pro odsouzené s vysokým stupněm rizika jsou určeny terapeutické (standardizované) programy se zaměřením na změnu rizikových postojů a hodnot i na změnu vzorců myšlení a chování odsouzených směrem k sociálně žádoucím formám. Standardizované programy jsou specifikovány v Nařízení generálního ředitele VS ČR (dále jen „NGŘ“) č. 35/2011, které stanovilo pravidla pro tvorbu a realizaci těchto programů a jejichž výčet (včetně kritérií pro dané programy, realizací programů, evidencí a dokumentací) je uveden v přílohách tohoto NGŘ. VS ČR realizuje těchto pět standardizovaných programů:⁵²

1. **Program Zastav se, Zamysli se a Změň se = Program 3 Z** je kognitivně-behaviorální program s terapeutickými prvky, určený dospělým odsouzeným mužům a ženám, kteří jsou ve výkonu trestu opakovaně za majetkovou trestnou činnost a mají 6 měsíců do konce VTOS nebo 4 měsíce před podáním žádosti o podmíněné propuštění z VTOS. Program je realizován ve věznicích 2x ročně, délka jednotlivých sezení je cca 120 minut a odsouzení se s lektory setkávají 1x týdně. Počet setkání je stanoven na 11.
2. **Program GREPP** stanovuje postup zacházení s odsouzenými za trestné činy, které byly spáchány na dětech do 18 let (týrání dětí, komerční sexuální zneužívání dětí nebo sexuální zneužívání bez komerčního aspektu). Tento program je složen z programů GREPP 1 a GREPP 2. Program GREPP 1 je intenzivním krátkodobým reedukačním programem, určeným pachatelům trestných činů násilí na dětech (týrání dětí, komerční sexuální zneužívání dětí a sexuální zneužívání bez komerčního aspektu). Program GREPP 2 je dlouhodobým terapeutickým programem pro odsouzené, kteří úspěšně absolvovali program GREPP 1.
3. **Program TP 21 JUNIOR** je edukativně-terapeutický program pro mladistvé odsouzené muže v délce 12 týdnů intenzivního působení, přičemž další 4 týdny probíhá celkové vyhodnocení. Cílem programu TP 21 JUNIOR je minimalizovat násilné projevy v chování odsouzených snížením jejich aktuální, situačně podmíněné hladiny agresivity. Odsouzení jsou vedeni k pozitivním změnám a podporováni ke smysluplnému využívání volného času.

⁵² srov. NGŘ č. 35/2011, přílohy č. 1-5

4. **Program PARDON** je krátkodobý terapeuticko-edukativní program pro odsouzené muže, kteří způsobili dopravní nehodu. Cílem programu je vytvořit u odsouzeného náhled na problémové chování, které vedlo k dopravnímu přestupku či k trestnému činu v dopravě. Program PARDON probíhá v celkovém rozsahu 39 hodin, z toho minimálně 6 hodin denně.
5. **Program TP KEMP** je terapeutickým programem určeným odsouzeným mužům, kteří spáchali násilnou trestnou činnost. Délka programu je 18 měsíců. Jeho cílem je, aby si odsouzení vytvořili náhled na násilné chování a naučili se toto chování ovládat.⁵³

⁵³ srov. NGR č. 35/2011, přílohy č. 1-5

Důležitým odborným zaměstnancem v oboru penitenciární psychologie je psycholog, jehož pozice ve věznici je společně s náplní práce specifikována v NGRŘ č. 5/2016.⁵⁴ Psycholog oddělení výkonu trestu je odborným zaměstnancem se zaměřením na oblast psychologických aspektů výkonu trestu z hlediska všech zúčastněných – odsouzených i zaměstnanců. Náplň práce psychologa ve věznici je různorodá. Psycholog zde plní úkoly v několika rovinách/oblastech:

- V oblasti týkající se zaměstnanců – Poskytuje psychologická poradenství zaměstnancům organizační jednotky, řídí psychologická vyšetření v souvislosti s přijímacím řízením s uchazeči o pozice zaměstnanců a příslušníků. Dále psycholog zajišťuje psychologickou intervenci v případě mimořádných událostí ve věznici.⁵⁵
- V oblasti organizace – Zúčastňuje se jednání poradních orgánů ředitele věznice a podílí se na zjišťování příčin mimořádných událostí, navrhuje opatření k jejich dalšímu řešení. Psycholog je členem multidisciplinárního týmu složeného z vychovatele, sociálního pracovníka a speciálního pedagoga.
- V oblasti práce s odsouzenými – Pracuje s odsouzenými po celou dobu výkonu trestu odnětí svobody. Provádí psychologickou diagnostiku odsouzených, zpracovává jejich hodnocení v rámci komplexní zprávy, je členem týmů zabývajících se zacházením s odsouzenými (změna vnitřní diferenciací, návrh na pracovní zařazení, návrh na vzdělávání, návrh na opuštění věznice atd.),⁵⁶

⁵⁴ srov. NGRŘ č. 5/2016, díl 4, §§ 40-42

⁵⁵ pozn. mimořádné události ve VS ČR se řídí NGRŘ č. 43/2018 o mimořádných událostech ve Vězeňské službě České republiky, v platném znění. Pro účely tohoto nařízení se rozumí

a) mimořádnou událostí ve Vězeňské službě událost, která ohrožuje nebo poškozuje chráněné hodnoty nebo práva a oprávněné zájmy, kterými jsou:

1. život nebo zdraví zaměstnance, osoby ve výkonu vazby, ve výkonu trestu odnětí svobody a výkonu trestního opatření odnětí svobody (dále jen „výkon trestu“) nebo výkonu zabezpečovací detence (dále jen „vězněná osoba“, není-li dále uvedeno jinak), popřípadě jiné osoby, která se nachází oprávněně v objektech nebo prostorech Vězeňské služby, soudu, státního zastupitelství, ministerstva nebo v souvislosti s předváděním a eskortováním vězněných osob,
2. majetek ve správě Vězeňské služby,
3. životní prostředí uvnitř i vně objektů a prostorů Vězeňské služby v souvislosti s činností Vězeňské služby,
4. pořádek nebo bezpečnost v objektech nebo prostorech Vězeňské služby, soudu, státního zastupitelství, ministerstva nebo při předvádění a eskortách vězněných osob,
5. osobní údaje a zvláštní kategorie osobních údajů (citlivé údaje),

b) porušením zabezpečení ochrany osobních údajů porušení zabezpečení zpracovávaných osobních údajů, které následně vede k náhodnému nebo protiprávnímu zničení, ztrátě, změně nebo neoprávněnému poskytnutí nebo zpřístupnění přenášených, uložených (uchovávaných) nebo jinak zpracovávaných osobních údajů; porušení zabezpečení může být vnější nebo vnitřní,

c) elektronickým systémem spisové služby Vězeňské služby informační systém ETR (dále jen „ETR“).

⁵⁶ srov. NGRŘ č. 5/2016, díl 4, §§ 40-42

Dále psycholog provádí s odsouzenými psychologické poradenství, individuální a skupinovou terapii i krizovou intervenci u odsouzených v krizovém stavu.⁵⁷ Svou intervenční činnost s odsouzenými ve věznici provádí těmito formami: psychologickou intervencí (pokračující intervencí, psychoterapií), psychologickým poradenstvím a psychoterapií, která může mít formu individuální, hromadnou (s více odsouzenými) nebo skupinovou s využitím skupinových procesů, a socioterapií v rámci komunity a léčebného společenství.⁵⁸

V průběhu intervence řeší psycholog s odsouzenými problémy dané na základě podnětů, které mohou dát sami odsouzení, nebo mohou být dány ze strany zaměstnanců věznice (vychovatelé, sociálního pracovníka, dozorce apod.). Psychologická intervence má za cíl zasáhnout v krizi odsouzeného a navrhnout řešení pro ostatní vězeňský personál (např. změnu ubytování, objednání k psychiatrovi). Psychologická intervence znamená „určitý zákrok nebo zásah“. Jedná se o formu pomoci, zásahu a léčení psychologickými prostředky ve věznici, které pomohou odsouzenému ve výkonu trestu při „krizi“.⁵⁹ Intervenční činnost psychologa ve věznici lze schematicky vyjádřit takto: „*Intervence psychologů – pomoc, zásah a léčení psychologickými prostředky ve vězeňském zařízení.*“⁶⁰ Zkušenosti s psychologickou pomocí uvedli při rozhovorech tři odsouzení, odsouzený JIRKA se o psychologovi nezmínil.

Odsouzený TOMÁŠ se s psychologickou pomocí setkal po prvním sebepoškození. I přesto, že měl možnost pravidelné psychologické intervence, poškodil se ještě dvakrát a naposledy zničil svým jednáním i celu, kde byl ubytován. Po návratu z psychiatrického léčení je odsouzený opět v péči psychologa, který v rámci psychoterapie pracuje s odsouzeným na hledání smyslu života. Do péče o odsouzeného jsou zapojeny kaplanka i sociální pracovníce, které jej podporují a pomáhají odsouzenému s navázáním kontaktu se sociálním zázemím a s přípravou na propuštění z VTOS, které má stanovené na červen 2019.

Odsouzený KAREL při rozhovoru uvedl, že potřeboval pomoc psychologa ve výkonu vazby, kdy uváděl, že byl v nejistotě a řešil svůj trestný čin (vraždu). Psychologickou intervencí popsal takto: „*Řešili jsme spolu možné scénáře, jak se bude*

⁵⁷ srov. NGR č. 5/2016, díl 4, §§ 40-42

⁵⁸ srov. MAŘÁDEK, V. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*, s. 42-43

⁵⁹ srov. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 80

⁶⁰ tamtéž, s. 80

ubírat můj život, jak na mě reaguje okolí v místě, kde bydlí dcera s mou matkou. Nejhorší pro mě je ten pocit, že jsem někomu vzal život, i když to byl pěkný hajzl. Taky jsem nemohl spát, tak mi doktor napsal prášky na spaní. Ono je třeba si s někým promluvit a mít se na koho obrátit. Venku je to snadné, to si člověk promluví s kamarády, ale tady je najednou sám. Takže mi tu zbyl psycholog, ale nebyl špatnej. Hodně věcí jsme probrali a musím říct, že mi tu i hodně pomohl.“ Ve výkonu trestu pomoc psychologa vyhledal jednou.

Odsouzený MICHAL nepožádal při pobytu ve věznici pomoc psychologa ve spojení s adaptací, ale účastnil se aktivity v rámci PZ. Jedná se o zkušeného recidivistu, závislého na OPL. Odsouzený zhodnotil aktivitu vedenou psychologem jako aktivitu, která pro něj ve věznici nejvíce znamenala a která mu pro další život po propuštění nejvíce dala: *„Chodím na sebezobčasnávací skupinu s psychologem a musím říct, že mi to tady nejvíc pomohlo, ostatní aktivity mi toho moc nedaly. Vlastně jo, paní sociální, ještě musím říct, že ty organizace, co tady dělají besedy a pomáhají s dluhy a hledají práci i bydlení, jsou fakt dobrý. To tu dřív nebylo, nebo jsem se s tím aspoň nesešel.“* Práci psychologa v rámci sebezobčasnávací skupiny popsal takto: *„My tam s psychologem probíráme naši závislost, a proč se nám nedaří jí odolat. Psycholog je prima, on nás nekritizuje za to, že fetujeme, hledá s námi to, co nás k tomu vedlo a pak to, co by nám pomohlo přestat brát drogy. Já jsem si tam toho dost uvědomil a chtěl bych to venku zkusit. Vždyť je mi 40, nic nemám, jen spoustu dluhů, které mi vznikly ještě z doby, kdy jsem hrál automaty a taky z trestné činnosti.“*

2. Adaptace odsouzených na výkon trestu odnětí svobody

Život ve věznici je zcela odlišný od života na svobodě. Odsouzení se dostávají do odlišného prostředí, zvykají si na jiný život, který je řízený 24 hodin denně, 7 dní v týdnu. Jsou ubytováni na oddíle společně s dalšími odsouzenými. Po určité době, která je zcela individuální – s ohledem na osobnosti jedinců i s ohledem na složení odsouzených na oddíle apod., se odsouzení adaptují.⁶¹ Pojem adaptace označuje přizpůsobení se vzorcům chování v daném prostředí tak, aby mohli jedinci úspěšně nebo alespoň snesitelněji přežít. Ve vězeňském prostředí se tento proces adaptace nazývá **prizonizace**, a znamená přijetí norem a pravidel daného prostředí, ale zároveň u odsouzených dochází k postupnému potlačování vzorců chování, které jsou důležité pro život po propuštění z VTOS.⁶²

Proces prizonizace má dva aspekty – institucionalizaci a ideologizaci.

Institucionalizace znamená adaptaci odsouzeného na vnitřní organizaci a zjednodušené formy života ve věznici, dotýká se každého odsouzeného, nejvíce však odsouzeného vykonávajícího dlouhý trest. V ojedinělých případech se můžeme setkat s odsouzenými, které institucionalizace tolik ovlivnila, že již nedokážou žít bez problémů v jiném prostředí, než je prostředí vězeňské. Takoví odsouzení již nedokážou žít ve společenském prostředí a proces socializace je znemožněn.⁶³

Ideologizace znamená, že odsouzený přijímá a přejímá soustavu hodnot, názorů, postojů a norem chování, které jsou vytvářeny v neformálním prostředí – ve skupině odsouzených umístěných na stejném oddíle. Dochází tím ke skrytému, ilegálnímu životu vězeňské subkultury. Při extrémní prizonizaci dochází k desocializaci a ke vzniku silně deformovaných osobností odsouzených, kteří jsou jen malý krůček od páchaní další trestné činnosti, a tím se stávají možnými recidivisty.⁶⁴

⁶¹ srov. MATOUŠKOVÁ, I. *Aplikovaná forenzní psychologie*, s. 150

⁶² srov. FISCHER, S. ŠKODA, J. *Sociální patologie. Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence možnosti řešení* s. 197-198

⁶³ srov. MAŘÁDEK, V. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*, s. 38-39

⁶⁴ srov. tamtéž, s. 38-39

Prizonizace i přes veškerá svoje negativa poskytuje odsouzeným ze zákona jistotu sociálního a existenciálního zabezpečení. Odsouzení mají nárok na ubytování, přiměřenou stravu, práci, volný čas, lékařskou a psychologickou péči, bezplatnou pomoc advokáta atd. Toto vše by si v životě na svobodě velmi těžko obstarávali. Proto v případě, kdy se odsouzení v životě na svobodě nedokáží uplatnit a žít život v souladu se zákonnými normami danými ve společnosti, navrací se zpět ke svému kriminálnímu chování, které je dříve či později dostane zpět do VTOS.⁶⁵ Tímto procesem prochází všichni odsouzení a záleží na mnoha faktorech, jakým způsobem je proces prizonizace ovlivní. Zde je velmi důležitá osobnost odsouzeného, jeho rodinné zázemí, charakter spáchané trestné činnosti, délka trestu i počet nepodmíněně vykonaných trestů.

V tabulce Životních událostí způsobujících stres u dospělých jedinců, kterou sestavili američtí psychologové T. H. Holmes a R. H. Rahe [viz Příloha II], je uvěznění na 4. místě mezi nejnáročnějšími životními událostmi po úmrtí partnera, rozvodu a rozvratu manželství. Pokud se k uvěznění připojí ještě jiná náročná životní událost, popř. více těchto událostí, které odsouzeného zasáhly v posledním roce, lze předpokládat, že u některých jedinců propukne krize.⁶⁶

Uvěznění je označováno jako „výrazný stresor“ v životě odsouzeného. Zejména v případě prvovězňených odsouzených. U těchto osob může dojít k „šoku z uvěznění“, způsobeného změnou psychosociálního i materiálního prostředí, a tito odsouzení mohou prožívat svůj stav ve vězení jako ztrátu životních jistot. Lze ovšem nalézt i případy odsouzených recidivistů, kteří již byli opakovaně ve VTOS a svou neutěšenou situaci života na svobodě řeší úmyslným pácháním trestné činnosti, aby se dostali zejména v nepříznivém období (období zimy) zpět do vězení, kde mají zajištěné ubytování, stravu a základní potřeby. Pro tyto osoby je pobyt ve vězení žádoucí a chtěný.⁶⁷

⁶⁵ srov. ČERNÍKOVÁ, V. SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, s. 73

⁶⁶ srov. The American Institute of Stress. *The Holmes-Rahe Stress Inventory* [online].

⁶⁷ srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 63

„Šok z uvěznění“ neboli vězeňská krize je kritickou životní událostí v životě odsouzených. Jedná se o stav, který neoznačujeme jako nemoc, ale spíše jako ztrátu psychické rovnováhy. Mezi nejčastější krize ve vězení lze zařadit následující:

- prostá krize z uvěznění (nastává krátce po uvěznění),
- pokračující (protahovaná) krize následuje v případě, kdy prostá krize neodezní; může být způsobena tlakem ze strany spoluodsouzených, např. ve formě šikany,
- krize z vývojové dynamiky trestní věci (např. odsouzený čeká na další trest, soud v jeho záležitosti je odložen),
- krize maturační – vyskytuje se většinou u mladistvých odsouzených, kteří řeší krizi spojenou s dospíváním, a k ní se připojí krize z uvěznění,
- krize spojená s rodinnou situací (úmrť v rodině, existenční problémy blízkých, rozvod, rozchod apod.).⁶⁸

Průběh krize lze rozdělit do několika stádií: tušení krize, propuknutí krize, popírání krize, zjetí krize, vyrovnávání se s krizí a odeznění krize. Průběh krize má dvě formy, a to formu **apatickou**, kdy je odsouzený skleslý, ubývá na váze, nekomunikuje, nebo formu **výbušně dynamickou**, kdy odsouzený ztratí kontrolu nad svým chováním a musí být upoután na lůžko. Při řešení krize je důležitá intervence psychologa a mnohdy i péče psychiatra. V každé věznici jsou pro tyto účely zřízeny krizové oddíly a dále několik speciálně vybavených cel, kde odsouzení pobývají v akutní fázi krize. Těmto odsouzeným je ze strany vězeňského personálu poskytována nepřetržitá péče se stabilním dozorem.⁶⁹ Vězeňskou krizi mohou odsouzení zvládnout i sami pomocí adaptačních mechanismů prostřednictvím pasivní adaptace, kdy se přizpůsobí, nebo aktivní adaptace, kdy **si** přizpůsobí.⁷⁰

⁶⁸ srov. MAŘÁDEK, V. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*, s. 25

⁶⁹ srov. *tamtéž*, s. 25-26

⁷⁰ srov. SOCHŮREK, J. *Nástin vybraných problémů viktimologie*, s. 69

Nucený pobyt ve VTOS v určeném stupni zabezpečení je ze strany odsouzených chápán jako součást trestu, i přesto je zřejmé, že má vězeňské prostředí vliv na psychiku odsouzených. Tento vliv lze rozdělit do pěti skupin:

1. Dekompensace – dochází k selhání a ochromení psychiky odsouzených od počátečních výpadků po možný chronický syndrom nebo depresivní stavy.
2. Deaktivace – dochází ke ztrátě adaptačních mechanismů, na počátku se projevuje lhostejností a nezájmem a může končit apatií, letargií.
3. Demotivace – u odsouzených dochází ke ztrátě kladných motivačních prvků a jako náhradu volí aktivní účast ve vězeňském kriminálním podsvětí.
4. Destrukce – odsouzení opouštějí původní jednání a jako kompenzaci volí formu ničení věcí, agrese vůči lidem, úmyslně vyvolávají nepokoje, porušují kázeň a pořádek, staví se do role „králů“.
5. Dezorientace – odsouzení rezignují na život na svobodě, úmyslně odmítají nejen extramurální aktivity, ale i postpenitenciární péči, připravují se na další trestnou činnost po propuštění z VTOS.⁷¹

Stupeň zátěže i míra schopnosti odsouzeného adaptovat se na podmínky ve věznici závisí na jeho osobnosti, zda je připraven zvládnout náročné životní situace, zda je schopen se adaptovat, poznat svou osobnost i zda chce změnit své chování, popř. životní styl. Závisí na podmínkách VTOS, v jaké věznici bude trest vykonávat, v jakém stupni zabezpečení a na jaký oddíl se dostane. Dále závisí i na skutečnosti, zda již odsouzený prostředí zná, či zda se v něm nachází poprvé. Mnohé mimořádné události, které jsou nahlášeny, jsou spojeny s impulsivní reakcí odsouzeného na danou situaci. Touto situací mohou být např. nepříznivé zprávy z domova. Je důležité si uvědomit, že uvěznění člověka je jedním z nejzávažnějších zásahů do jeho práv i osobního života. Vězněním trpí i rodinní příslušníci. Tato situace je nejvíce tíživá pro odsouzené, kteří mají fungující rodinné a sociální zázemí, neboť si uvědomují, že jeho uvězněním se pro jejich blízké stává situace v občanském životě tíživá s ohledem na skutečnost, že jsou označováni okolím za příbuzné „kriminálního“.⁷²

⁷¹ srov. ČERNÍKOVÁ, V. SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, s. 65

⁷² srov. SOCHŮREK, J. *Nástin vybraných problémů viktimologie*, s. 72-73

2.1 Adaptace na výkon trestu odnětí svobody z pohledu délky trestu

Trest odnětí svobody je sankcí za společensky nežádoucí chování jedince, které je v rozporu s platnou legislativou dané společnosti a představuje velmi závažný zlom v životě odsouzeného. Nejvíce postihuje odsouzené, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody poprvé. Pobytem ve vězení ztrácí odsouzení osobní svobodu, ztrácí možnost uspokojovat svoje potřeby. Život odsouzených je ve specifických vězeňských podmínkách odlišný od prostředí života na svobodě, a obzvláště prvovězňení odsouzení se musí naučit „žít“ v nových podmínkách, což ne vždy jde dle jejich představ.⁷³

Krátkodobé tresty odnětí svobody bývají označovány „nejdražšími vysokými školami zločinu“⁷⁴. Za krátkodobé tresty odnětí svobody jsou označovány tresty do 2 let. Tyto tresty nesplňují svůj výchovně sociální význam, ale spíše se stávají pro některé odsouzené podnětem k tomu, aby si další páchaní trestné činnosti lépe naplánovali a byli úspěšnější. Toto je způsobeno nedostatečným pracovním zařazením a zapojením odsouzených do smysluplného trávení volného času. Odsouzení se tak nudí a mají mnoho času na to, získávat „cenné“ rady a kriminální poznatky od ostatních odsouzených. Krátkodobé tresty odnětí svobody mají na odsouzené negativní dopad. Odsouzení získávají tímto nenávistný postoj ke společnosti, společenským normám i hodnotám. Toto je zejména způsobeno tím, že jsou formou médií informováni o dění ve společnosti, podvodech ve výši mnoha milionů u osob na vysokých pozicích, mnohdy i v pozicích našich politiků, kteří ovšem ne vždy jsou potrestáni. Odsouzení tak mnohdy nabývají pocitu nespravedlivého odsouzení, kdy ve srovnání s trestnými činy prezentovanými médii hodnotí svůj čin jako minimální zlo vůči společnosti. Dále při krátkodobých trestech dochází u odsouzených k nechtěnému rozpadu rodiny, a tím ke ztrátě sociálního zázemí.⁷⁵

⁷³ srov. FISCHER, S. ŠKODA, J. *Sociální patologie. Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence možnosti řešení* s. 196-197

⁷⁴ HANUŠ, B. *Primární základy penologie*, s. 65

⁷⁵ srov. tamtéž, s. 65

Ze statistické ročenky VS ČR za rok 2017 vyplývá, že ve vězení bylo v roce 2017 celkem 9 531 odsouzených mužů vykonávajících trest kratší než 2 roky z celkového počtu 18 761 odsouzených. Toto množství odpovídá více než polovině odsouzených, kteří jsou ve vězení. V porovnání s daty v příložené tabulce je zřejmé, že počet krátkých trestů v délce do 2 let se v období posledních 4 hodnocených období trvale drží blízko hranice 50 % z celkového počtu odsouzených. Zavedením SARPO a následně sestavených PZ v penitenciární praxi se nedocílilo toho, aby nastala v průběhu pěti let od těchto zavedení změna k lepšímu.

Tabulka č. 1 – Porovnání odsouzených s ohledem na délku uloženého trestu⁷⁶

Délka trestu	2014			2015			2016			2017		
	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem
do 3 měsíců	103	12	115	149	11	160	82	3	85	156	26	182
3 - 6 měsíců	744	79	823	1 066	122	1 188	621	81	702	1097	125	1222
6 - 9 měsíců	903	90	993	1 270	125	1 395	1 882	218	2 100	1 379	151	1 530
9 - 12 měsíců	1 776	150	1 926	2 565	220	2 785	1 451	140	1 591	2 994	302	3 296
1 - 2 roky	3 553	206	3 759	3 843	256	4 099	4 573	371	4 944	3 905	294	4 199
2 - 3 roky	2 571	133	2 704	2 696	170	2 866	2 733	180	2 913	2 966	202	3 168
3 - 5 let	2 331	145	2 476	2 447	168	2 615	3 335	207	3 542	2 628	174	2 802
5 - 7 let	1 145	58	1 203	1 222	59	1 281	1 645	117	1 762	1 294	85	1 379
7 - 10 let	1 126	69	1 195	1 139	69	1 208	1 240	55	1 295	1 184	66	1 250
10 - 15 let	804	59	863	782	57	839	975	66	1 041	735	53	788
nad 15 let	310	18	328	344	22	366	437	41	478	377	29	406
doživotí	45	3	48	45	3	48	45	3	48	46	3	49
Celkem	15 411	1 022	16 433	17 568	1 282	18 850	19 019	1 482	20 501	18 761	1 510	20 271

Pro formování osobnosti odsouzeného je velmi důležitý čas prožitý ve výkonu trestu. Dlouhodobý výkon trestu uměle vytváří prostředí, ve kterém se jednotlivec stává více vnímavým na vlivy prostředí. Zvýšení vnímání odsouzeného způsobuje pravděpodobně neustálé trestání a dlouhodobé působení trestu odnětí svobody, které vážně naruší jeho intimitu a vnitřní rovnováhu. Trest odnětí svobody je jediným faktorem, který zvyšuje senzitivitu i u odsouzených, kteří nejsou citliví, nebo jsou méně citliví na vnější podnět.⁷⁷

⁷⁶ Statistická ročenka VS ČR za rok 2017, s. 89 [online]

⁷⁷ srov. JUSTOVÁ, M. *Zom, ktorá nemá svoje nebo; Sociálna práca s trestanými osobami*, s. 109-110

Dlouhodobý trest odnětí svobody za závažný zločin je ze strany společnosti chápán jako optimální trest i jako nejlepší ochrana společnosti před možným opakováním tohoto pro společnost nebezpečného jednání. VTOS v případě dlouhodobě odsouzených pachatelů neplní svůj úkol. Negativní účinky VTOS upevňují v odsouzených kriminální jednání, ve kterém po propuštění na svobodu pokračují. U těchto odsouzených se lze velmi často setkat s duševními poruchami (neurózy, psychózy apod.), které u nich vznikají důsledkem uvěznění. Po propuštění je v důsledku tohoto onemocnění ztížené začlenění do společnosti.⁷⁸

Trest odnětí svobody by u krátkých trestů mohl být nahrazen alternativním trestem – trestem domácího vězení, který byl s účinností od 1. 1. 2010 zaveden v § 60 zákona č.40/2009 Sb., trestního zákoníku. Trest odnětí svobody lze nahradit i jinými alternativními tresty uvedenými v §§ 61-80 Trestního zákoníku⁷⁹. Odsouzení by si výkonem tohoto trestu udrželi rodinné zázemí a práci mnohem snadněji, než je tomu ve výkonu trestu odnětí svobody. Rovněž by se nemuseli potýkat s negativními vlivy spojenými s výkonem trestu odnětí svobody. Ve vězeňské populaci se ale setkáváme i s odsouzenými, kteří tyto alternativní tresty nevykonali nebo porušili a nyní se nachází ve VTOS z důvodů porušení těchto trestů (zejména obecně prospěšných prací, nezaplacení peněžitého trestu, porušení zákazu činnosti nebo zákazu pobytu).

⁷⁸ srov. MAREŠOVÁ, A. in BLATNÍKOVÁ, Š. a kol. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*, s. 116

⁷⁹ srov. zákon č. 40/2009 Sb., § 60

2.2 Adaptace na výkon trestu odnětí svobody z pohledu četnosti trestů

V případě, kdy se již jedinec dostane do výkonu trestu odnětí svobody, může tento trest plnit svůj účel pouze u těch, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody poprvé, a u těch, kteří přiznají svou vinu i oprávněnost VTOS. Bohužel téměř polovina odsouzených jsou recidivisté, kteří si pocit viny nepřipouští a nejsou schopni akceptovat důsledky svých činů. Pobyt ve vězení přináší různé zkušenosti a mění u odsouzených jejich prožívání, chování i uvažování. Adaptace na prostředí věznice ovlivňuje nejen normy a hodnoty, ale i způsoby chování. Toto může být překážkou při návratu do společnosti. Čím delší trest odsouzený vykonává, tím je větší pravděpodobnost budoucího možného selhání v oblastech života na svobodě (rodiny, práce, občanského soužití apod.).⁸⁰

Tabulka č. 2 – Počty odsouzených s ohledem na pořadí uložených trestů v roce 2017⁸¹

Kolikrát ve výkonu trestu	Muž	Žena	Celkový součet	Celkem v %
0x	6 671	877	7 548	37,24%
1x	3 941	304	4 245	20,94%
2x	2 574	128	2 702	13,33%
3x	1 835	91	1 926	9,50%
4x	1 253	50	1 303	6,43%
5x	886	21	907	4,47%
6x	547	15	562	2,77%
7x	354	14	368	1,82%
8x	275	5	280	1,38%
9x	139		139	0,69%
10x	79		79	0,39%
více než 10x	207	5	212	1,05%
Celkový součet	18 761	1 510	20 271	100,00%

Z této tabulky vyplývá, že v roce 2017 bylo ve VTOS 6671 odsouzených mužů prvovězněných, 3941 bylo ve VTOS podruhé. Více než polovina odsouzených, kteří jsou méně kriminálně narušeni, se ve vězení setkává s odsouzenými recidivisty a jsou tím vystaveni negativním vlivům spojeným s životem ve věznici a ovlivňujícím psychiku odsouzených, více viz kapitola 3.

⁸⁰ srov. VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 746-748

⁸¹ Statistická ročenka VS ČR za rok 2017, s. 94 [online]

2.3 Adaptace na výkon trestu odnětí svobody z pohledu osobnosti odsouzeného

Osobnosti se utvářejí, rozvíjejí a projevují na základě interakce daného prostředí včetně jeho konkrétních podmínek a předchozích životních zkušeností jedinců. Při jakékoliv interakci osobnosti a daného prostředí může u jedinců docházet k rozporu mezi jejich psychickými schopnostmi a požadavky nového prostředí. Konkrétní životní podmínky v daném prostředí mohou na osobnosti jedinců působit v několika směrech:

- mohou upevňovat a zvyšovat odolnost osobnosti vůči vlivům prostředí,
- mohou stimulovat psychický rozvoj osobnosti (rozvíjet a přetvářet),
- mohou být zdrojem psychické desintegrace osobnosti, kdy jedinec podléhá psychogenním situačním tlakům.⁸²

Při adaptačních problémech spojených s uvězněním mohou odsouzení na VTOS reagovat těmito způsoby: **Reakcí trestající navenek**, která může být namířena proti vězeňskému personálu fyzickou formou (přímý útok) nebo verbální formou (neustálé stížnosti, kverulantství). Další reakce může být namířena proti dalším odsouzeným formou šikany (ze strany dominantního odsouzeného, ale může být prováděna i z nudy. V některých případech se lze setkat s šikanou, které se dopouští slabí jedinci – potenciální oběti šikany – na jedincích ještě slabších). Příčinami **reakcí trestajících dovnitř** bývají stavy úzkosti, beznaděje, nejistoty, vnitřního napětí apod. a jedná se o sebeobviňování, sebepoškozování, pokusy o sebevraždu, hladovky, pořezání. U recidivistů mohou mít demonstrativní povahu a mohou sloužit k pokusu o vydírání personálu. Odsouzení mohou při adaptačních problémech reagovat formou úniků. Únik přímý, fyzický mohou realizovat např. pokusem o útěk. Při úniku nepřímém, psychickém se odsouzení stahují do sebe, unikají do fantazie, k droze, do psychických a somatických onemocnění nebo do vazebních psychóz.⁸³

⁸² srov. MIKŠÍK, O. *Hromadné psychické jevy (psychologie hromadného chování)*, s. 82.

⁸³srov. SOCHŮREK, J. *Úvod do základů psychologie, penologie a viktimologie pro základní odbornou přípravu příslušníků a zaměstnanců VS ČR*, s. 70-71

Ve vězeňském prostředí se osobností jedinců (odsouzených) zabývá penitenciární psychologie, která úzce spolupracuje s forenzní psychologií. Forenzní psychologie studuje osobnosti pachatelů, kteří po pravomocném odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nastupují do VTOS.

Z pohledu forenzní psychologie lze rozlišit 5 základních typů osobnosti pachatele trestného činu⁸⁴:

1. **Socializovaný** – na tyto osobnosti se vztahují obecné poznatky o chování a prožívání. Fungují u nich primární i sekundární potřeby, mají utvořené svědomí a reakce na spáchaný trestný čin odpovídají představám, jako jsou lítost, obavy o budoucnost, strach z toho, jak je bude hodnotit okolí apod. Trestný čin, který spáchali, vybočuje z jejich dosavadního života a jejich motivaci k takovému činu je snadné rozpoznat (např. nedbalost, silné situační tlaky). Lze u nich využít apel na morální hlediska i na citové vazby k osobám z jejich rodin.
2. **Neurotický** – vyskytují se u nich v různé míře neurotické poruchy (např. deprese, hysterická reakce, úzkostnost, dráždivost). Kriminální jednání těchto jedinců je většinou následkem nevyřešených emocionálních konfliktů zejména v rodině. Tito pachatelé jsou převážně mladistvého věku, pochází ze střední sociální vrstvy a jejich chování je určitým protestem vůči jejich rodinám. Tito pachatelé mají ve většině případů fungující svědomí a je možné se u nich odvolávat na morální normy a hodnoty.
3. **Psychopatický** – v případě těchto typů osobnosti mají velký vliv na spáchání trestného činu temperamentové a charakterové vlastnosti a rysy, nejen v oblasti motivace k trestnému činu, ale i ve způsobu spáchání trestného činu. Tito jedinci se projevují nápadnými (zvláštními) projevy chování a prožívání. Jedná se o výrazné poruchy osobnosti, které mohou některé vlastnosti postrádat (např. vyšší city), nebo naopak jsou některé vlastnosti intenzivnější (např. agresivita). Odborná literatura vymezuje pro některé psychopatické osobnosti pojem sociopat. Jsou to jedinci odmítající a porušující různé sociální a právní normy.⁸⁵

⁸⁴ srov. ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*, s. 68-74 srov. HLAVINKA, P. *Psychologie pro právníky. Vybraná témata a disciplíny*, s. 195-196

⁸⁵ srov. tamtéž, s. 68-74 srov. tamtéž, s. 195-196

Rozdíl mezi sociopatem a psychopatem: sociopat většinou vyrůstá v prostředí, které uznává tyto nevhodné „normy“ jednání, na jeho jednání má vliv sociální okolí. Jednání psychopata je ovlivněno jeho vrozenými a zděděnými dispozicemi. Přibližně 30 % pachatelů dopouštějících se kriminálního jednání jsou psychopaté, kteří rovněž patří i mezi nejproblémovější pachatele. Velký počet psychotických osobností se vyskytuje u recidivistů. Jedná se o trvalou odchylku osobnosti jedince, která vyžaduje dlouhodobé speciální působení, ovšem ve stresových situacích, na které není připraven, se vrací původní nevhodné vzorce chování (impulsivní jednání, agrese apod.). Za současných podmínek výkonu trestu odnětí svobody není možné takového jedince ovlivnit pozitivním způsobem a změnit jej na sociálně přizpůsobivého.

4. **Mentálně nedostačivý** – tito pachatelé mají nízkou inteligenci. Jejich trestná činnost nebývá promyšlená a je zaměřena na násilnou nebo sexuální trestnou činnost vůči dětem nebo zvířatům. V případě, že se stanou účastníky páchaní trestné činnosti ve skupině, nechávají se unést nápady druhých spolupachatelů. Tyto typy lze snadno rozpoznat s ohledem na jejich způsob vyjadřování. U těchto jedinců je zvýšená míra ovlivnitelnosti cizími názory.
5. **Psychotický** – tito pachatelé trpí v případě spáchání trestného činu některým druhem duševního onemocnění (psychózy) a charakteristické je pro ně páchaní násilné trestné činnosti. Jejich obecná věrohodnost je nepatrná, což ovšem neznamená, že by nebyli způsobilí k podání věrohodné výpovědi.⁸⁶

Výše uvedené duševní poruchy se vyskytují v celé lidské populaci, mohou se vyskytovat i u jedinců nepáchajících trestné činy. Nemůžeme proto jednoznačně říci, že jsou tyto poruchy rozhodující pro motivaci pachatele ke kriminálnímu jednání.⁸⁷ Ale můžeme říci, že se všechny výše uvedené typy pachatelů vyskytují ve VTOS v různém procentním zastoupení. Z tohoto důvodu velice záleží na jejich zastoupení na oddílech, neboť složení jednotlivých oddílů ovlivňuje adaptaci odsouzených na VTOS.

⁸⁶ srov. ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*, s. 68-74 srov. HLAVINKA, P. *Psychologie pro právníky. Vybraná témata a disciplíny*, s. 195-196

⁸⁷ srov. ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*, s. 74

Z pohledu penitenciární psychologie lze dělit odsouzené z nejrůznějších pohledů. Pro účely diplomové práce je vybráno dělení s ohledem na dominující prvky charakterových vlastností určitých kriminálních skupin⁸⁸:

➤ **Drobná kriminalita**

Delikventi, zabývající se drobnými krádežemi, mohou se projevit zvýšenou agresí anebo páchají triviální podvody. Jedná se o jedince s nízkým vzděláním. Jen malé procento z nich se živí krádežemi z důvodu, že by chtěli uživit sebe či blízké. Ve většině případů mají nutkání vedoucí ke zvýšení materiální životní úrovně. V posledních desetiletích mezi ně řadíme i osoby, které potřebují finance k zakoupení omamných a psychotropních látek. Právní dopad jejich konání jim není překážkou, a proto se opakovaně dostávají do výkonu trestu. Ve vězení se adaptují dobře a většinou se snaží dostat do přízně „důležitých“ odsouzených, kterým za jejich přízeň posluhují. Tito odsouzení jsou emočně povrchní, vznětlivých povah s psychopatickými rysy. Většina těchto osob trpí frustrací z dětství.

➤ **Středně závažná kriminalita**

Zde jsou zařazeni delikventi s vážnější majetkovou či finanční trestnou činností, s nekontrolovaným agresivním chováním, s útoky na veřejné činitele, s různými sexuálními deviacemi, loupežná přepadení bez těžkého poranění oběti apod. Osoby páchající tuto trestnou činnost lze dělit na tři podskupiny osob, které:

1. „inteligentním“ způsobem uskutečňují svůj zločin, kterým zapříčiní újmu velkého společenského materiálního či osobního dopadu, nebo se podílí na ohrožení,
2. pohrdají normami společnosti a snaží se co nejefektivněji dosáhnout svých cílů bez známek svědomí,
3. svou sexuální zvráceností nebo psychotickým jednáním nerespektují základní práva druhých lidí.

V této skupině nalezneme odsouzené s různými stupni vzdělání (od základního až po vysokoškolské). Z důvodu enormní rozličnosti škály trestných činů pachatelů zařazených do této skupiny je nutné provést důkladné psychologické vyšetření, zda je osobnost schopna asimilace do společnosti bez pravděpodobnosti recidivy.⁸⁹

⁸⁸ srov. HANUŠ, B. *Primární základy penologie*, s. 15-17

⁸⁹ srov. tamtéž, s. 15-17

Někteří odsouzení mají ve větší či menší míře psychiatrické nemoci (od psychotických chování až po psychózy, neofrenie či některé typy paranoidních schizofrenií).⁹⁰

➤ **Závažná kriminalita**

Zde jsou zařazeni pachatelé majetkové, morální nebo fyzické újmy včetně usmrcení oběti trestného činu/trestných činů. Jedná se o odsouzené, kteří mají buď extrémně nízké IQ, nebo jsou naopak vysokoškolsky vzdělaní. Jedná se o jedince egocentrické, sociálně emocionálně zploštělé, asociálně orientované, s chorobnou touhou po moci nebo majetku. Pouze v ojedinělých případech se v této skupině nevyskytují jedinci s výše uvedenými charakterovými vlastnostmi.⁹¹

Specifická celoživotní zátěž vzniká u jedinců již v raném dětství nebo v časném mládí, kdy vybočují z norem daných společností a dostávají se na hranici sociální patologie. Veliký vliv na toto chování mají i navázaná přátelství s jedinci, mnohdy vrstevníky, kteří již mají zkušenosti s kriminálním chováním. Toto chování bývá označováno jako „*nákaza kriminální infekcí*“, kdy je již obtížné vrátit se do společnosti dodržující právní normy. Kriminální chování se stává stresorem, který vede k narušení dalších struktur psychiky jedinců.⁹²

Z výstupů z deskriptivní studie SARPO od zavedení nástroje SARPO do věznic (ode dne 1. 11. 2012) vyplývá, že v oblasti osobnosti a chování odsouzených jsou u 7,2 % odsouzených přítomny psychické poruchy. Nejčastěji se jedná o poruchy osobnosti, především o smíšenou nebo disociální. Z celkového počtu odsouzených mají 2,2 % odsouzených snížené mentální schopnosti (tím je výrazně ovlivněna schopnost odsouzených se plně adaptovat, v této kategorii jsou uvedeni i odsouzení s mentální retardací). V souvislosti s duševními potížemi se v minulosti léčilo 17,8 % odsouzených. Z výstupů je zřejmé, že se 6,8 % odsouzených někdy v životě sebezpoškodilo a 44 % z nich takto jednalo opakovaně. Pokus o sebevraždu v minulosti provedlo 8,5 % odsouzených a 33,5 % z nich opakovaně.⁹³

⁹⁰ srov. HANUŠ, B. *Primární základy penologie*, s. 15-17

⁹¹ srov. tamtéž, s. 15-17

⁹² srov. ČERNÍKOVÁ, V. SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, s. 61-62

⁹³ srov. DRAHÝ, F., HŮRKA, J., PETRAS, M. *SARPO. Charakteristiky odsouzených v českých věznicích*, s. 140

Psychické poruchy u odsouzených bývají různého charakteru, trvání, intenzity a jsou součástí vězeňského života. V klinickém dotazníku MMPI, který dávají psychologové odsouzeným k vyplnění, vychází pravidelně vysoký skóre F-škály, která vypovídá o psychické nepohodě a distresu. Téměř všichni odsouzení mají v porovnání s lidmi na svobodě výrazně vyšší skóre paranoi, dále se lze setkat s depresi, úzkostnými projevy. V rozhovorech se zaměstnanci si odsouzení často stěžují na nepohodu způsobenou tlakem od ostatních odsouzených. Každý z odsouzených na situaci ve vězení reaguje jinak. Zde hraje důležitou roli dostatek protektivních faktorů (vztahy se sociálním zázemím, majetek, ale např. i známí na oddíle), pokud nemají odsouzení dostatek protektivních faktorů, tento tlak neunesou a mohou reagovat např. formou agrese, sebepoškození, zneužitím OPL atd. Psychické problémy mohou u odsouzených nastat na začátku trestu, v jeho průběhu, ale i s blížícím se koncem trestu. Před propuštěním mají někteří odsouzení obavy z života na svobodě, uvědomují si, že s větší délkou pobytu ve vězení se jejich začlenění do společnosti stává složitějším.⁹⁴

Pachatelé trestných činů většinou nastupují na kriminální dráhu z důvodu negativních životních situací, které jsou pro ně náročné nejen po psychické stránce, ale také z pohledu osobnostně nezvládnuté životní situace. Mezi tyto situace řadíme rozpad rodinných vazeb a s tím spojenou absenci pozitivních výchovných vlivů a vzorů, přebírání negativních vzorů chování v dysfunkční rodině, ztrátu sociálních jistot, ztrátu citového zázemí a bezpečí oslabení kontroly a režimu dohledu rodiny nad nezletilým nebo mladistvým, školní neúspěchy, nedokončené vzdělání, ale i dlouhodobý pobyt ve výchovných ústavních zařízeních. Antisociální chování se stává přirozenou součástí osobnosti odsouzených, kteří tomuto chování přizpůsobují celý další způsob života. Psychické dopady VTOS jsou u odsouzených velmi odlišné a je možné je částečně kompenzovat stanovenými PZ. Odsouzený tak není zcela odkázán na vězeňskou populaci, ale v rámci plnění PZ⁹⁵ se může dostávat i mimo prostory věznice, např. při plnění pracovních povinností na venkovních pracovištích nebo při extramurálních aktivitách (vycházky s návštěvou, vycházky se zaměstnancem, přerušení VTOS).

⁹⁴ srov. DRAHOŇOVSKÝ, J. *Pobyt ve vězení z pohledu vězňů*, s. 62-63

⁹⁵ srov. ČERNÍKOVÁ, V. SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, s. 60-64

Při porovnání údajů poskytnutých z rozhovorů se čtyřmi odsouzenými je zřejmé, že adaptační problémy úzce souvisí s přístupem odsouzených k VTOS.

Odsouzený JIRKA (pošesté ve VTOS – v dřívější trestné činnosti lze najít prvek násilí – vyhrožování, napadení, podvody a krádeže). Délka současného trestu je 6 let za podvod, 3 roky již má vykonané, při rozhovoru sdělil: *„Svůj první trest jsem vykonal jako mladý, bylo mi 19 let a bylo to za krádež. Tenkrát jsem rodinu neměl, teda ne že bych jí neměl, měl jsem rodiče a tetu, tak jsem to tolik neřešil, stejně jsem se staral sám o sebe...“* Na otázku týkající se problémů s uvězněním uvedl: *„Na ten režim si člověk zvykne snadno. Já ty předchozí tresty neměl tak dlouhé a taky jsem si šel za svým, a to se mi vyplatilo, 2x mě podmíněně propustili. Toto je můj nejdelší trest. Když člověk umí sedět a nedostane se do střetu s dalšími na oddíle ani s nikým od Vás, tak to jde.“*

Odsouzený TOMÁŠ (prvovězněný) v průběhu adaptace prožíval maturační krizi, do VTOS se dostal, když mu bylo 19 let, vykonává trest v délce 2 roky za porušení podmíněně uloženého trestu, řízení motorového vozidla bez řidičského průkazu a pod vlivem OPL a za krádež vozidla, z toho již má více než rok vykonaný. Nedokázal se adaptovat a hledal „úniky“ nejprve prostřednictvím opakovaných sebepoškození, poté i agresivním jednáním vůči majetku VS ČR. Po tomto byl hospitalizován na psychiatrickém oddělení ve VV Brno a do věznice se vrátil již s medikamentózní léčbou.

Odsouzený KAREL se dostal poprvé do vězení ve svých 35 letech za vraždu. Byl odsouzen k trestu v délce 12 let, nyní má již 2 roky vykonané. Nejprve byl 7 měsíců ve výkonu vazby, kde prožíval dle jeho sdělení nejhorší období adaptace. *„No nejhorší byla pro mě vazba. Tam chodíte na výslechy, probíhají soudní líčení a vy nemáte žádnou jistotu. Nevíte, jestli budete odsouzený za zabití, nebo vraždu. Ve vazbě jsem potřeboval dost často pomoc psychologa. V trestu už to bylo dobrý, už jsem věděl, na čem jsem, že už mám trest jistý a vím, co mě čeká.“*

Odsouzený MICHAL byl ve vězení poprvé ve 23 letech, nyní je mu 40 let a bude končit sedmý trest odnětí svobody (dříve byl odsouzen za maření úředního rozhodnutí – řízení bez řidičského průkazu, řízení motorového vozidla pod vlivem OPL, prodej drog a krádeže), má vykonáno 36 měsíců (nyní za krádeže v obchodních domech, kdy si chtěl zajistit peníze na drogy) a zbývají mu 2 měsíce do konce VTOS.

Odsouzený uvádí, že je závislý na OPL, ale že ve vězení má údajně závislost pod kontrolou a cítí se lépe než v životě na svobodě: *„Víte, já se tu cítil líp. Jsem tu schovaný, je tu o mě postaráno a nejsem tolik rodičům na obtíž jako venku. Venku jsem hodně fetoval a potřeboval jsem na to hodně peněz. Tady je to dobrý, já už vím, do čeho jdu. Když jsem tu byl poprvé, tak to jsem si říkal, že už se sem nevrátím, a vidíte, nepovedlo se.“*

3 Psychologické aspekty ve výkonu trestu odnětí svobody

Většina odsouzených, kteří se dostávají do věznice, kde budou vykonávat trest odnětí svobody, je pozvolna akceptována existujícím kolektivem. Odsouzení se v této věznici v menší či větší míře zbavují stresu, který prožívali při vyšetřování trestného činu během soudních řízení nebo při pobytu ve výkonu vazby. Ve věznici jsou dále konfrontováni s některými faktory, které mohou pozitivně či negativně ovlivnit jejich subjektivní psychologický vývoj. Odsouzení jsou ve věznicích rozděleni nejen podle četnosti trestů (prvověznění či vícevěznění), ale i podle povahy trestného činu. A právě tato povaha trestného činu jim stanoví postavení ve společnosti odsouzených. Kolektiv odsouzených toleruje „drobné“ zloděje či neúspěšné podvodníky. Více respektu mají odsouzení, kteří jsou ve vězení za násilný trestný čin (těžké ublížení na zdraví nebo těžké ublížení na zdraví s následkem smrti), i vrazi, jejichž motivem byla žárlivost, nevěra nebo určitá forma duševního či materiálního vydírání, jsou považováni za vážené členy skupiny. Na druhé straně skupiny stojí odsouzení, kteří přepadli oběť, a ta na následky trestného činu zemřela. Obzvláště pokud se jednalo o starší osobu, či osobu znevýhodněnou. Téměř nejhorší postavení ve skupině odsouzených mají sexuální devianti. A zcela nejhorší postavení ve vězeňské hierarchie mají odsouzení, jejichž trestná činnost je sexuálního charakteru a byla spáchána na nezletilých osobách, obzvláště, když tato osoba zemřela.⁹⁶

Mezi odsouzenými probíhá uvnitř oddílu i mimo něj „boj“ o pozice a o své místo. Pro každého z nich je důležité, aby si ve vězeňském prostředí udělal své jméno. Každé přemístění odsouzeného, a to nejen v rámci oddílu, např. na jinou ložnici nebo celu, ale i v rámci změny věznice je spjato s tím, že si opět musí vybudovat v novém kolektivu svoji pozici. V některých případech se stává, že odsouzený vědomě riskuje možnost kázeňského potrestání, např. za fyzické napadení nebo i jiné nepovolené jednání. Nemá možnost volby, protože pokud by neukázal svoje místo v kolektivu, může se stát nejméně oblíbeným členem kolektivu – outsiderem. Tyto kázeňské tresty se pak snaží účelově „vymazat“ příkladným chováním a vzorným přístupem k plnění povinností.⁹⁷

⁹⁶ srov. HANUŠ, B. *Primární základy penologie*, s. 13

⁹⁷ srov. MAREŠOVÁ, A. a kol. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza*, s. 87-88

Aby mohl odsouzený ve věznici bezproblémově žít, musí obstát nejen v kolektivu odsouzených, ale i ve vztahu k vězeňskému personálu. Od tohoto postupu se později mohou odvíjet přeřazení do nižšího stupně zabezpečení, možnost podání žádosti o podmíněné propuštění apod.⁹⁸

3.1 Tzv. „druhý život vězňů“

Jedním z rizikových faktorů ovlivňujících psychiku odsouzených, kdy není možná ze strany VS ČR stálá kontrola chování odsouzených mezi sebou, je jejich hromadné ubytování. V takovém prostředí jsou vytvořeny vhodné podmínky pro nedovolenou činnost odsouzených, označovanou jako „druhý život vězňů“. Tento termín pravděpodobně vznikl ve Výzkumném ústavu penologickém SNV ČR v letech 1967 až 1980. Druhý život vězňů není synonymem prizonizace a je na ní zcela nezávislý. Jeho zdrojem je vězení včetně vězeňské architektury. Odsouzení mají určité zažitě potřeby, které nemohou ve vězení uspokojovat.⁹⁹ *„Druhý život vězňů lze chápat jako jejich pokus, snahu, motivaci získat věci či služby, kterými alespoň částečně uspokojí svoje materiální nebo psychologické potřeby ve vězení, a to nelegálním způsobem.“*¹⁰⁰

Uvěznění nezmění osobnost odsouzeného ani jeho vnější projevy chování. Tyto projevy jsou vězeňským řádem na jedné straně potlačovány, avšak na druhé straně se odsouzení projevují. A právě k tomuto projevu slouží druhý život vězňů, který se odehrává ve dvou formách. V první, zjevné formě, která je nejčastější, se odsouzení snaží získat nelegálním způsobem věci, které jim usnadní život ve vězení. Druhá, skrytější forma není většinou vězeňskému personálu známa a jedná se o uspokojování některých sociálních a psychologických potřeb.¹⁰¹

⁹⁸ srov. MAREŠOVÁ, A. a kol. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza*, s. 87-88

⁹⁹ srov. MEZNÍK, J. Druhý život odsouzených – podmínky jeho vzniku in MAREŠOVÁ, A. MAREŠOVÁ, A. a kol. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza*, s. 152-153

¹⁰⁰ tamtéž, s. 153

¹⁰¹ srov. tamtéž, s. 153

Ve formách i projevech „druhého“ života vězňů se odráží poměry v dané věznici, její vnitřní uspořádání i zaměření, a v neposlední řadě i přísnost vnitřního režimu. V tomto druhém, skrytém životě vězňů se odrážejí společenské poměry i postoje veřejnosti k trestní justici.¹⁰²

K rozvoji druhého života vězňů přispívá skladba odsouzených, kteří v mnoha případech trpí různými poruchami osobnosti. S ohledem na architekturu věznice pobývají na oddílech o větším počtu odsouzených. Na oddílech tak vznikají neformální struktury vztahů a pozic mezi odsouzenými, kteří mají sestavenou svoji hierarchii pozic ve skupině s přesně stanovenými rolemi a právy. Na nejvyšší pozici je neformální vůdce nazývaný „**král**“, jenž je charakteristický svou nadřazeností. Ostatní členové skupiny na něj pracují, odevzdávají mu část svého majetku, má právo od podřízených vyžadovat úsluhy včetně homosexuálních styků. Na této pozici bývá odsouzený, který je nejvíce narušený. Na další pozici se dostávají odsouzení, kteří již mají za sebou delší VTOS a znají chod i vztahy ve věznici. Nazývají se „**kmetem**“, někdy se stávají poradci „krále“, ale i sami mohou být „králem“. V pozici „poradce“ jsou vůči „králi“ loajální, mají podobná, ale menší práva než „král“. Na další pozici jsou **řadoví členové**, kteří mají „králem“ vymezena práva a povinnosti. Na nejnižším stupni jsou **outsideři**, ve věznici nazývaní jako „pakárna“ nebo „neandrtálec“. Tito jedinci jsou podrobiví, většinou se sníženým intelektem. Jejich úkolem je sloužit „králi“. V některých oddílech se mohou vyskytnout i **protivníci**. Jsou to málo narušení jedinci, kteří mají problémy s adaptací v takovém prostředí. Proti takovým je namířena agresivita ze strany druhých členů skupiny a mohou se stát stejně jako outsideři „obětními beránky“. Zde pak záleží na jejich fyzické síle a odolnosti vůči útokům od ostatních spoluodsouzených. Odsouzení se na oddíle často spojují do „kolchozů“ (neformální skupiny dvou a více členů), jejichž členové si navzájem pomáhají nejen materiálně, ale i psychicky. Projevy druhého života vězňů jsou velmi rozmanité, od poskytování drobných úsluh přes hraní hazardních her až po homosexuální styky, šikany atd.¹⁰³

¹⁰² srov. MEZNÍK, J. Druhý život odsouzených – podmínky jeho vzniku in MAREŠOVÁ, A. MAREŠOVÁ, A. a kol. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza*, s. 153

¹⁰³ srov. NETÍK, K. NETÍKOVÁ, D. HÁJEK, S. *Psychologie v právu. Úvod do forenzní psychologie*, s. 28-29

Druhý život vězňů je ovlivněn i formou neustálých směn mezi odsouzenými. Nic zde není zadarmo, i za nezištnou pomoc od druhého se platí. Téměř vše je prodej. Mohou si koupit postavení v kolektivu, ochranu, pomoc, omamné a psychotropní látky (dále jen „OPL“), služby, úklid rajónů jako zdroj možného udělení kázeňské odměny atd.¹⁰⁴ Mezi nejdůležitější předměty obchodování ve věznicích patří tabák, káva, jídlo, poštovní známky, OPL, mobilní telefony a sim karty, ale např. i pečené moučníky z výstupního oddělení, vyměněné např. za tabák. Vyšší cenu zde mají i věci, které se nedají v kantýně koupit, nebo se dají koupit jen omezeně. Mezi ně patří např. olej na smažení nebo vajíčka, ale i drogy (jejichž cena je trojnásobná v porovnání s cenou mimo věznic), mobilní telefony, léky.¹⁰⁵ Na neznalost vězeňského prostředí nejvíce doplácí pruvěznění odsouzení, kteří neznají tato nepsaná neformální pravidla, podle kterých se slabost netoleruje a slabí jsou využíváni druhými jen do té míry, do jaké to snesou. Sociální i fyzický tlak je na oddíle nepřetržitý a u některých méně odolných jedinců může docházet k psychickým problémům, jejichž příčinou bývá většinou silnější dominantní odsouzený.¹⁰⁶

S druhým životem vězňů souvisí i další rizikový faktor, označovaný jako **násilí mezi odsouzenými**, jehož příčinami mohou být např. osobnosti odsouzených, druh páchané trestné činnosti. Nejdůležitější preventivní opatření v rámci předcházení násilí mezi odsouzenými ze strany vězeňské služby je ustanoveno v NGŘ č. 12/2012, ve kterém je stanoveno vytipování a individuální sledování odsouzených. Jsou zde označeni nejen možní pachatelé násilí, ale i odsouzení, kteří se mohou stát obětí šikany. O zařazení, popř. i vyřazení z tohoto seznamu rozhoduje ředitel věznice na základě posouzení odborných zaměstnanců. Jmenný seznam odsouzených, u nichž jsou realizována opatření k předcházení násilí, je ustanoven v §§ 3-8 a, kde jsou odsouzení rozděleni do kategorií takto:¹⁰⁷

¹⁰⁴ srov. MAREŠOVÁ, A. a kol. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza*, s. 87-88

¹⁰⁵ srov. DRAHOŇOVSKÝ, J. *Pobyt ve vězení z pohledu vězňů*, s. 50-51

¹⁰⁶ srov. MAREŠOVÁ, A. a kol. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza*, s. 87-88

¹⁰⁷ srov. NGŘ č.12/2012, §§ 3-8 a

- STH – odsouzený s výrazně sníženou tělesnou hmotností je vytipován z podnětu lékaře při vstupní prohlídce nebo v průběhu VTOS, pokud je výrazně snížena tělesná hmotnost v pásmu minimální podváhy podle tělesné hmotnosti (BMI).
- NMU – odsouzené se zjevně nízkou mentální úrovní vytipuje a navrhuje psycholog nebo lékař.
- MON – možný objekt násilí; v této kategorii je zařazen odsouzený, u něhož je zřejmé, že může být lehce zranitelný a může mu hrozit riziko možného napadení nebo sexuálního zneužití (jedná se např. o osoby odsouzené za násilný trestný čin proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, nebo také za trestný čin proti rodině a dětem).
- MPN – možným pachatelem násilí je odsouzený, který má sklon k agresivnímu jednání nebo páchání násilí, s přihlédnutím k míře schopnosti sebeovládání, k fyzickým předpokladům, k závažnosti spáchané trestné činnosti atd.; do této kategorie mohou být odsouzení navrženi a zařazeni na základě podnětu zaměstnance věznice.
- DVO – další vytipovaná osoba - odsouzený, který porušil právní normy, upravující VTOS – např. držení mobilního telefonu, užitím OPL atd.
- DVO-P – další vytipovaná osoba charakteristická výkonem profese.¹⁰⁸

Každý odsouzený se musí vyrovnávat se skutečností začleňování do nového kolektivu, a tím i s novými vzorci chování, s manipulací i s pocity odcizení. Odsouzení se ve výkonu trestu odnětí svobody setkávají s řadou problémů spojených se ztrátou svobody, se ztrátou postavení ve společnosti, důstojnosti, nezávislosti, bezpečnosti i osobních vztahů. Uvězněním dochází u odsouzených i k přerušení heterosexuálních styků, které jsou ve věznici mnohdy nahrazovány náhradními formami uspokojování. Výjimku tvoří odsouzení, kteří mají možnost opustit věznici v rámci plnění programu zacházení. Nedostatečné uspokojování sexuálních potřeb lze hodnotit také jako další z rizikových faktorů ve VTOS.

¹⁰⁸ srov. NGR č.12/2012, §§ 3-8 a

Sexuální pud patří mezi základní potřeby člověka a nedá se zakázat, stejně tak jako se nedají zakázat hlad a žízeň. Dle Maslowovy pyramidy potřeb [viz Příloha III], jsou sexuální potřeby zařazeny mezi fyziologické potřeby na úplný začátek potřeb. Níže položené potřeby v pyramidě jsou pro přežití významnější a jejich alespoň částečné uspokojení je podmínkou pro vývojově vyšší potřeby. Pokud nemohou odsouzení uspokojovat své sexuální potřeby, a to ani částečně, nelze očekávat, že se u nich naplní potřeby vyšší. Sexuální energie je velmi úzce spjata s agresivitou. Omezené možnosti ventilovat téměř skoro všechny svoje potřeby bývají u některých odsouzených spouštěčem různých sexuálních projevů, které jsou u nich typické jen při pobytu ve VTOS. Běžnými projevy ve vězení jsou homosexuální chování, homosexuální promiskuita nebo poskytování homosexuálních služeb za odměnu. Odsouzení s homosexuální orientací většinou navazují ve vězení trvalejší citový vztah s jedním odsouzeným, výjimkou ovšem není ani prostituční chování, které zpravidla navazuje na chování v životě před nástupem do VTOS. Náhradní sexuální uspokojování probíhá ve věznici obvykle těmito způsoby: manuální stimulací genitálií, autoerotikou, orální stimulací genitálií, fellací nebo análním koitusem. Některé z těchto případů končí zdravotními problémy a mnohdy i psychickými problémy.¹⁰⁹

U odsouzených se mohou v souvislosti s uvězněním a s výše uvedenými riziky vyskytnout psychické problémy, vyznačující se poruchami motoriky, paranoidními projevy, změnou afektivity (deprese, mánie). Tyto problémy mohou někteří odsouzení v praxi velmi často využívat spolu s účelovým jednáním, kdy se chtějí vyhnout soudům, vyšetřování, trestu apod. Nově přicházející odsouzení se ve věznici setkávají s psychosociálním systémem a širší vězeňskou subkulturou. Odsouzení procházejí přeměnou svobodného člověka na odsouzeného, který přijímá a zvnitřňuje zejména neformální hodnoty, pravidla, normy, zvyky apod.¹¹⁰

Projevy odsouzených nejsou dány jen potřebou bránit se v situaci, kdy mají omezené možnosti, ale vycházejí i z jejich předchozích zkušeností nejen ze života ve vězení, ale i ze života na svobodě. Ve vězení se proto můžeme setkat s různými sociálně-patologickými formami chování, mezi něž můžeme zařadit šikanu i agresi.¹¹¹

¹⁰⁹ srov. JUSTOVÁ, M. *Zom, ktorá nemá svoje nebo; Sociálna práca s trestanými osobami*, s. 123-125 srov. SOCHŮREK, J. *Nástin vybraných problémů viktimologie*, s. 91

¹¹⁰ srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 64-66

¹¹¹ srov. VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 750

Většina odsouzených se chovala tímto způsobem již v civilním životě a jejich chování se ve vězení nezmění. Obzvláště proto, že se nacházejí ve stresujícím prostředí, kde mají omezenou svobodu, pohyb a kde se nachází větší počet odsouzených v relativně malém prostoru. Odsouzení také přicházejí uvězněními o ztrátu soukromí.¹¹²

Proces vyrovnávání se s psychickou zátěží netrvá u odsouzených pouze po dobu VTOS, ale i po propuštění na svobodu. Stres, kterému jsou odsouzení vystaveni, bývá označován jako „*chronický stres*“, který „*vede u většiny pachatelů, zejména recidivních, k těžkým neurózám, psychopatiím, psychózám, automutilacím, agresím a dekompenzacím.*“¹¹³

Z výše uvedených rizik je zřejmé, že VTOS má jen sporadický očekávaný účinek na změnu chování některých odsouzených směrem ke společensky žádoucím vzorcům chování. Ke změně chování u odsouzených nedochází nejen uvnitř věznice v průběhu VTOS, ale ani po jejich propuštění z VTOS. V průběhu pobytu odsouzených ve VTOS dochází spíše ke změnám negativním. Odsouzení ve věznicích nemění své dosavadní nežádoucí chování včetně agresivních projevů, jen je umí před personálem věznice lépe skrývat. Své chování využijí pro druhý život formou zvyšování napětí mezi ostatními spoluodsouzenými. Tímto svým přístupem brání v úspěšnosti resocializačních programů zaměřených na eliminaci násilí ve věznicích.¹¹⁴

V průběhu VTOS se odsouzení setkávají s psychologickými aspekty ovlivňujícími jejich život ve vězení. Při každém přestěhování odsouzeného na jiný oddíl si dotyčný musí „zajistit“ pozici na oddíle, což je velmi důležité pro jeho další pobyt ve VTOS. Tím se také stává jedním z členů na oddíle, kde probíhá druhý život vězňů. Tento systém rozdělení rolí ve skupině není možné ze strany VS ČR ovlivnit z důvodu velkého počtu odsouzených na oddíle a nemožnosti zajištění stálé kontroly ze strany VS ČR. V takovém prostředí, kde se setkávají různé osobnosti více či méně narušené kriminálním životem, dochází i k míře dalších nežádoucích vlivů, mezi něž patří násilí mezi odsouzenými.

¹¹² srov. VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 750

¹¹³ ČERNÍKOVÁ, V. SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, s. 62

¹¹⁴ srov. MAREŠOVÁ, A. a kol. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza*, s. 89

Druhý život vězňů popisuje odsouzený JIRKA, ubytovaný na největším oddíle ve věznici, takto: *„Víte paní sociální, tady máte na výběr, jak se budete na oddíle pohybovat. Jsou tu 3 skupiny, králové, pak ti, co si ničeho a nikoho nevšímají, a pak mršiny(...) To jsou koniny a oni slouží králům. Dělej se zebe otroky.“* Sebe odsouzený zařadil do skupiny, která si ničeho a nikoho nevšímá: *„Já si ničeho nevšímám. Tady je každý sám za sebe. Králem být nechci, to bych na sebe moc upozornil, a mršinou taky ne. Ty mršiny jsou chudáci, oni se sebou takhle nechají vorat, ale je to jejich problém, že to dělají. Vůbec je nelituju, když na to přistoupili.“*

Odsouzený KAREL byl několik měsíců také ubytován na oddíle s odsouzeným JIRKOU, poté byl v rámci pracovního zařazení přestěhován na oddíl s menším počtem odsouzených a svá ubytování na oddílech porovnal takto: *„No poprvé jsem byl ubytován na tom největším oddíle, kde nás bylo asi 140. Bylo to tam strašný. Ti mladí se nudí a vymýšlí, jak si zpestřit den. Času na to mají dost. Musím říct, že tady je klid. Je to také tím, že je nás tu mnohem míň, asi 40, a všichni pracujeme. Chodíme na směny, a když se pak vracíme na oddíl, tak chodíme spát. Není čas se tady nudit. Aspoň mi ten čas rychleji utíká a můžu domů posílat nějaké peníze.“* Druhý život vězňů popsal odsouzený KAREL ze své zkušenosti na předchozím oddíle takto: *„No hlavně tam fetujou a hrajou hry, pak dluží a dostávají se do problémů, které pak řeší třeba tím, že si jako něco udělají, aby mohli jít pryč z oddílu. Já nepiju kafe, nekouřím, nefetuju a hry jsem s nima nehrál. Člověk to musí mít v hlavě srovnaný a vědět, s kým se může bavit. A takových lidí tam moc nebylo. Nechápu, proč nemají všichni práci, aby se přestali nudit a vymýšlet blbosti.“* Odsouzený MICHAL si stěžoval na život na oddíle ve spojení se vzájemnými vztahy, vadil mu velký počet odsouzených na oddíle a sdělil, že nemá žádné soukromí.

Mimo výše uvedené psychologické aspekty spojené s druhým životem odsouzených, mezi něž můžeme zařadit násilí mezi odsouzenými a uspokojování sexuálních potřeb, se odsouzení během pobytu ve vězení mohou setkat i s dalšími psychologickými aspekty ve spojení s adaptací na VTOS a dále s ohledem na osobnost odsouzeného. Tyto psychologické aspekty jsou popsány v následujícím textu.

3.2 Agrese

Agrese znamená takové jednání, při kterém jedinec záměrně poškodí druhého jedince. Ve vězení se agrese či agresivní chování vyskytuje velmi často, nejen u psychopatů, ale i u ostatních jedinců s anomálním chováním. Na agresi odsouzených jsou zaměřeny penitenciární výchovné postupy. Násilí mezi nimi se řeší individuálně, každý případ je svým způsobem jiný a nelze proto využít výchovné postupy plošně u všech odsouzených. Ve vězení je možné setkat se s těmito typy agrese:

- agrese obrácená navenek (verbální agrese, agrese jen v myšlenkách – navenek se neprojevující, agrese namířená proti předmětům, věcem, zvířatům, spoluodsouzeným nebo personálu, sadismus – agrese obrácená navenek v sexuální oblasti),
- agrese obrácená na sebe (sebeobviňující postoj, sebepoškozování, sebevražedné jednání, autodestruktivní jednání, masochismus – agrese obrácená proti sobě v sexuální oblasti).¹¹⁵

*„Agrese je chápána jako odvozená, podmiňovaná složitými propleteními traumatizace vnitřními konflikty a obranných mechanismů.“*¹¹⁶ Z rozboru mimořádných událostí a členění dle Čermáka & Valacha (1991) lze projevy agrese rozlišit takto:

- agresor zaútočí přímo na člověka, který v něm vyvolal hněv,
- agresor nezaútočí na člověka, který ho rozhněval, ale na zcela jinou osobu,
- agresor je rozhněván na konkrétního člověka, ale zaútočí na jiný objekt (většinou se jedná o vybavení cely, ložnice apod.),
- agresor nezaútočí přímo na člověka, který jej rozhněval, ale využije k tomu zprostředkovaný útok, kdy využije jiné odsouzené, popř. se snaží pomluvami „ublížit“ a docílit tím své pomsty.¹¹⁷

¹¹⁵ srov. MAŘÁDEK, V. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*, s. 7-8, srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie III. díl, Negativní jevy ve vězení*, s. 23-24

¹¹⁶ HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 99

¹¹⁷ srov. tamtéž, s. 99

Agresivní jednání je takové chování, které je spojeno s určitým emočním prožitkem. Tento prožitek agresivní chování doprovází a stimuluje. Převažující složka agresivního chování určuje typ agrese, zda se jedná o afektivní agresi, nebo rozumově vykalkulované použití násilí.¹¹⁸ Ve věznici je možné se setkat s různými formami agresivního chování, které mohou být způsobeny některou z těchto okolností: velkou kumulací problémových odsouzených, soustředěním většího počtu odsouzených v malém prostoru a s tím spojenou ztrátou soukromí a intimity, dlouhodobým pobytem s odsouzenými, od kterých nemůže odsouzený uniknout apod. Většinou útočí odsouzení s agresivními sklony, kteří jsou nesnášenliví a mívají poruchu osobnosti. Ale můžeme se setkat i s agresorem, který se projevoval jako klidný odsouzený a svým projevem chce dosáhnout nějakého cíle, např. výhodného mocenského postavení či změnu kolektivu.¹¹⁹

Projevem agrese je agresivita a spočívá v jednání jedince útočným způsobem. Může mít trvalejší zaměření nebo může být ve spojení se zneužíváním omamných a psychotropních látek či dalšími vnějšími faktory ovlivňujícími jedince. Patologickou agresi jsou označovány fyzické útoky, ale i verbální útoky se zaměřením na fyzickou i psychickou stránku druhého člověka. Cílem tohoto jednání je ublížit druhé osobě (násilí, týrání, úmyslné ublížení na zdraví), ublížit sobě nebo věci (vandalismus). Formou násilí může být i hrozba použití násilí ve formě vydírání. Nejzávažnějšími projevy násilí jsou vražda a sebevražda.¹²⁰ „*Pohotovost k agresi stoupá při přesycení či nedostatku, nespravedlnosti, osobním ponížení, ztrátě nebo ohrožení. V lidském životě má specifický význam harmonizace uspokojení potřeby sociálního kontaktu a potřeby bezpečí, kterou narušuje nadměrná sociální stimulace. Je známo, že se postupně zvyšuje sklon reagovat agresivně mezi členy malé izolované skupiny, zejména pokud ji není možné opustit (typickým příkladem je situace v internátech, ve vězení, ale i v psychiatrické léčebně).*“¹²¹

¹¹⁸ srov. VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 705

¹¹⁹ srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie III. díl, Negativní jevy ve vězení*, s. 23-24

¹²⁰ srov. ZOUBKOVÁ, *Kriminologický slovník*, s. 20-21

¹²¹ VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 707

Nejčastější formou agresivního chování odsouzených je verbální agrese vůči zaměstnancům VS ČR i vůči spoluodsouzeným, kdy agresor druhé uráží, křičí na ně, vyhrožuje jim apod. Příčinou verbální agrese mezi odsouzenými bývají jejich soužití, která začínají hádkou a mohou vyvrcholit vzájemným fyzickým napadením. Na této agresi mají velký podíl i rozdílné osobnosti odsouzených, kteří spolu musejí sdílet společný prostor, a ve spojení se složitostí osobností některých z nich se zátěžovou situací ve spojení s uvězněním je zřejmé, že takovým konfliktům nelze zcela zabránit. VS ČR se snaží tyto konflikty minimalizovat, bohužel v současných podmínkách dlouhodobé přeplněnosti věznic je toto zcela nereálné.¹²²

Zaměstnanci pravidelně monitorují atmosféru na svěřených oddílech a snaží se agresi mezi odsouzenými minimalizovat např. tím, že odsouzené, kteří spolu mají problémy, přestěhují na jiné cely/ložnice nebo i na jiné oddíly. Bohužel ne vždy je toto možné vyřešit. Odsouzení mají svůj druhý život vězňů a nikde není zajištěno, že přestěhováním se problém vyřeší. Vždyť každý z nás si může představit, že téměř 24 hodin denně žije ve skupině mnohdy i devadesáti odsouzených, umístěných na ložnicích v počtu i více než deseti odsouzených, od kterých nemá možnost si odpočinout. Jak dlouho je možné toto zvládnout? Někteří odsouzení hledají různé „úniky“ ve formě zařazení se do co nejvíce různých aktivit PZ (volnočasových aktivit, pracovního zařazení), aby tak minimalizovali pobyt na oddíle a tím se částečně vyvarovali agresivnímu chování.

Fyzická agrese je rovněž směřována nejen vůči zaměstnancům, ale i vůči odsouzeným a vůči majetku. Fyzická agrese vůči zaměstnanci může probíhat ve více směrech. Může být předem plánovaná a připravená. Pachateli se stávají odsouzení, kteří nemají již co ztratit, a odsouzení mladšího věku. Vzhledem k tomu, že ve věznicích stoupá počet odsouzených z organizovaných skupin i počet odsouzených s dlouhými tresty či nájemných vrahů, lze předpokládat, že případů násilí vůči zaměstnancům bude přibývat. Tyto mimořádné události jsou prozatím sporadické, ale toto nebezpečí nelze podcenit. V moderních penologických pravidlech je stanoveno, že odsouzení mají mít co největší míru soukromí a svobody, ovšem ne za cenu¹²³

¹²² srov. SOCHŮREK. J. *Kapitoly z penologie III. díl, Negativní jevy ve vězení*, s. 27

¹²³ srov. tamtéž, s. 27

snížení bezpečnosti ve věznicích. Agrese odsouzeného vůči zaměstnanci při vzájemném konfliktu může být dlouhodobého nebo krátkodobého charakteru.¹²⁴

Za dlouhodobý konflikt může odsouzený považovat např. zamítnutí jeho žádosti a již neřeší, proč se tak stalo. Odsouzený jedná v tomto případě nepřiměřeně. Mnoha takovým konfliktům se dá včas zabránit, takže dojde „pouze“ k verbálnímu útoku a fyzickému napadení je zabráněno, nebo v něj tento konflikt nemusí vyústit. Další reakcí odsouzených ve výkonu trestu je fyzická agrese vůči druhým odsouzenými ve formě vzájemného napadení mezi dvěma nebo více odsouzenými jednorázově (odstrčení, úder pěstí apod.) nebo ve formě rvačky. Nejčastějšími příčinami jsou vyvrcholení déletrvajících neshod či vzájemná nesnášenlivost, momentální rozepře, hádky, dluhy ze života před výkonem trestu odnětí svobody nebo dluhy vzniklé za dobu věznění, vzájemné podezírání mezi odsouzenými, žárlivost nebo boj o pozici v neformální skupině, šikana.¹²⁵

V případě fyzické agrese vůči majetku jde většinou o ničení vybavení cel, zařízení, výstrojních součástí, lůžkovin apod. Agresory se stávají odsouzení, kteří trpí poruchou osobnosti a kteří mají sklon k agresivitě. Tímto chováním se chtějí odreagovat a někdy jej chápou jako pomstu personálu. Takto se chovají i odsouzení, kteří ničí majetek bez afektu vzteku. V tomto případě se jedná o maladaptivní jednání. Škody způsobené tímto chováním jsou vyčísleny v řádech statisíců korun.¹²⁶ Jediný postih, který odsouzení za toto jednání dostanou, je některá z forem kázeňských trestů a finanční náhrada. Většina z odsouzených nemá dostatek finančních prostředků, takže se finanční náhrada „připočte“ do dluhů odsouzeného. Ani forma kázeňského trestu některé odsouzené od takového jednání neodradí. Většinou se jedná o odsouzené, kteří mají téměř nulovou motivaci a vědí, že jejich podmíněně propuštění není reálné, proto ani udělený kázeňský trest pro ně nemá téměř žádnou váhu. Odsouzený TOMÁŠ se dopustil agresivního jednání v souvislosti s krizí z uvěznění, kdy svým jednáním zničil cel, rozbil kovovou postel, zničil světlo a rozbil skleněné okno.

¹²⁴ srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie III. díl, Negativní jevy ve vězení*, s. 27

¹²⁵ srov. tamtéž, s. 26

¹²⁶ srov. tamtéž, s. 27

V roce 2017 vykonávalo ve věznicích v ČR cca 40 % odsouzených trest odnětí svobody za násilné trestné činy. Ve statistikách VS ČR je stanoveno, že psychickou poruchu struktury osobnosti lze spatřit u 35–45 % odsouzených. Tito odsouzení považují násilné chování za projev mužné síly i za projev integrace do vězeňské subkultury. Někteří odsouzení mají tak zažitě násilné chování, že se jej dopouští ve věznicích i přesto, že vědí, že budou za toto nežádoucí chování potrestáni. Ve věznicích bývají zařazeni do seznamu vytipovaných osob jako MPN.¹²⁷

¹²⁷ srov. MAREŠOVÁ, A. *Násilí ve věznicích – hlavní překážky resocializačních snah*, in JÚZL, M. kol. *Aktuální dilemata českého, slovenského a polského vězeňství*, s. 117

3.2.1 Šikana

Za šikany je označováno jakékoliv úmyslné chování, jehož cílem je ublížit druhému, zastrašit ho, ponížit nebo jej ohrozit. Takové jednání ohrožuje lidskou důstojnost. Jedná se o opakované užití násilí využívající toho, že je oběť šikany bezbranná a není schopna se bránit. Charakteristickými vnějšími znaky šikany jsou: nepoměr sil mezi agresorem a jeho obětí, záměrnost jednání a samoučelnost, kdy jde agresorovi o převahu nad obětí a možnost opakování.¹²⁸ Šikana se stala součástí sociálních norem skupiny a je projevem zneužití moci. Agresor se neobává trestu, nepočítá s tím, že by šikany někdo řešil. Šikana je sociálním stresem, který způsobuje obětem ve větší či menší míře psychické potíže. Oběti tak mohou mít depresivní nálady, zvýšený sklon k úzkosti, poruchy spánku apod.¹²⁹ Oběti šikany většinou vědí, že se jedná o dočasnou záležitost, nebo se snaží této situaci vyhnout, např. únikem do nemoci nebo přeřazením do jiného kolektivu. Odsouzení se nechtějí stát bonzáky, donašeči, a proto ve většině případů nepřiznají, že jsou šikanováni, stávají se tak latentními oběťmi.¹³⁰

Oběťmi šikany se stávají odsouzení, kteří mají uvnitř věznice nižší sociální status, ale mohou jimi býti i odsouzení, kteří:

- jsou pachateli sexuálně motivovaných činů spáchaných na dětech (tzv. „pračkáři“),
- spolupracují s policií nebo vězeňskou službou (tzv. „bonzáci, donašeči, zpěváci“),
- mají nižší mentální úroveň, sníženou tělesnou hmotnost nebo viditelné kosmetické vady či kožní onemocnění,
- mají odlišnou sexuální orientaci,
- mají obtěžující nebo podivínské chování.¹³¹

¹²⁸ srov. MATOUŠKOVÁ, I. *Aplikovaná forenzní psychologie*, s. 237-238

¹²⁹ srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: Variabilita a patologie lidské psychiky*, s. 286-287

¹³⁰ srov. SOCHŮREK, J. *Nástin vybraných problémů viktimologie*, s. 64

¹³¹ srov. tamtéž, s. 65

Formy šikany uplatňované ve věznicích jsou podobné např. formám šikany při výkonu vojenské služby. Může se jednat nejen o šikanu ekonomickou, psychickou, fyzickou, ale i o nátlak na poskytnutí sexuálních služeb. Řada forem šikany je vězeňskému personálu skryta. Odsouzení svou roli oběti raději akceptují, než by se stali „donašeči“. Většinou bývají v ochraně silných jedinců (násilníků), kterým sice posluhují a jsou jimi různými způsoby zneužíváni, ovšem jsou těmito násilníky i chráněni před mnoha bolestivějšími zásahy ze strany druhých odsouzených. Oběti vnitřně strádají a jejich prožité útrapy nepřispívají k jejich úspěšné resocializaci ani ke korektivním změnám osobnosti i chování.¹³²

O agresi ve spojení s šikanou mluvil při rozhovoru odsouzený JIRKA: *„Jak uslyšíte, že někdo upad na koupelně a má jojo na ksichtě, tak ten si to sám neudělal. Jenže není bonzák a ví, co by to pro něj znamenalo, kdyby mluvil... Přestěhovali by ho na jiný oddíl, ale tohle se po kriminále šíří rychle, takže by to samé na něj čekalo i jinde. Takže to radši přejde.“* Při rozhovoru dále uvedl, jak někteří odsouzení slouží „nadřazeným“ odsouzeným: *„No že těm králům slouží a dávají jim peníze. Nosí jim jídlo, uklízí jim a taky jim dávají svoje věci jako civil.“* Odsouzený JIRKA mluvil i o tom, kdy na základě negativních vztahů na oddílu tento tlak někteří odsouzení řeší formou sebepoškození nebo zneužití OPL, kdy vědí, že potom budou přestěhováni na jiný oddíl. Peníze odsouzení řeší prostřednictvím svého sociálního zázemí mimo věznici. Odsouzený JIRKA zdůvodňuje, proč se před ostatními prezentuje jako sociálně slabý: *„Proto tady nic nemám a nikdo po mě nic nechce. Bejt tady za socku je jednou ze základních věcí, aby člověk přežil. To po vás pak nikdo nic nemůže chtít, když nic nemáte.“*

¹³² srov. SOCHŮREK, J. Nástin vybraných problémů viktimologie, s. 65-67

3.2.2 Sebevražedné jednání

Česká republika patří dlouhodobě k deseti zemím s nejnižším sebevražedným jednáním vězňů. Významný vliv na sebevražedné jednání těchto osob má souhrn okolností v daném roce ve vězení (délka výkonu vazby nebo způsob ubytování, naplněnost kapacit ubytování, trestní politika státu atd.). Riziko sebevražedného jednání je 10krát vyšší u obviněných než u odsouzených. U odsouzených se zvyšuje riziko u těch jedinců, kteří mají dlouhé tresty a ve výkonu trestu se o sebevraždu pokusí cca 6 měsíců po uvěznění. Nejčastějším způsobem sebevražd je oběšení, ke kterému dochází většinou na cele nebo na toaletě, kde si odsouzení uvazují např. kusy prádla nebo pásek na okenní mříž nebo tyč na závěs.¹³³

Sebevražedné jednání odsouzených patří ve věznici mezi nejzávažnější mimořádné události. Hála uvádí, že se po dobu své praxe ve věznici nesešel se sebevraždou na základě chorobné motivace spojené s psychickým onemocněním, spíše se jedná o bilanční sebevraždy, které jsou těžko předvídatelné. Tohoto jednání se dopouští odsouzení, kteří tím reagují na uvěznění a problémy spojené nejen s uvězněním, ale např. i se změnami v osobním životě. Šance na prevenci při překonání sebevražedného jednání ve věznici je pouze v případě, kdy je ve věznici zajištěna psychologická pomoc 24 hodin denně, kdy je odborník připraven odsouzeného v krizi vyslechnout a zajistit další odbornou pomoc.¹³⁴

Pro stanovení rizika sebevražedného jednání je důležité znát způsob chování a jednání dané osoby, protože některé jednání může být u určité osoby standardní, zatímco u jiné vysoce neobvyklé. Odsouzení se projevují různými změnami chování a různými reakcemi na události v jejich životě, ale tak, že jejich okolí bývá zřejmé, že s nimi není vše v pořádku. Může se jednat o: zoufalství, smutek, úzkost, ztrátu energie, zneužívání omamných a psychotropních látek, negativní náhled do budoucnosti, nepřímé náznaky sebevražedných úmyslů, náhlé změny chování,¹³⁵

¹³³ srov. JIŘIČKA, V., KEJŘOVÁ K., HALUZOVÁ, S. *Prevence sebevražedného jednání vězňů osob a možnosti psychologické intervence*, s. 9

¹³⁴ srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 115-117

¹³⁵ srov. České vězeňství, čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci, 2/2013. JŮZL, M. *Úmrtí vězně ve výkonu trestu*, s. 13.

agresivitu, nepřátelský postoj vůči personálu, duševní poruchu bez psychiatrické péče, sebepoškozující nebo sebevražedné jednání v anamnéze, napětí před očekávanou nepříjemnou situací nebo neočekávané nepříjemné zprávy od blízkých atd.¹³⁶ Vzhledem k péči v systému programů zacházení, věnované odsouzeným, lze v mnoha případech sebevražedné jednání ze strany odborného personálu eliminovat.

Ve vězeňském prostředí se setkáváme se sebevražedným jednáním, které je tzv. účelové. Odsouzené k takovému chování mohou vést např.: zátěžové situace spojené s uvězněním, výčitky svědomí (mohou se projevat zejména u násilných trestných činů), nátlak na personál, citový nátlak na rodinu a blízké osoby či snaha vyvolat lítost. Spouštěcím mechanismem ovšem může být i náhlá a závažná rodinná situace (rozvod, úmrtí blízké osoby). I ztráta vlastní hodnoty může odsouzeného vést k agresi vůči své osobě, která může vyústit až k sebedestruktivnímu jednání.¹³⁷

Odsouzení uvažující o sebevražedném jednání nejsou vždy plně přesvědčeni o svém rozhodnutí, proto o sebevraždě hovoří. Očekávají, že budou okolím přesvědčováni, aby o takovém jednání neuvažovali. V prostředí věznice je tento jejich stav mnohdy podceňován a zlehčován, a to nejen ze strany odsouzených, ale i ze strany vězeňského personálu. Dotyčná osoba pak svoji situaci vyhodnotí tak, že skutečná sebevražda je řešením z tíživé situace a zrealizuje ji. Riziko spáchání sebevraždy je i u odsouzených, kteří náhle přestávají komunikovat a stali se pasivními. Sebevraždu spáchají ve VTOS nejčastěji prvovězňení odsouzení nebo recidivisté, kteří jsou potrestaní za velmi závažný delikt k dlouhému trestu odnětí svobody.¹³⁸

Sebevražedné jednání je rozděleno na pokusy o sebevraždu a reálné sebevraždy. Z penologického pohledu jsou pokusy o sebevraždu více či méně účelové. Odsouzení tímto způsobem upozorňují na svou psychickou situaci. Svým jednáním „volají o pomoc“ a uvědomují si, že nechtějí, aby jejich jednání skončilo smrtí. Z tohoto důvodu mají svůj pokus o sebevraždu dobře naplánovaný, a to takovým způsobem, aby k úmrtí nedošlo. Reálnou sebevraždu předchází u odsouzeného enormně psychická tíseň.¹³⁹

¹³⁶ srov. České vězeňství, čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci, 2/2013. JÚZL, M. *Úmrtí vězně ve výkonu trestu*, s. 13.

¹³⁷ srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie III. díl, Negativní jevy ve vězení*, s. 30

¹³⁸ srov. HANUŠ, B. *Primární základy penologie*, s. 37

¹³⁹ srov. HOOBERT in HANUŠ, B. *Primární základy penologie*, s. 35

Při reálných sebevraždách může dojít buď ke zkratovému jednání, nebo k předem důkladně připravenému aktu, kdy se sebevrah na tento čin důkladně připraví i s ohledem na své sociální zázemí.¹⁴⁰

Sebevraždy bývají ve věznicích jednou z nejčastějších příčin úmrtí odsouzených. Specialisté vězeňské služby zkoumají příčiny sebevražd a pravidelně je vyhodnocují. V případě, kdy sebevrah nechá dopis na rozloučenou, je příčina sebevraždy většinou známá. Pokud ovšem žádný dopis po sobě nezanechal, je velmi složité zjistit důvody, které vedly sebevraha k tomuto činu. Sebevražedným jednáním odsouzení reagují na zátěžovou situaci, která nastává po uvěznění z nejrůznějších důvodů: reagují na změnu režimu a neznámé prostředí, dochází u nich k omezení a v některých případech i k přerušení vazeb se sociálním zázemím, mohou mít výčitky svědomí (nejen vůči oběti trestné činnosti, ale i vůči svým blízkým), chtějí se „pomstít“ personálu, jednájí účelově před soudním líčením, ale mohou mít i problémy se spoluodsouzenými (ve formě vyhrožování, mohou se stát obětí šikany atd.).¹⁴¹

Osoby, které spáchali sebevraždu či se o ní pokusili, lze rozdělit dle typologických vlastností. Přičemž platí, že čím více níže uvedených faktorů nalézáme u dané osoby, tím je riziko sebevraždy vyšší. Rozlišuje se, zda se jedná o:

- obviněné či odsouzené za závažný trestný čin nebo trestný čin, při kterém přišla oběť o život,
- prvo-obviněné nebo prvo-odsouzené,
- cholericou osobu,
- hysterickou osobnost,
- osoby, které ve svém životě užívali velké množství alkoholu nebo užívali pravidelně drogy,
- neadaptabilní nebo nekomunikativní osobnost,
- osoby s chronickou nemocí závažnějšího typu (astma, diabetes, alergie, epilepsie apod.), osoby invalidní nebo po prodělané mozkové příhodě,
- psychopatické osoby a jinak duševně nemocné osoby,
- progresivní exogenní depresi nebo manickou depresi,¹⁴²

¹⁴⁰ srov. HOOBERT in HANUŠ, B. *Primární základy penologie*, s. 35

¹⁴¹ srov. České vězeňství, čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci, 2/2013. JŮZL, M. *Úmrtí vězně ve výkonu trestu*, s. 13.

¹⁴² srov. HANUŠ, B. *Primární základy penologie*, s. 36

- osoby, v jejichž rodině se vyskytl suicidium,
- akutní negativní změny v sociálním zázemí, graviditu manželky,
- uměleckou profesi, přírodovědce, hajné, námořníky, advokáty, lékaře.¹⁴³

Není žádný spolehlivý způsob, který by předvídal možnou pravděpodobnost, že odsouzený uvažuje o sebevraždě. Toto lze, v některých případech, zjistit pouze na základě rizikových faktorů. Tyto jsou:

- demografické (muž, rozvedený nebo osamělý, vyšší věku, nebo naopak dospívající či ve věku mladší dospělosti),
- sociální (ztráta sociální podpory v posledním období, chronické sociální problémy, domácí násilí),
- psychiatrické (dřívější sebepoškození nebo sebevražedné pokusy, deprese nebo mánie, toxikomanie, velký životní stres),
- zdravotní (onemocnění ohrožující život, chronické nebo bolestivé).¹⁴⁴

Sebevražedné jednání řešil odsouzený KAREL ve vazbě, kdy se vyrovnával s pocitem viny ze smrti druhého člověka: *No musím říct, že takové myšlenky jsem měl, kdo by je neměl, když má člověk nějaké to svědomí, tak ho výčitky doženou. Ale pak jsem si říkal, že tím už stejně nic nezměním, že mu život nevrátím a tím, že si vezmu život, tak akorát ublížím ještě víc svojí rodině.*“

¹⁴³ srov. HANUŠ, B. *Primární základy penologie*, s. 36

¹⁴⁴ srov. JIŘIČKA, V., KEJŘOVÁ K., HALUZOVÁ, S. *Prevence sebevražedného jednání vězňů osob a možnosti psychologické intervence*, s. 2-3

3.2.3 Sebeпоškozování

Sebeпоškozování odsouzených ve věznicích je zvláštní způsob reakce na intenzivní emoce spojené s izolací a omezením činností v porovnání s životem na svobodě. K tomuto jednání negativně přispívají i vztahy mezi odsouzenými a dále osobnostní rysy a situační faktory. Odsouzení, kteří se sebeпоškozují, mají větší tendenci jednat agresivně nejen vůči sobě, ale i vůči druhým lidem a vůči předmětům než odsouzení, kteří se nepoškozují.¹⁴⁵ K sebeпоškozování dochází u odsouzených ve věznicích poměrně často. Sebeпоškozování se nemusí nutně dopouštět jen duševně nemocný člověk. Někteří odsouzení se sebeпоškozují opakovaně. Léčení následků sebeпоškození je složité a mnohdy i velmi nákladné. Sebeпоškozování odsouzených lze dělit na:

- psychotické – abnormální chování projevující se řezáním ostrými předměty na rukou nebo krku (střepey, žiletky, břity), polykáním cizích předmětů (špendlíky, knoflíky, kusy skla, drátů, hřebíků), intoxikací léky nebo chemikáliemi, vyvoláním infekčních onemocnění, vpravováním cizích těles pod kůži, poraněním kůže popálením,
- nepychotické – toto anomální chování je časté u psychopatů z důvodu nudy, protestu, zábavy, nebo se jedná o účelové jednání,
- delikventní – anomální chování je způsobené tlakem vězeňské subkultury nebo napodobováním způsobů, které jsou v subkultuře běžné.¹⁴⁶

K sebeпоškozování u odsouzených dochází z pouze z pěti důvodů, kdy:

- se snaží dostat do nemocnice, odkud je mnohem snadnější naplánovat útěk,
- chtějí upoutat pozornost na svůj stav, jedná se o „volání o pomoc“,
- sebeпоškozením touží po změně prostředí, ve kterém se dlouhodobě nacházejí,
- snaží se docílit přeložení na psychiatrické oddělení, nebo toho, že dostanou posudek psychiatra zbavující jej vědomé viny za spáchaný trestný čin.¹⁴⁷

¹⁴⁵ srov. POPE, L. *Self-harm by adult men in prison: A rapid evidence assessment (REA)*, s. 27-28

¹⁴⁶ srov. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 98 srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie III.díl, Negativní jevy ve vězení*, s. 30

¹⁴⁷ srov. HANUŠ, B. *Primární základy penologie*, s. 31

Zvláštní formou účelového sebepoškozování můžou být i simulace určitého onemocnění, kdy jedinci simulují horečku, onemocnění žaludku a průjem, bolesti zad a končetin, ochrnutí. Podstatně čtenější jsou poruchy řeči, zraku, sluchu, ztuhlosti kloubů, epilepsie apod.¹⁴⁸ Odlišným případem sebepoškozování jsou tzv. „hladovky“, které bývají ve většině případů „nátlakem“ na personál věznice. Odsouzení chtějí tímto jednáním prosadit svou vůli, řídit svůj vlastní osud, prosadit své požadavky vůči vedení konkrétní věznice nebo k dalším orgánům či institucí. Pokud jsou jejich požadavky oprávněné, je třeba je naplnit, v opačném případě přichází na řadu vyjednávání s odsouzenými o neoprávněnosti jejich požadavků. Od okamžiku vyhlášení hladovky je odsouzeným věnována potřebná lékařská a psychologická péče. Nejčastěji se jedná o jedince dobře živené a z medicínského pohledu úbytek váhy není tak vysoký, jaký by měl jedinec držící hladovku mít.¹⁴⁹

Sebepoškozením se odsouzení dostávají do péče psychologa a psychiatra, kteří na základě odborných vyšetření zjišťují důvod, který vedl odsouzené k sebepoškození. U odsouzených s nižším intelektem je toto možné snadno zjistit. U odsouzených s vyšším intelektem je těžší zjistit, zda se jedná o nemocného jedince, nebo o manipulátora. Případy sebepoškozování u osob s vyšší inteligencí jsou ojedinělé. Většinou se sebepoškozují ještě ve vazbě, předtím než jsou odsouzeni k trestu odnětí svobody nepodmíněně. U prvovězněných odsouzených se jedná v případě sebepoškození o „volání o pomoc“. Recidivisté se většinou touto formou snaží dostat do nemocničního zařízení, odkud by mohli naplánovat a zrealizovat útěk, nebo touží po změně prostředí.¹⁵⁰

Sebepoškození jako reakci na uvěznění opakovaně provedl odsouzený TOMÁŠ, který se poté dostal do péče psychiatrů a byl medikamentózně zaléčen.

¹⁴⁸ srov. HANUŠ, B. *Primární základy penologie*, s. 33

¹⁴⁹ srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 111-113

¹⁵⁰ srov. HANUŠ, B. *Primární základy penologie*, s. 31-33

3.3 Zneužívání a užívání omamných a psychotropních látek

Zkušenosti s užíváním OPL jsou u odsouzených častější než u běžné populace. Uživatelé OPL tvoří značnou část vězeňské populace. Vzhledem k nelegálnosti OPL je jejich cena podstatně vyšší, což způsobuje vysoké nároky na finanční zajištění. Z důvodu finančního zajištění OPL se uživatelé dopouštějí páchaní trestné činnosti, čímž přispívají k vyššímu riziku uvěznění. Tato trestná činnost je spojena nejen se získáním finančních prostředků na OPL, ale i s ohrožením veřejnosti pod vlivem OPL nebo s nedovolenou výrobou a prodejem OPL. Zatímco někteří odsouzení ve VTOS užívání OPL omezují či ukončují, jiní odsouzení s užíváním OPL ve věznicích začínají. Vzhledem k tomu, že odsouzení se ve věznicích setkávají s různými zdravotními problémy spojenými s onemocněním krve (např. HIV, hepatitida C apod.), jsou svým rizikovým chováním v porovnání s běžnou populací více ohroženi. Odsouzení, kteří měli nebo mají zkušenost s užíváním OPL, bývají více postiženi psychickým onemocněním než odsouzení, kteří OPL neužívali.¹⁵¹

Před nástupem do VTOS užívalo v ČR cca 43 % odsouzených některou z OPL, přibližně 82 % odsouzených kouřilo a téměř 90 % odsouzených užívalo středně velké až velké množství alkoholu. U mnoha odsouzených nástupem do VTOS nastávají problémy spojené s abstinenčními příznaky. Prostředí věznice způsobuje psychickou deprivaci, proto se odsouzení snaží získat drogu, pomocí které by „překonali“ život ve věznicích. V každém vězení existuje způsob, jakým se drogy do věznic dostávají, a odsouzení jsou stále více vynalézaví. Toto rovněž platí i o alkoholu.¹⁵²

V tabulce [viz Příloha IV] jsou porovnány dostupné údaje ze 17 evropských zemí z období od roku 2006. Problémy s užíváním OPL u odsouzených ve věznicích mají ve všech uvedených zemích. Odsouzení užívají marihuanu, kokain, heroin, amfetamin, pervitin a další nelegální OPL. Užívání OPL ve věznicích ve spojení s přeplněností věznic a horšími hygienickými podmínkami mohou u odsouzených zhoršovat stres,¹⁵³

¹⁵¹ srov. EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUG ADDICTION. *Prisons and drugs in Europe: the problem and responses*, s. 9-11

¹⁵² srov. HANUŠ, B. *Primární základy penologie*, s. 27

¹⁵³ srov. EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUG ADDICTION. *Prisons and drugs in Europe: the problem and responses*, s. 9-11

sociální i psychické problémy. Někteří z odsouzených užívajících OPL již nastupují do věznic se zdravotními i psychickými problémy spojenými s užíváním těchto látek.¹⁵⁴

Jak je již výše uvedeno, ve vězeňském prostředí se z hlediska přístupu odsouzených k OPL setkáváme s několika typy jedinců. Pro odsouzené, kteří neužívali OPL před VTOS a ani je ve VTOS nevyhledávají, jsou zřízeny oddíly, tzv. „bezdrogové zóny“. Dále jsou zde umístěni odsouzení, kteří před VTOS neužívali OPL, ale s ohledem na jejich osobnostní charakteristiky u nich existuje zvýšené riziko, že se v průběhu procesu prizonizace stanou drogově závislími. Tyto odsouzené je vhodné oddělit od ostatní vězeňské populace a v rámci individuálních PZ s nimi pracovat na podpoře života bez OPL. Další skupinou jsou odsouzení, kteří byli uživateli OPL před nástupem do VTOS a nyní projevíli snahu s touto závislostí skončit. Tito odsouzení jsou ubytováni ve specializovaných oddílech určených odsouzeným s poruchou osobnosti a chováním způsobeným užíváním OPL, do kterých jsou zařazováni na základě vlastní žádosti. Dále jsou v některých věznicích zřízeny oddíly specializované pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického v ústavní formě (zde mohou být odsouzení zařazeni pouze na základě soudního rozhodnutí. Poslední skupinu tvoří odsouzení zneužívající OPL před nástupem do VTOS, kteří v závislosti chtějí pokračovat i v průběhu VTOS.¹⁵⁵

OPL jsou ve věznicích zakázané, a přesto se mezi odsouzenými vyskytují drogy, léky i alkohol. OPL pomáhají odsouzeným uniknout z nudy a starostí a užívají je rozdílné skupiny odsouzených – od těch, kteří se závislostí do věznice již přišli, až po ty, kteří se s OPL setkali poprvé až ve věznici. Obchod s OPL ve věznici má nejen ekonomický cíl, ale je i prostředkem sociální kontroly. Další zneužívanou látkou jsou léky (Rivotril, Tramal apod.). Tyto léky jsou předepisovány odsouzeným, ale ti s nimi často obchodují. Alkohol si ve věznici vyrábějí pomocí nakládání ovoce, ovocných šťáv, využitím chleba apod. Zatímco drogy mohou schovat kdekoliv, s alkoholem je to horší. Odsouzení musí uschovat nádobu tak, aby v ní prošel proces kvašení, ale zároveň, aby nebyla cítit specifická vůně vznikající kvašením.¹⁵⁶

¹⁵⁴ srov. EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUG ADDICTION. *Prisons and drugs in Europe: the problem and responses*, s. 9-11

¹⁵⁵ srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 91-93

¹⁵⁶ srov. DRAHOŇOVSKÝ, J. *Pobyt ve vězení z pohledu vězňů*, s. 51-52

Ve věznicích jsou odsouzeným nabízeny programy se zaměřením na abstinenci a substituční léčbu. Substituční léčba probíhá podáváním náhradní drogy, metadonu, odsouzeným závislým na opiátech, kteří nejsou schopni podstoupit léčbu zaměřenou na abstinenci. Tuto léčbu předepisuje vězeňský lékař.¹⁵⁷ „*Trestná činnost (a obdobně i drogová závislost) je patologickým alternativním pokusem o vyrovnání se s existenciální frustrací v těch případech, kdy člověk z nějakého důvodu nedokáže najít kladné hodnotové životní zakotvení.*“¹⁵⁸

O problémech ve vězení spojených se zneužíváním a užíváním OPL mluvil odsouzený JIRKA v souvislosti s životem na oddíle: „...*samej paka mladý, co neumí sedět. Do práce jich moc nejde, tak se tu nudí a votravujou. ... A jak se nudí, tak furt chtějí tabák, kafe a fety... Ty mladý ani jinak žít neumí, voni nemají nikoho, nikdo na ně venku nečeká. Tak se tu sjedou a pak zas shání další dávku. To je jejich jediná starost.*“ Osobní zkušenost s užíváním OPL ve věznici má odsouzený MICHAL, který v rozhovoru uvedl: „*Tady je to jiný, tady tolik nefetuju, ale někdy to tu nedávám, tak si obstarám něco na uklidnění. Většinou nějaký prášky, ale už jsem tu měl i drogy. Asi nejčastěji užívám trávu, ale ta zas tak špatná není.*“ Na základě užívání OPL nesplnil odsouzený požadavky na možné zařazení do práce, protože bylo pro něj, dle jeho sdělení, náročné se snažit a zahladit kázeňský trest, který dostal poté, co byl testován na přítomnost OPL v těle s pozitivním výsledkem. Zneužití OPL mělo pro odsouzeného i další negativní dopad a tím jsou návštěvy za dělící přepážkou, kdy je oddělen od návštěvníků. Kvůli této formě návštěvy za ním již půl roku rodiče na návštěvu nepřišli.

¹⁵⁷ srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 93-94

¹⁵⁸ HÁLA, J. *Bolest a naděje vězení*, s. 10

3. 4 Omezení sociálního kontaktu

Podstatou psychického zdraví jsou primárně sociální psychologické faktory, které mohou odsouzeným pomoci při zvládnání stresu i krizí z uvěznění. V případě uvěznění jedince je tato sociální podpora určitým způsobem přerušena, odsouzení jsou „izolováni“ od svých blízkých, jejich kontakt je omezen pouze na formu písemnou, telefonickou a návštěvní. Nicméně právě tato podpora, byť se děje v omezené míře, může pomoci odsouzenému při jeho adaptaci na VTOS. Podpora rodiny je důležitá i v jiných životních událostech jedince, např. při ztrátě zaměstnání. Odsouzení, kteří se dostanou do stresující situace spojené s uvězněním, snášejí tuto situaci mnohem lépe s podporou rodiny či blízkých osob než odsouzení, kteří tuto podporu nemají, popřípadě jsou svým sociálním zázemím za tuto situaci kritizováni a odsuzováni. V takových případech může u odsouzených dokonce dojít k sebevražedným úmyslům nebo těžkým depresím.¹⁵⁹

Rodina poskytuje každému ze svých členů uspokojení potřeby citových vazeb a slouží k uspokojení touhy po citové stabilitě. Emocionální funkci plní rodina po celý život jednotlivých členů (kromě jedinců z nefunkčních rodin). Jedinci se ve své rodině rovněž mohou odreagovat od negativních pocitů. Zvláštní úlohu má rodina v dětství a dospívání – tehdy získané emotivní vazby si člověk odnáší do budoucího života. Déletrvající odcizení od rodiny může být základem vzniku neuróz, citových deprivací a může i docházet k narušení normality osobnosti jedince. Rodinné soužití se podílí na začleňování jedince do společenských vztahů a na nalezení jeho místa ve společnosti.¹⁶⁰ V případě uvěznění člena rodiny dochází k narušení vztahů mezi všemi členy. Psychická zátěž spojená s uvězněním se dotýká i ostatních členů rodiny. Matky zůstávají na všechny problémy samy, musí rodinu zabezpečit po všech stránkách (citově, materiálně apod.), děti mají přerušovaný kontakt s uvězněným členem rodiny a jejich psychickému vývoji tato situace neprospívá. Je zřejmé, že uvěznění jednoho z členů rodiny negativně naruší doposud fungující rodinné vazby, které se v případě déletrvajícího uvěznění rozpadají.

¹⁵⁹ srov. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, s. 476-478

¹⁶⁰ srov. KOŤA, J. TRPIŠOVSKÁ, D. VACÍNOVÁ, M. *Sociální psychologie. Vybrané kapitoly*, s. 70-71

Odsouzení si uvědomují, že v případě rozpadu rodinných vazeb nastává pro ně ve VTOS nelehké období. Nejenže nejsou s rodinou v kontaktu, ale ztrácí i možnost finanční výpomoci, nedostávají balíčky, nemají návštěvy a v případě možnosti využít extramurálních aktivit nemají ke komu jít. Další problém nastává při propuštění z VTOS, kdy se nemají ke komu vrátit, ale ani kam se vrátit.¹⁶¹ V souvislosti s nástupem do VTOS dochází u některých odsouzených k narušení či přerušení vztahů se sociálním zázemím. Jedná se zejména o vztahy s rodinou a o vztahy v dosavadním zaměstnání. Nezáleží jen na odsouzeném a jeho přístupu, jakým směrem se tyto vztahy budou v průběhu výkonu ubírat a zda bude mít při propuštění z výkonu trestu rodinné zázemí, či nikoliv. Co se týká vztahů se zaměstnavateli, většinou se odsouzení nevracejí k původním profesím.

Posilováním vztahů se sociálním zázemím se odsouzený připravuje na propuštění z výkonu trestu, neboť existence tohoto zázemí je pro něj „zárukou“ možného nového začátku. Více než 50 % prvotrestaných a 70 % vícetrestaných odsouzených však toto zázemí nemá a další odsouzení je v průběhu výkonu trestu ztrácí.¹⁶² Je tedy velmi důležité, aby odsouzení udržovali kontakt se svým stávajícím sociálním zázemím, pokud je mají. Přispívá to mj. k podpoře a udržení zdravé psychiky u odsouzených. Jedinci, kteří fungující sociální zázemí nemají, řeší tuto situaci např. navazováním známostí přes inzerci, nebo zprostředkovaně přes ostatní spoluodsouzené.¹⁶³ Z uvedených faktů vyplývá zřejmá potřeba věnovat této problematice patřičnou pozornost. Sociální pracovnice se problematikou zázemí, se kterým bude odsouzený po dobu VTOS v kontaktu, zabývají již při sestavování SARPO. Oblast utváření vnějších vztahů je součástí individuálního PZ, který je odsouzenému stanoven při nástupu do VTOS a který má odsouzený stanovený po celou dobu VTOS až po propuštění z VTOS.

Sociální kontakt je zdrojem určitých uspokojení a hraje důležitou roli v životech jedinců i jednotlivých skupin. Člověk je sociální bytost a potřebuje sociální kontakt s druhými lidmi ke svému životu.¹⁶⁴ Proto je ze strany VS ČR kontakt mezi odsouzenými a jejich sociálním zázemím v maximální možné míře podporován.

¹⁶¹ srov. ČERNÍKOVÁ, V. SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, s. 65

¹⁶² srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie. Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence možnosti řešení 2., rozšířené a aktualizované vydání*, s.197

¹⁶³ srov. ČERNÍKOVÁ, V. SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, s. 65

¹⁶⁴ srov. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, s. 563

U odsouzených, kteří nemají fungující rodinné zázemí a v některých případech ani žádné jiné sociální zázemí, vede potřeba blízkosti druhých lidí k tomu, že se začínají ve vězení spojovat s druhými odsouzenými. Ti se pro ně stávají tzv. „náhradní rodinou“. Sociální vazby vzniklé ve vězení ztěžují možnost úspěšného začlenění jedince do společnosti a tím se zvyšuje riziko recidivy a opakovaných návratů do VTOS.

Domnívám se, že má VTOS u kontaktovaných čtyřech odsouzených největší negativní dopad právě v oblasti omezení sociálního kontaktu. Pro odsouzeného JIRKU je tento trest náročný v tom, že má omezený kontakt se svou rodinou. Manželka s dcerou bydlí cca 350 km od věznice a od července 2018 jej přestaly navštěvovat z důvodu nedostatku finančních prostředků, s rodinou udržuje pouze telefonický a písemný kontakt. Odsouzený uvedl: *„Šel sem do vězení, když bylo malé 6 let a nastupovala do školy. Až teď mi dochází, jak je to pro mě těžký. Když s tou mojí volám, tak už si nemáme moc co říct. Zeptám se, jak se mají, a ona mi řekne, že dobře, a když se víc vyptávám, tak mi řekne, proč by si mi měla stěžovat, že jí z kriminálu stejně nepomůžu.“* Po zamítnutém podmíněném propuštění se odsouzený obává budoucnosti. Na jedné straně je rád, že má rodinu a díky ní se ve vězení drží, na straně druhé přiznává, že netuší, zda jej bude manželka po propuštění očekávat. V porovnání s mladšími odsouzenými na oddíle zdůraznil, že on rodinu má, ale ti, co dělají ve věznici problémy s užíváním OPL, rodinu nemají *„No, vždyť voni ani jinak žít neumí. Venku žijou většinou na ulici, nebo se sem dostali z pastáků. To je pak těžký.“*

Odsouzený TOMÁŠ má pouze babičku, se kterou má nyní přerušovaný kontakt. Netuší, z jakého důvodu, a obává se proto budoucnosti po propuštění.

„Víte, já jak tu pořád sedím a přemýšlím, tak já mám akorát babičku a s tou jsem bydlel, než mě zavřeli. Jenže teď už mi několik týdnů nenapsala a já nevím, co s ní je. Nevím, co bude se mnou, jestli zemřela.“

Odsouzený MICHAL po dobu VTOS udržoval kontakt s rodiči, kteří za ním sice do věznice nepřijeli z důvodu, že užil OPL, ale uvedl, že má jejich plnou podporu po propuštění. Podmínkou ovšem je, že začne žít život bez drog a najde si práci.

S odsouzeným KARLEM se v době jeho pobytu ve vězení rozešla přítelkyně, ale usmířil se s bratrem:

„Přítelkyně se se mnou rozešla, to jsem byl asi půl roku ve vazbě. Ani se jí nedivím, kdo by chtěl čekat na druhého tolik let. Vyplatila mě z firmy a já aspoň mohl dát peníze rodině, aby byli aspoň trochu zajištěný... A díky tomuto trestu jsem se opět usmířil s bratrem, který se teď stará o matku i o mou dceru a moc mi pomáhá, zařizuje za mě věci venku, které odtud nemůžu.“

Závěr

Cílem diplomové práce byl popis důsledků uvěznění z psychologického hlediska a porovnání s výpověďmi z rozhovorů s odsouzenými. „Vzorek“ vězeňské subkultury tvořili čtyři odsouzení ve věkovém rozmezí 20–55 let, se kterými byly zrealizovány jednotlivé rozhovory: Odsouzený JIRKA, ve věku 55 let, ve vězení po šesté, v současné době vykonává trest odnětí svobody za podvod v délce 6 let, nyní má již více 3 roky vykonané, je po zamítnutém podmíněném propuštění. Odsouzený MICHAL, ve věku 40 let, ve vězení posedmé. Nyní za krádeže v obchodních domech, kdy si chtěl zajistit peníze na drogy. Současný trest v délce 40 měsíců bude ukončen za 2 měsíce propuštěním z VTOS, nyní se odsouzený nachází ve výstupním oddíle. Odsouzený KAREL, ve věku 37 let, je poprvé ve vězení. Vykonává trest za vraždu v délce 12 let, nyní má již 2 roky vykonané. Odsouzený TOMÁŠ, ve věku 20 let, poprvé ve vězení, vykonává trest odnětí svobody za porušení podmíněně uloženého trestu za krádež, maření úředního rozhodnutí (řídil bez řidičského průkazu) a řízení motorového vozidla pod vlivem OPL v délce 2 roky. Nyní má již více než 1 rok vykonaný a v letošním roce bude propuštěn. Jedná se skutečně pouze o „vzorek“, který má informativní charakter sloužící k nastínění problematiky uvěznění. Každá věznice má svá specifika, rovněž i skladbu odsouzených, proto nelze výpovědi odsouzených vztahovat plošně na celou VS ČR.

Z výpovědí odsouzených je zřejmé, že účel VTOS ani funkce VTOS není u třech z nich naplňována. U odsouzených se neprobudilo svědomí, vinu si nepřipouští a VTOS tímto neplní zcela svůj účel. Zde lze spatřovat jeden z hlavních důvodů, proč se odsouzení dopouští opakovaně páčání trestné činnosti a následně se dostávají do vězení. Pouze odsouzený Karel, který způsobil smrt druhého člověka, dokázal přijmout vinu a bere svůj trest za spravedlivý. V ostatních případech odsouzení zlehčovali svou činnost s ohledem na to, že přece nikomu neublížili. Algoritmus výkonu trestu je naplňován pouze u jednoho ze čtyřech odsouzených.

Z důvodu zjištění vnějších a vnitřních rizik byl ve VS ČR zaveden v roce 2012 nástroj SARPO, na základě jehož výstupů je následně sestaven individuální program zacházení, dle kterého budou odborní zaměstnanci s odsouzenými pracovat tak,

aby byly dosaženy funkce a cíle VTOS. Programy zacházení mají být sestaveny tak, aby na odsouzené v co největší míře působily a docílily změny v myšlení i chování odsouzených. Z výpovědí odsouzených vyplývá, že na oddíle zažívají nudu, pro některé z nich jsou programy zacházení jen „únikem z nudy“ a možným nástrojem k tomu, aby mohli využívat výhody z toho plynoucí (vycházky mimo věznici, možnost podání podmíněného propuštění). Zde lze i konstatovat, že ne všichni odsouzení mají zájem pracovat na změně svých postojů, chování, žebříčku hodnot, které by měly vést k jejich úspěšné resocializaci a k jejich začlenění zpět do společnosti. Z rozhovorů vyplynulo, že pouze jeden odsouzený využil výhod plynoucích z programu zacházení a požádal o podmíněné propuštění – bylo mu zamítnuto. Jeho motivací nebyla změna ve smyslu naplnění algoritmu výkonu trestu, ale pouze využil plnění programu zacházení jako prostředku k dosažení svého cíle, jímž bylo možné podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

V takto nastaveném systému vězeňství, kdy nelze s odsouzenými soustavně pracovat, odsouzení se na oddílech nudí a nejsou zařazeni do zaměstnání, toto vše přispívá k paralelnímu „druhému“ životu odsouzených, který negativně ovlivňuje život odsouzených po psychické i fyzické stránce. Odsouzení v rozhovoru uvedli, jakým způsobem druhý život na oddíle probíhá, jak ve vězení odsouzení zneužívají návykové látky, vztahy mezi nimi jsou napjaté a dochází k agresi a šikaně atd. Téměř žádný případ není řešen, neboť z obavy o budoucnost v kolektivu spoluodsouzených toto odsouzení raději popřou. Je zřejmé, že zde záleží nejen na skladbě odsouzených, ale i na velikosti oddílu, přísnosti režimu v dané věznici apod. S druhým životem odsouzených úzce souvisí užívání a zneužívání OPL, kterého se dopouštějí odsouzení užívající OPL před VTOS i odsouzení, kteří se s OPL setkávají poprvé až ve vězení. Mezi odsouzenými dochází k rozkvětu obchodování, kdy na jedné straně využívají vězeňského systému odsouzení – prodejci na úkor odsouzených, kteří toto vězeňské prostředí po psychické stránce nezvládají a využívají alternativního řešení svých problémů ve formě užívání a zneužívání OPL.

Vliv na psychickou stránku odsouzených má i adaptace na VTOS, která je zčásti ovlivněna druhým životem vězňů, dále pak záleží na daném odsouzeném a jeho přístupu k VTOS, což potvrdili odsouzení při rozhovorech, kdy se nezapojovali příliš do druhého života odsouzených, protože si uvědomovali, že se tímto mohou dostat do problémů.

O šikaně a agresi mluvili odsouzení pouze jako pozorovatelé, nikoliv jako zúčastněné osoby, což je zřejmé, neboť nedůvěra vůči všem je v tomto prostředí pochopitelná. Jeden odsouzený prožíval krizi z uvěznění a reagoval na ni opakovaným sebepoškozováním a agresivním chováním vůči majetku VS ČR. Psychické problémy v souvislosti s uvězněním přiznali prvověznění odsouzení, recidivisté o psychických problémech nehovořili.

VTOS má negativní dopad na psychickou stránku odsouzených a na psychosociální oblast, kdy dochází k narušení nebo zpřetrhání rodinných vazeb. Všichni odsouzení v rozhovorech uvedli, že v průběhu VTOS u nich došlo k narušení rodinných vazeb, kdy si odsouzení uvědomují, že se nemohou podílet na životě rodiny stejným způsobem jako před VTOS. Dále uvedli, že odsouzení nemající rodinné zázemí nejsou ve věznicích v porovnání s nimi pozitivně motivováni. Uvědomují si, jak jsou pro ně rodina a sociální kontakty důležité.

V roce 2017 bylo ve VTOS evidováno 6671 odsouzených prvovězněných mužů (viz Tabulka č. 2), kteří se adaptovali na VTOS, zúčastnili se nebo i nadále se zúčastňují určitým způsobem druhého života vězňů. Život některých z nich poznamenaly psychické problémy nebo problémy spojené s narušenými sociálními vztahy s rodinou, zpřetrhanými pracovními návyky apod.

Informace popsané v teoretické části i získané z rozhovorů s odsouzenými poukazují na to, že vliv VTOS na odsouzené je v psychologické i sociální oblasti negativní. Byly u spáchaných přečinů využity formy alternativních trestů tak, aby uvěznění bylo nařízeno až skutečně v nejnútnejších případech? Alternativní tresty nejsou v porovnání s vězením ekonomicky nákladné a nemají tolik negativní vlivů na psychiku odsouzených ani na jejich sociální zázemí. V současně nastaveném systému trestní justice se míra recidivy nesníží a do vězení se budou nadále vracet odsouzení, kteří si zkušenosti z předchozích VTOS ponesou do dalšího života nejen ve vězení, ale i na svobodě, a které negativně ovlivní i životy jejich rodinných příslušníků.

„...Představy svobodných jedinců o uvěznění jsou mlhavé, nejasné a neadekvátní. Samotný fakt uvěznění je pak téměř nepochopitelnou, otřesnou a s něčím jen těžko srovnatelnou situací...“¹⁶⁵

¹⁶⁵ MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 1

Seznam literatury

1. BLATNÍKOVÁ, Š. a kol. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004. ISBN 80-7338-024-2
2. ČERNÍKOVÁ, V. SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2002. ISBN 80-7251-104-1
3. ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. upr. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2013. ISBN 978-80-7380-461-9
4. DRAHÝ, F., HŮRKA, J., PETRAS, M. SARPO. *Charakteristiky odsouzených v českých věznicích. Deskriptivní studie*. Praha: VSČR, 2018. ISBN 978-80-270-5197-7
5. DRAHOŇOVSKÝ, J. *Pobyt ve vězení z pohledu vězňů*. Olomouc, 2015. Rigorózní práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Katedra psychologie.
6. EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUG ADDICTION. *Prisons and drugs in Europe: the problem and responses*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. ISBN 978-92-9168-561-5
7. Evropská vězeňská pravidla, 2006. Příloha časopisu České vězeňství č. 1/2006. ISSN 1213-9297
8. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie. Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence možnosti řešení*. 2. roz. a akt. vydání. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-247-5046-0
9. Grafologie a psychologie. *Maslowova pyramida potřeb* [online]. 2006 [cit. 2019-01-31]. Dostupné na WWW: <http://ografologii.blogspot.com/2008/04/abraham-maslow-pyramida-potreb.html>
10. HÁLA, J. *Bolest a naděje vězeňství*. 1.vydání. České Budějovice: Triton, 2007. ISBN 978-80-7387-013-3
11. HÁLA, J. *Penologie – rozšířený sylabus přednášek* [online]. 17. 1. 2018 [cit. 2019-02-09]. Dostupné na WWW: <http://penologie.hala.sweb.cz/3.htm>
12. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 2. roz. vydání. České Budějovice: VŠERS, 2006. ISBN 80-86708-30-6
13. HANUŠ, B. *Primární základy penologie*. 1. vydání. Praha: VŠ JAK, s. r. o., 2005, ISBN 80-86723-14-3

14. HLAVINKA, P. *Psychologie pro právníky. Vybraná témata a disciplíny*. 1. vydání. Praha: Leges, s. r. o., 2018. ISBN 978-80-7502-262-2
15. JIŘIČKA, V., KEJŘOVÁ K., HALUZOVÁ, S. *Prevence sebevražedného jednání vězňených osob a možnosti psychologické intervence. Metodická příručka pro psychology věznic a vazebních věznic*. 2. vydání. Praha: VSČR, 2016. ISBN neuvedeno, interní zdroj
16. JUSTOVÁ, M. *Zem, ktorá nemá svoje nebo; Sociálna práca s trestanými osobami*. 1. vydání. Turany: Sofa, 2009. ISBN 978-80-89033-61-4
17. JŮZL, M. a kol. *Aktuální dilemata českého, slovenského a polského vězeňství*. Brno: Bonny Press, 2016. vydání neuvedeno. ISBN 978-80-88010-06-7
18. JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. Vydání neuvedeno. Brno: Institut mezioborových studií, 2012. ISBN 978-80-87182-24-6
19. JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie II, Dějiny penitenciaristiky jako vědy žalární*. Brno: Bonny Press, 2013. ISBN 978-80-87182-34-5
20. JŮZL, M. *Úmrtí vězně ve výkonu trestu. České vězeňství, čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci*, 2013, č. 2., s. 13. Praha: VSČR, 2013. ISSN 1213-9297
21. Listina základních práv a svobod č.2/1993 Sb., ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., v platném znění
22. MAŘÁDEK, V. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*. 1. vydání. Opava: Ing. Vavrla Pavel, 2000. ISBN neuvedeno
23. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. 1. vydání. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005. ISBN 80-7368-002-5
24. MAREŠOVÁ, A. a kol. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza*. Praha: IKSP, 2016. ISBN 978-80-7338-157-8
25. MATOUŠKOVÁ, I. *Aplikovaná forenzní psychologie*. 1. vydání. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4580-0
26. MIKŠÍK, O. *Hromadné psychické jevy (Psychologie hromadného chování)*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0930-4
27. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie. 2. roz. a přepr. vydání*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1679-9
28. NETÍK, K. NETÍKOVÁ, D. HÁJEK, S. *Psychologie v právu. Úvod do forenzní psychologie*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-177-6

29. NGR č. 35/2011, kterým se stanoví pravidla pro tvorbu a realizaci standardizovaných programů ve výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění. interní předpis
30. NGR č. 12/2012, o předcházení, zabránění a včasném odhalování násilí mezi obviněnými, odsouzenými a chovanci, v platném znění. interní předpis
31. NGR č. 5/2016, o zaměstnancích a příslušnících Vězeňské služby České republiky zabezpečujících výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a výkon zabezpečovací detence, v platném znění. interní předpis
32. NGR č. 43/2018 o mimořádných událostech ve Vězeňské službě České republiky, v platném znění. interní předpis
33. POPE, L. *Self-harm by adult men in prison: A rapid evidence assessment (REA)*. London: Ministry of Justice Analytical Series, 2018. ISBN 978-1-84099-801-6
34. Probační a mediační služba České republiky [online]. 2019 [cit. 2019-02-09]. Dostupné na WWW: https://www.pmscr.cz/images/clanky/letak_Mediace_CZ.pdf
35. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie II. díl. Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-204-3
36. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie III. díl. Negativní jevy ve vězení*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-205-0
37. SOCHŮREK, J. *Nástin vybraných problémů viktimologie*. Liberec: technická univerzita v Liberci, 2003. ISBN 80-7083-745-4
38. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*. Liberec: technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-287-6
39. SOCHŮREK, J. *Úvod do základů psychologie, penologie a viktimologie pro základní odbornou přípravu příslušníků a zaměstnanců VS ČR*. Stráž pod Ralskem: IV VS ČR, 2009. ISBN neuvedeno
40. The American Institute of Stress. The Holmes-Rahe Stress Inventory [online]. 1979-2018 [cit. 2018-12-16]. Dostupné na WWW: <https://www.stress.org/holmes-rahe-stress-inventory/>
41. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: Variabilita a patologie lidské psychiky*. 3. vydání. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-678-0
42. VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vydání. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5

43. Vnitřní řád pro odsouzené Vazební věznice Praha-Pankrác, interní předpis
44. VS ČR. Měsíční statistické hlášení za prosinec 2018 [online]. 2019 [cit. 2019-01-12]. Dostupné na WWW:
<https://www.vscr.cz/informacni-servis/statistiky/mesicni-statisticke-hlaseni/>
45. VS ČR. Statistická ročenka VS ČR za rok 2017 [online]. 2019 [cit. 2019-01-12]. Dostupné na WWW:
<https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2018/10/Statisticka-rocenka-2017.pdf>
46. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění
47. Zákon č. 555/1992 Sb., zákon České národní rady o Vězeňské a justiční strážci České republiky, v platném znění
48. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, v platném znění
49. Zákon č. 58/2017 Sb. zákon, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony
50. Zákon č. 175/1990 Sb., zákon, kterým se mění a doplňuje trestní zákon, zrušen k 31. 12. 2009
51. Zákon 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění
52. ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, vydání neuvedeno. ISBN 978-80-7380-312-4

Seznam zkratk

- DVO – další vytipovaná osoba
- DVO-P – další vytipovaná osoba charakteristická výkonem profese
- MON – možný objekt násilí
- MPN – možný pachatel násilí
- NGR – nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky
- NMU – nízká mentální úroveň
- OPL – omamné a psychotropní látky
- PZ – program zacházení
- SARPO – souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených
- STH – snížená tělesná hmotnost
- VS ČR – Vězeňská služba České republiky
- VTOS – výkon trestu odnětí svobody

Přílohy

Příloha I Rozhovory s odsouzenými ve VTOS ve Vazební věznici Praha Pankrác

Příloha II Tabulka náročných životních situací

Příloha III Maslowova pyramida

Příloha IV Celoživotní prevalence (%) užívání nelegálních drog u vězňů v evropských zemích

Příloha I

Rozhovory se čtyřmi odsouzenými ve VTOS ve Vazební věznici Praha Pankrác

ODSOUZENÝ JIRKA

Odsouzený Jirka, věk 55 let, ve VTOS po šesté, v současné době vykonává trest odnětí svobody za podvod v délce 6 let, nyní má již více než 3 roky vykonané. V dřívější trestné činnosti lze najít prvek násilí – vyhrožování, napadení, podvody a krádeže. Středoškolsky vzdělaný, podruhé ženatý, otec 3 dětí, z toho 2 jsou již dospělé a narodily se v předchozím manželství. Vztahy s první rodinou udržuje sporadicky, rodina žije v Austrálii. V pravidelném kontaktu je s druhou rodinou, od července 2018 již jen telefonicky. Rodina (manželka s dcerou) ods. bydlí v oblasti cca 350 km od věznice. Ods. není ve věznici zaměstnán, z důvodu nedostatku vhodných pracovních míst s ohledem na zdravotní stav (astma, alergie). Rodina nemá dostatek finančních prostředků, aby mohla odsouzeného navštěvovat. Ods. se domluvil s manželkou, že za ním s dcerou nebudou jezdit, aby ušetřily. Počítal s tím, že bude v prosinci 2018 podmíněně propuštěn. Propuštěn nebyl, jako zdůvodnění uvedl, že soudce mu sdělil: „Prý jsem recidivista a výkon trestu mě ještě nenapravil.“

„Nerozumím tomu, když jsem byl předtím již 2x podmíněně propuštěný a podmínky jsem dodržel. Chápete to?“

To nemůžu posoudit, nejsem soudce, ale sociální pracovníce.

Můžete mi něco říci o vašich trestech a pobytech ve vězení? Vzpomínáte si na svůj první výkon trestu odnětí svobody, jak jste ho vnímal?

„Svůj první trest jsem vykonal jako mladý, bylo mi 19 let a bylo to za krádež. Tenkrát jsem rodinu neměl, teda ne že bych jí neměl, měl jsem rodiče a tetu, tak jsem to tolik neřešil, stejně jsem se staral sám o sebe. Ale tento trest je pro mě skutečně za trest.“

Proč myslíte?

„Protože sedím za věc, která se stala předtím, než jsem se podruhé oženil a než se nám narodila dcera. Nepočítal jsem s tím, že se to za mnou potáhne a skončím zas v kriminále. A taky už nejsem nejmladší, a když Vám řeknu, že je to čím dál horší, jsou tady samí feťáci a neumí sedět.“

Měl jste v předchozích trestech problém s tím, že jste ve vězení, že je to jiný režim a nemůžete tu dělat to co v životě na svobodě?

„Na ten režim si člověk zvykne snadno. Já ty předchozí tresty neměl tak dlouhé a taky jsem si šel za svým, a to se mi vyplatilo, 2x mě podmíněně propustili. Toto je můj nejdelší trest. Když člověk umí sedět a nedostane se do střetu s dalšími na oddíle ani s nikým od Vás, tak to jde.“

Takže chcete říci, že tento poslední trest je pro Vás těžko zvládnutelný?

„To úplně ne, ale je pro mě těžký. Šel sem do vězení, když bylo malé 6 let a nastupovala do školy. Až teď mi dochází, jak je to pro mě těžký. Když s tou mojí volám, tak už si nemáme moc co říct. Zeptám se, jak se mají a ona mi řekne, že dobře, a když se víc vyptávám, tak mi řekne, proč by si mi měla stěžovat, že jí z kriminálu stejně nepomůžu. A teď po tý zamítnutý pŮlce tu budu muset čekat na další termín. Zkusím jí podat zas, třeba budu mít štěstí a bude tam jiný soudce.“

Co myslíte těmi „feťáky“?

„Pani sociální, vždyť přece víte, jak to tu chodí.“

To nevím, co bych měla vědět?

„Na našem oddíle je 90 odsouzených, jsme propojený ještě s druhým oddílem, takže je nás tam asi 140. A samý paka mladý, co neumí sedět. Do práce jich moc nejde, tak se tu nudí a otravujou. Já mám štěstí, že tu dělám ze sebe socku. Peníze mi nechodí, o rodině se nebavím. Každý měsíc mám stovku sociálek a mám od nich pokoj. A jak se nudí, tak furt chtějí tabák, kafe a fety.“

Co myslíte tím „fety“?

„Copak nevíte, že se tu s tím kšeftuje? Ty mladý ani jinak žít neumí, voni nemají nikoho, nikdo na ně venku čeká. Tak se tu sjedou a pak zas shání další dávku. To je jejich jediná starost. No, vždyť voni ani jinak žít neumí. Venku žijou většinou na ulici, nebo se sem dostali z pasťáků. To je pak těžký, já se tu aspoň držím, že mám doma tu svojí, ale co Vám budu povídat, taky nevím, jestli na mě bude čekat až do propuštění.“

Říkal jste, že je vás na těch dvou propojených oddílech 140. Co vztahy mezi vámi? Nepochází tam ke konfliktům?

„Vždyť to ani jinak nejde, víte, co tam je za případy? Jak uslyšíte, že někdo upad na koupelně a má jojo na ksichtě, tak ten si to sám neudělal. Jenže není bonzák a ví, co by to pro něj znamenalo, kdyby mluvil.“

Co by to pro něj znamenalo?

„Přestěhovali by ho na jiný oddíl, ale tohle se po kriminále šíří rychle, takže by to samé na něj čekalo i jinde. Takže to radši přejde.“

„Víte, pani sociální, tady máte na výběr, jak se budete na oddíle pohybovat. Jsou tu 3 skupiny, králové, pak ti, co si ničeho a nikoho nevšímají, a pak mršiny.“

Mršiny? Kdo to je?

„To jsou koniny a oni slouží králům. Dělej se zebe otroky.“

A vy byste se zařadil do jaké skupiny?

„Já si ničeho nevšímám. Tady je každý sám za sebe. Králem být nechci, to bych na sebe moc upozornil, a mršinou taky ne. Ty mršiny jsou chudáci, oni se sebou takhle nechají vorat, ale je to jejich problém, že to dělají. Vůbec je nelituju, když na to přistoupili.“

Co tím máte na mysli? „Vorat“?

„No že těm králům slouží a dávají jim peníze. Nosí jim jídlo, uklízí jim a taky jim dávají svoje věci jako civil. A když už to dojde daleko, že to nedávaj, tak se máznou.“

Jak jim můžou dávat peníze? Vždyť ve věznici u sebe peníze nemáte.

„No přece venku, to nechávají přes někoho posílat někomu jinému, co je od krále. A taky jim dávají svoje nárokový balíky. Proto tady nic nemám a nikdo po mně nic nechce. Bejt tady za socku je jednou ze základních věcí, aby člověk přežil. To po vás pak nikdo nic nemůže chtít, když nic nemáte.“

Co myslíte tím, že se máznou?

„Něco si udělej, jako že se říznou břitem, nebo něco spolknou, nebo se nafetujou. To jsou pak odstěhovaný z oddílu pryč. A stejně nikomu nic neřeknou, proč to udělali, a akorát si všechno podělaj. Dostanou kázeňák a pak se těžko můžou dostat ven

na vycházky nebo na půlku. Ale oni takhle nepřemýšlej, stejně je venku většinou nikdo nečeká. Vždyť jsem Vám říkal, že tu sou samý paka.“

Ještě bych se chtěla vrátit k Vaším výkonům trestů. Vy jste se nikdy necítil špatně a zoufalý? Ani Vás nikdo nenaštval, že byste se s ním chtěl poprat?

„Člověk si musí srovnat v hlavě, co vlastně chce, a já se chci dostat domů a za tím si jdu. To víte, že tady jsou vztahy různé. Předtím jsem byl na cimře s dalšími jedenácti, a to bylo dost náročný. Oni ty mladý vůbec neumí sedět. Pořád něco vymýšlej, jak se nudí, a vyvolávají konflikty. Kolikrát jsem si říkal, jestli už někomu z nich nějakou nevrázím, když vidíte, jak člověka zkouší a kam až chtějí dojít, ale já jim na to neskočil. Chci domů, a to mě tady drží, abych se nenechal vyprovokovat. To bych pak moh dostat kázeňák a půlka je v háji. Anebo se na mě můžou domluvit. To mi fakt za to nestojí. Teď už jsem na cimře se třemi jinými a je to lepší. Jsou tady samý normální. Nikdo už mi neleze do věcí jako předtím a nemusím se s nikým dohadovat. Sme tu v pohodě a pomáháme si.“

Říkal jste, že nejste pracující, co děláte celé ty dny na oddíle?

„Já se zabavím. Jak jsem žil s první rodinou v Austrálii, tak sem se naučil anglicky a kluky to baví. Tak se tu učíme anglicky. A máme i kroužek angličtiny s vychovatelkou, tak jí s tím pomáhám. A pak mě taky baví právo, pořád do něčeho koukám a čtu si. A každý den chodím na vycházky, i když je venku hnusně. Vždyť jinak bych se na vzduch vůbec nedostal. Pořád musím něco dělat, abych se tu nenudil, ten trest aspoň jinak utíká. A taky si píšu deník a plním reso, tak dělám rajóny a chodím na aktivity. To pak můžu dostat odměnu. Vždyť jsem Vám říkal, že chci domů, tak pro to dělám co nejvíc.“

Jste ve výkonu trestu pošesté, jak se stavíte k vaší trestné činnosti? Litujete toho? Snažil jste se ji nějakým způsobem odčinit?

„Čeho bych měl jako litovat? Všechny tresty jsem si odseděl, tak co by po mě ještě chtěli. Tento poslední trest mi sebrali majetek, přišel sem o dům. Já už nikomu nic nedlužím. To spíš tenhle stát dluží mojí rodině za to, že jsem zavřený a oni kvůli tomu doma strádají.“

ODSOUZENÝ TOMÁŠ

Odsouzený Tomáš, věk 20 let, ve VTOS poprvé, vykonává trest odnětí svobody za porušení podmíněně uloženého trestu za krádež, maření úředního rozhodnutí (řídil bez řidičského průkazu) a řízení motorového vozidla pod vlivem OPL v délce 2 roky. Nyní má již více než 1 rok vykonaný. Základní vzdělání, svobodný, vychováván babičkou, se kterou má delší dobu přerušovaný kontakt a netuší, co se stalo. Odsouzený není ve věznici zaměstnán s ohledem na jeho psychický stav – opakovaná sebepoškození, zkratová jednání. Trest vykoná celý, možnost podmíněného propuštění není reálná z důvodu neplnění programu zacházení. Rozhovor byl proveden v době po sebepoškození a zničení cely. Poté odsouzený absolvoval léčbu na psychiatrickém oddělení ve VV Brno a vrátil se zpět do věznice. Odsouzený je zaléčen psychiatrickými léky a je zařazen do skupiny, kterou vede psycholog se zaměřením na logoterapii.

Před pár týdny jste se opět pokusil poškodit žiletkami a poté jste v noci zničil celu, co Vás k tomu vedlo?

„Já to tu nedávám. Všichni jsou proti mně.“

Můžete mi to blíže popsat? Co se Vám tu děje tak strašného a kdo je proti Vám?

„Když jsem se poprvé pořezal, tak to bylo proto, že jsem cítil v sobě strašný tlak a nevěděl jsem, jak se toho zbavit ani s kým si o tom promluvit. Pak jsem za to dostal kázeňák. A ubytovali mě na krizovku. Tady to není špatný, je nás tu málo, ale zas je tu strašná nuda, nic se tu neděje. Jen tu stále sedím a přemýšlím.“

Jste ve výkonu trestu už více než rok a toto je vaše třetí pořezání. Vy nemáte nikoho venku, s kým si píšete? Nebo Vás navštěvuje?

„Víte, já jak tu pořád sedím a přemýšlím, tak já mám akorát babičku a s tou jsem bydlel, než mě zavřeli. Jenže teď už mi několik týdnů nenapsala a já nevím, co s ní je. Nevím, co bude se mnou, jestli zemřela.“

Takže jste na to reagoval tak, že jste se pořezal a poškodil celu?

„Já nevím, co mám dělat. Tak jsem chtěl, aby se mnou někdo promluvil. Oni mě dali do cely na samotku a já to tam nemoh přes noc vydržet, tak jsem to všechno rozbil.“

Takto se přece neřeší problémy, tím si akorát přiděláváte další starosti a trápení.

„A jak je mám řešit? Nikdo mi nepíše, jsem úplně sám, kluci na oddíle jsou na mě naštvaní, protože potom, co jsem to udělal, tak měli prohlídky, dozorci jsou na mě naštvaní, protože jim přidělávám starosti. Já tu nechci být.“

Uvědomujete si, že jako prvovězněný jste už mohl být venku na podmíněné propuštění? Že jste si tímto svým přístupem přivodil to, že tu budete až do konce trestu?

„Stejně nemám kam jít, když mi babička nepíše.“

Téměř všechno se v životě nechá nějakým rozumným způsobem řešit. Využil jste pomoc psychologa nebo kaplanky? Určitě by si na Vás čas udělali a pomohli by Vám, ale musíte chtít hlavně vy.

„S psychologem jsem mluvil, ale on je nějaký divný a nerozuměl mi, tak jsem pak dostal psycholožku a s tou už to bylo dobrý, povídala si se mnou, ale neuměla mi pomoci s tím, že budu venku sám.“

V tomto Vám psycholog úplně pomoci nemůže, ale může vás odkázat na nějakého dalšího specialistu.

„Já už mluvil s kaplankou a ta mi slíbila, že se domluví se sociální pracovníci, co se dá dělat.“

A vy jste sociální pracovníci neoslovil?

„Ne, proč, vždyť já nevím, s čím by mi mohla pomoci.“

Já jsem sociální pracovnice a mohu Vám pomoci zjistiť prostřednictvím sociálního kurátora, zda je babička v pořádku. Mohu Vám zajistiť kontakt na neziskové organizace, které pomáhají odsouzeným se začleněním do společnosti. Budou s Vámi v kontaktu po dobu vašeho pobytu ve výkonu trestu a poté Vám pomohou v období po propuštění. Vidíte, všechno se nechá řešit a člověk má možnost volby. Určitě je lepší myslet na budoucnost a připravovat se na propuštění, vždyť už máte půlku trestu za sebou a v létě jdete domů.

Co vaše trestná činnost? Uvědomil jste si, že jste mohl někomu ublížit, když jste jel bez řidičského průkazu a ještě pod vlivem drog? Uvědomil jste si, že jste ukradl auto, že to co vám nepatří, užívat nemůžete?

„A komu bych ublížil? Vždyť umím řídit, a to, že jsem si dal jointa, neznamená, že jsem někoho ohrozil. Já se chtěl jen svézt. A jaká krádež, jen jsem se svez a to auto mu pak stejně policajti dali, když mě sebrali.“

ODSOUZENÝ KAREL

Odsouzený Karel, věk 37 let, vykonává trest za vraždu v délce 12 let, kdy na základě fyzického napadení ze strany oběti vytáhl nůž a poškozeného bodl do hrudníku, ten na následky zranění zemřel. Má 16 letou dceru, která studuje a žije u matky odsouzeného. Odsouzený je ve výkonu trestu již 2 roky a je pracovně zařazen na vnitřním pracovišti. Vystudoval střední školu s maturitou. Před VTOS pracoval jako OSVČ spolu se svou přítelkyní.

Po spáchání trestného činu jste byl vzat do vazby a odtud jste byl po sedmi měsících převeden do trestu. Můžete mi říci, co bylo pro Vás horší? Vazba nebo trest?

„No nejhorší byla pro mě vazba. Tam chodíte na výslechy, probíhají soudní líčení a vy nemáte žádnou jistotu. Nevíte, jestli budete odsouzen za zabití, nebo vraždu. Já se jen bránil, měl jsem strach, že mě zabije. Jenže on nůž neměl. Jediné co je jisté, je to, že jsem vzal život druhému člověku. To mám pořád před očima a těžko se s tím žije. I když on byl pěkný grázl, byl problémový a násilí u něho bylo na denním pořádku. Mlátil svou družku, ty přechází s ním už nežily. Měl 2 děti, každé s jinou. Ve vazbě jsem potřeboval dost často pomoc psychologa. V trestu už to bylo dobrý, už jsem věděl, na čem jsem, že už mám trest jistý a vím, co mě čeká.“

Můžete mi blíže říci, jak ta pomoc probíhala?

„Řešili jsme spolu možné scénáře, jak se bude ubírat můj život, jak na mě reaguje okolí v místě, kde bydlí dcera s mou matkou. Nejhorší pro mě je ten pocit, že jsem někomu vzal život, i když to byl pěkný hajzl. Taký jsem nemohl spát, tak mi doktor napsal prášky na spaní. Ono je třeba si s někým promluvit a mít se na koho obrátit. Venku je to snadné, to si člověk promluví s kamarády, ale tady je najednou sám. Takže mi tu zbyl psycholog, ale nebyl špatnej. Hodně věcí jsme probrali a musím říct, že mi tu i hodně pomohl. Ve vazbě to bylo strašný, jako podnikatel jsem byl zvyklý pracovat denně a řešit běžné věci v životě a najednou tu člověk sedí, nic nedělá, jen

čeká a čeká. Ani nic dělat nemůže, protože má omezené možnosti. Může jen telefonovat, psát si s rodinou a jednou měsíčně je vidět na návštěvě.“

Říkáte, že je pro Vás nejhorší ten pocit, že jste zabil člověka. Nepřemýšlel jste, že to vzdáte a ukončíte svůj život?

„No musím říct, že takové myšlenky jsem měl, kdo by je neměl. Když má člověk nějaké to svědomí, tak ho výčitky doženou. Ale pak jsem si říkal, že tím už stejně nic nezměním, že mu život nevrátím a tím, že si vezmu život, tak akorát ublížím ještě víc svojí rodině.“

Nyní jste více než rok ve výkonu trestu. Měl jste možnost být ubytován na dvou oddílech. Jak toto vnímáte a můžete to porovnat?

„No poprvé jsem byl ubytován na tom největším oddíle, kde nás bylo asi 140. Bylo to tam strašný. Ti mladí se nudí, a vymýšlí, jak si zpestřit den. Času na to mají dost.“

Máte něco konkrétního na mysli?

„No hlavně tam fetujou a hrajou hry, pak dluží a dostávají se do problémů, které pak řeší třeba tím, že si jako něco udělají, aby mohli jít pryč z oddílu. Já nepiju kafe, nekouřím, nefetuju a hry jsem s nima nehrál. Člověk to musí mít v hlavě srovnaný a vědět, s kým se může bavit. A takových lidí tam moc nebylo. Nechápu, proč nemají všichni práci, aby se přestali nudit a vymýšlet blbosti.“

Jaké je to na novém oddíle?

„Musím říct, že tady je klid. Je to také tím, že je nás tu mnohem míň, asi 40, a všichni pracujeme. Chodíme na směny, a když se pak vracíme na oddíl, tak chodíme spát. Není čas se tady nudit. Aspoň mi ten čas rychleji utíká a můžu domů posílat nějaké peníze.“

A co vaše rodina, jak snáší váš trest?

„Přítelkyně se se mnou rozešla, to jsem byl asi půl roku ve vazbě, ani se jí nedivím, kdo by chtěl čekat na druhého tolik let. Vyplatila mě z firmy a já aspoň mohl dát peníze rodině, aby byli aspoň trochu zajištěný, a taky jsem poslal peníze pozůstalým po tom, co jsem ho zabil. On to byl hajzl, o děti se nestaral, ale já takovej nejsem a myslím si, že jsem jim ty peníze měl dát. A taky jsem jim poslal omluvný dopisy. Já vím, že mu tím život nevrátím, ale chtěl jsem to tak udělat. Nejsem jako on. A díky tomuto trestu jsem se opět usmířil s bratrem, který se teď stará o matku i o mou dceru a moc mi pomáhá, zařizuje za mě věci venku, které odtud nemůžu.“

ODSOUZENÝ MICHAL

Odsouzený Michal, 40 let, ve VTOS po sedmé. Poprvé se dostal do vězení, když mu bylo 23 let. Nyní za krádeže v obchodních domech, kdy si chtěl zajistit peníze na drogy. Dříve byl odsouzen za maření úředního rozhodnutí – řízení bez řidičského průkazu, řízení motor. vozidla pod vlivem OPL, prodej drog a krádeže. Současný trest v délce 40 měsíců bude ukončen za 2 měsíce propuštěním z VTOS, nyní se odsouzený nachází ve výstupním oddíle. O podmíněné propuštění nežádal, byl opakovaně kázeňsky trestán za zneužití OPL. Svobodný, bezdětný, kontakt pouze s rodiči, kteří jej po propuštění chtějí podpořit, ale podmínkou je, že začne žít život bez drog a najde si práci.

Vy jste ve vězení po sedmé. Můžete mi říci, jak na vás trest působí, vždyť se sem vracíte opakovaně a poměrně za krátkou dobu od propuštění z předchozího trestu? Dívala jsem se do historie vašich trestů a vy jste nebyl na svobodě mezi tresty déle než půl roku.

„Víte, já se tu cítím líp. Jsem tu schovaný, je tu o mě postaráno a nejsem tolik rodičům na obtíž jako venku. Venku jsem hodně fetoval a potřeboval jsem na to hodně peněz. Tady je to dobrý, já už vím, do čeho jdu. Když jsem tu byl poprvé, tak to jsem si říkal, že už se sem nevrátím, a vidíte, nepovedlo se.“

Dostal jste kázeňské tresty za zneužití OPL ve věznici? Co Vás k tomu vede? Vždyť jste se kvůli tomu dostal opět do vězení.

„Tady je to jiný, tady tolik nefetuju, ale někdy to tu nedávám, tak si obstarám něco na uklidnění. Většinou nějaký prášky, ale už jsem tu měl i drogy. Asi nejčastěji užívám trávu, ale ta zas tak špatná není.“

Co myslíte tím, že to tu nedáváte?

„Ty vztahy tady a taky počet lidí, člověk tu nemá žádné soukromí. A taky to, že mám po posledním kázeňáku návštěvu za přepážkou, tak mi rodiče řekli, že za mnou jezdit nebudou, když se tady nedokážu srovnat. Už jsem je neviděl víc než půl roku.“

Do vězení jste se dostal na základě svojí závislosti. Nechtěl jste s ní skončit?

„Já jsem to venku zkoušel, ale nešlo to, byl jsem na léčení 5 dní. A ve věznici jsem chtěl jít na speciální oddíl pro závislé, ale oni mě nevybrali. Tak jsem zůstal tady ve věznici.“

Přemýšlel jste někdy o tom, proč jste se dostal do vězení a jestli se tomu dalo nějak předejít?

„Chodím na sebezobčasnávací skupinu s psychologem a musím říct, že mi to tady nejméně pomohlo, ostatní aktivity mi toho moc nedaly. Vlastně jo, paní sociální, ještě musím říct, že ty organizace, co tady dělají besedy a pomáhají s dluhy a hledají práci i bydlení, jsou fakt dobrý. To tu dřív nebylo, nebo jsem se s tím aspoň nesetkal.“

Mluvil jste o aktivitě s psychologem, můžete mi jí blíže popsat?

„My tam s psychologem probíráme naši závislost, a proč se nám nedaří jí odolat. Psycholog je prima, on nás nekritizuje za to, že fetujeme, hledá s námi to, co nás k tomu vedlo, a pak to, co by nám pomohlo přestat brát drogy. Já jsem si tam toho dost uvědomil a chtěl bych to venku zkusit. Vždyť je mi 40, nic nemám, jen spoustu dluhů, které mi vznikly ještě z doby, kdy jsem hrál automaty a taky z trestné činnosti.“

Za měsíc máte konec trestu, víte co dál?

„Spolupracuju s Rubikonem i s kurátorem. S Rubikonem řeším práci po propuštění i dluhy, protože je mi jasný, že mi exekutoři skočí na plat. Já musím dělat, protože jinak se budu zas nudit a budu brát drogy. No a taky mám zákaz pobytu v Praze, tak to bude třeba lepší, když se nedostanu mezi ty lidi, co znám a s kterými jsem fetoval.“

Myslíte, že když budete pracovat, že se drogám vyhnete?

„Já vím, že je beru, protože se nudím. Ale chci jít i na léčbu, jen musím vymyslet jak to udělat, abych se moh léčit a přitom pracovat.“

Vy jste už někdy pracoval?

„Jako venku? To jsem dělal hned po škole, jsem vyučenej řezník a dělal jsem v masokombinátu. A pak jsem taky montoval sádrokartony a pomáhal zedníkům. To bylo před tímto trestem. Tady jsem práci neměl, protože jak jsem byl pozitivní, měl jsem třetí deesku, a to mě nikdo nezaměstná. A vymazat si jí je moc náročný, tak jsem se tu na to vybod. No a pak se tu nudím a občas si tady ten život zpestřím, že si zahulim nebo seženu nějaký prášky.“

Přemýšlel jste o tom, kolika lidem jste tím ublížil a snažil jste se napravit následky své trestné činnosti?

„Jako těmi krádežemi?“

Mám na mysli nejen krádeže, ale i prodej drog a řízení motorového vozidla pod vlivem OPL.

„Ale já nikomu neublížil, krad jsem v obchodáčkách, takže si to odepsali do škod. A že jsem prodával drogy – kdyby nechtěli, tak si je přece nekoupí.“

A co to řízení pod vlivem OPL? Mohl jste někoho zranit nebo zabít.

„Nic se nestalo, tak proč bych to měl řešit. Já věděl, co dělám, a jel jsem opatrně.“

A co rodiče a blízcí?

„Já mám z příbuzných jenom rodiče a tady v trestu mi došlo, že se jednou může stát, že budu sedět a oni zemřou, teď jsme to tu měli u dvou kluků. A oni z toho byli špatný, že se už s rodiči nemohli rozloučit, a tady je z věznice nepustili ani na pohřeb. Proto si chci najít práci a začít znovu a líp, abych už nebyl rodičům na obtíž. Nevím, jestli to zvládnou, ale chtěl bych venku zůstat aspoň co nejdýl.“

Příloha II

Tabulka náročných životních situací

Zdroj: The American Institute of Stress. *The Holmes-Rahe Stress Inventory* [online].

The Holmes-Rahe Life Stress Inventory

The Social Readjustment Rating Scale

INSTRUCTIONS: Mark down the point value of each of these life events that has happened to you during the previous year. Total these associated points.

Life Event	Mean Value
1. Death of spouse	100
2. Divorce	73
3. Marital Separation from mate	65
4. Detention in jail or other institution	63
5. Death of a close family member	63
6. Major personal injury or illness	53
7. Marriage	50
8. Being fired at work	47
9. Marital reconciliation with mate	45
10. Retirement from work	45
11. Major change in the health or behavior of a family member	44
12. Pregnancy	40
13. Sexual Difficulties	39
14. Gaining a new family member (i.e.. birth, adoption, older adult moving in, etc)	39
15. Major business readjustment	39
16. Major change in financial state (i.e.. a lot worse or better off than usual)	38
17. Death of a close friend	37
18. Changing to a different line of work	36
19. Major change in the number of arguments w/spouse (i.e.. either a lot more or a lot less than usual regarding child rearing, personal habits, etc.)	35
20. Taking on a mortgage (for home, business, etc..)	31
21. Foreclosure on a mortgage or loan	30
22. Major change in responsibilities at work (i.e. promotion, demotion, etc.)	29
23. Son or daughter leaving home (marriage, attending college, joined mil.)	29
24. In-law troubles	29
25. Outstanding personal achievement	28
26. Spouse beginning or ceasing work outside the home	26
27. Beginning or ceasing formal schooling	26
28. Major change in living condition (new home, remodeling, deterioration of neighborhood or home etc.)	25
29. Revision of personal habits (dress manners, associations, quitting smoking)	24
30. Troubles with the boss	23
31. Major changes in working hours or conditions	20
32. Changes in residence	20
33. Changing to a new school	20
34. Major change in usual type and/or amount of recreation	19
35. Major change in church activity (i.e.. a lot more or less than usual)	19
36. Major change in social activities (clubs, movies,visiting, etc.)	18
37. Taking on a loan (car, tv,freezer,etc)	17
38. Major change in sleeping habits (a lot more or a lot less than usual)	16
39. Major change in number of family get-togethers ("")	15
40. Major change in eating habits (a lot more or less food intake, or very different meal hours or surroundings)	15
41. Vacation	13
42. Major holidays	12
43. Minor violations of the law (traffic tickets, jaywalking, disturbing the peace, etc)	11

Now, add up all the points you have to find your score.

150pts or less means a relatively low amount of life change and a low susceptibility to stress-induced health breakdown.

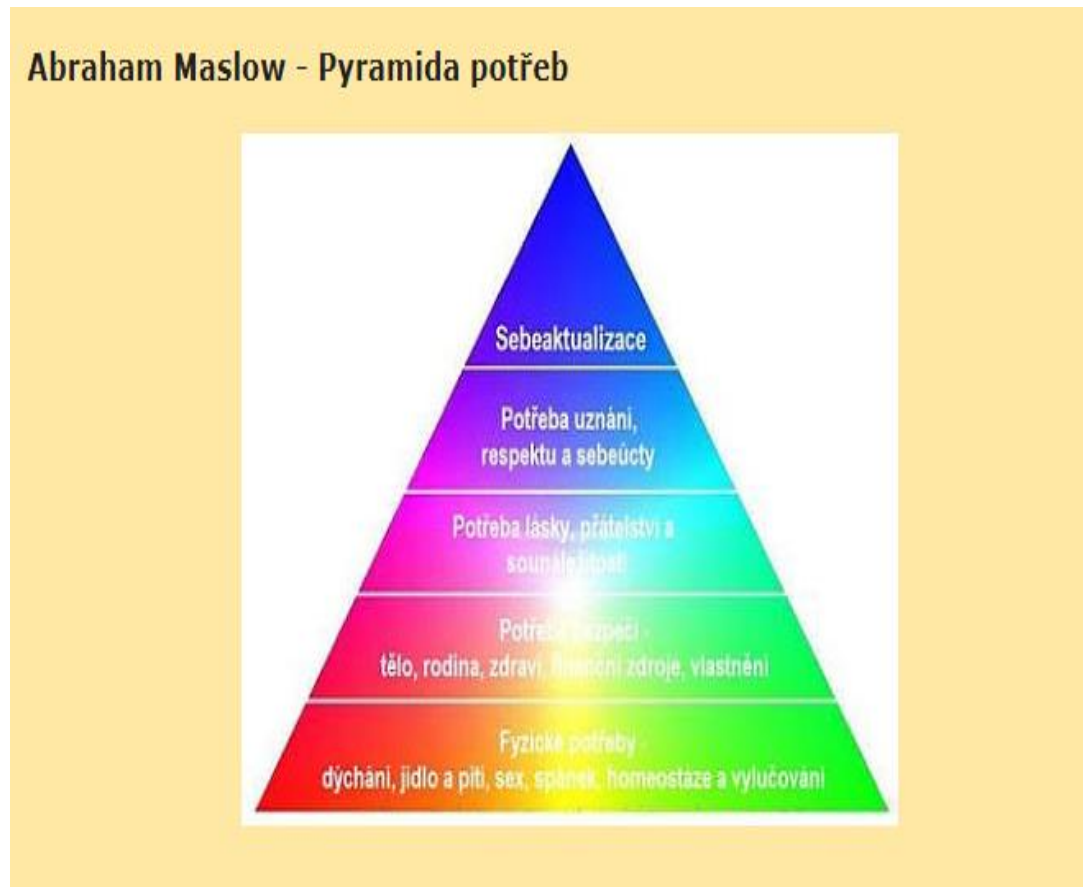
150 to 300 pts implies about a 50% chance of a major health breakdown in the next 2 years.

300pts or more raises the odds to about 80%, according to the Holmes-Rahe statistical prediction model.

Příloha III

Maslowova pyramida

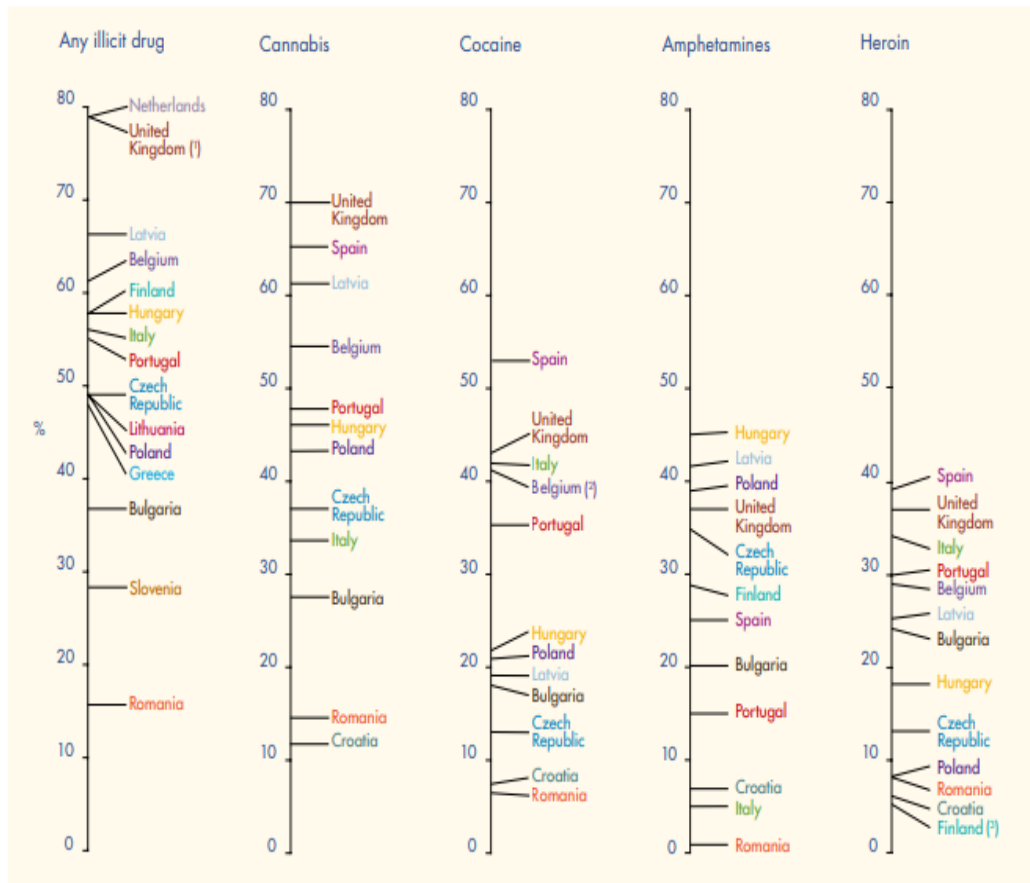
Zdroj: Grafologie a psychologie. *Maslowova pyramida potřeb* [online].

Příloha IV

Celoživotní prevalence (%) užívání nelegálních drog u vězňů v evropských zemích

Zdroj: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction Prisons and drugs in Europe, 2012, s. 10

(¹) Any of amphetamines, cannabis, crack, cocaine or heroin.

(²) Includes crack cocaine.

(³) Opioids.

NB: Data refer to lifetime prevalence of use prior to imprisonment, with the exception of data for Belgium and Bulgaria, which refer to lifetime prevalence inside and outside prison. The prisoner sample in Finland was made up of convicts presenting for voluntary HIV testing; in the United Kingdom, the sample consisted of adults receiving sentences of between 1 month and 4 years. The studies were carried out in 2000 (Greece), 2001 (Finland), 2003 (Italy, Lithuania, Netherlands), 2005/6 (United Kingdom), 2006 (Spain, Romania), 2007 (Poland, Portugal), 2008 (Slovenia), 2009 (Hungary) and 2010 (Belgium, Bulgaria, Czech Republic, Latvia, Croatia).

For further information see Table DUP.1 in the 2012 Statistical bulletin.

Sources: Reitox national focal points.

Abstrakt

OUŘEDNÍKOVÁ, M. *Psychologické aspekty následků trestné činnosti u odsouzených mužů ve výkonu trestu odnětí svobody*. České Budějovice 2019. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce D. Urban.

Klíčová slova: věznice, výkon trestu odnětí svobody, prizonizace, penologie, psycholog, psychologické aspekty, program zacházení, adaptace, agrese

Diplomová práce se zabývá psychologickými aspekty u odsouzených mužů, kteří se v důsledku odsouzení za spáchaný trestný čin dostávají do výkonu trestu odnětí svobody. Každý odsouzený, který se dostane do věznice, je vystaven psychickým problémům spojeným s uvězněním. Tyto problémy mohou být spojeny nejen s přijetím viny a trestu ve spojení se spáchaným trestným činem, ale i s přechodem z občanského života do života ve věznici, s přizpůsobením se životu ve věznici, se zvládnutím omezení svobody a kontaktu se svými nejbližšími apod. Práce má teoretickou část rozdělenou do tří kapitol, které jsou doplněny údaji z přepsaných rozhovorů se čtyřmi odsouzenými. První kapitola je zaměřena na charakteristiku průběhu výkonu trestu odnětí svobody, včetně funkcí a účelu výkonu trestu odnětí svobody a na penitenciární psychologii. Ve druhé kapitole je popsána adaptace odsouzených na výkonu trestu odnětí svobody z pohledu délky a četnosti trestů odnětí svobody i z pohledu osobnosti odsouzeného. Třetí kapitola je zaměřená na psychologické aspekty výkonu trestu odnětí svobody (druhý život vězňů, agrese, šikana, sebevražedné jednání, sebepoškozování, zneužívání a užívání omamných a psychotropních látek, omezení sociálního kontaktu). Cílem diplomové práce je popis důsledků uvěznění z psychologického hlediska a porovnání s výpověďmi z rozhovorů s odsouzenými.

Abstract

Psychological aspects of the consequences of criminal acts committed by sentenced men serving imprisonment

Key words: Prison, Execution of imprisonment, Imprisonment, Penology, Psychologist, Psychological aspects, Treatment program, Adaptation, Aggression

The aim of the diploma thesis is to describe the consequences of imprisonment from a psychological point of view and to compare it with the testimonies of convicts. Every convicted person who gets into a prison is exposed to psychological problems associated with imprisonment. These problems can be associated not only with pleading guilty and accepting a sentence connected with a committed crime but also with, a transition from civil life to life in prison, adapting to life in prison, dealing with restriction of freedom and restrictions of contact with their loved ones and so on. The thesis has a theoretical part divided into three chapters, where data has been added from transcripts of interviews with four sentenced men. The first chapter focuses on the characteristics of serving imprisonment, including the functions and the purpose of imprisonment and on penitentiary psychology. The second chapter describes the adaptation of prisoners to imprisonment in view of the length and frequency of imprisonment as well as the personality of the convicted person. The third chapter focuses on the psychological aspects of imprisonment (the second life of prisoners, aggression, bullying, suicide, self-harm, abuse and use of narcotic and psychotropic substances, limiting social contacts). The aim of the diploma thesis is to describe the consequences of imprisonment from a psychological point of view and to compare it with data from interviews with sentenced persons.